

NAZARBAYEV
UNIVERSITY

БІЛІМ БЕРУ
БАҒДАРЛАМАЛАРЫН ӨЗІРЛЕУ:

**ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ
ЖАҺАНДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІНЕ
ЖАУАПТАР**

Нұр-Сұлтан қ.
2021

ӘОК 378
КБЖ 74.58
Б17

Назарбаев Университеті Жоғары білім беру мектебінің Мектеп атқарушы комитетінің (SEC) отырысында 2020 жылдың 22 желтоқсанында бекітілген (№ 18 хаттама).

Пікір жазғандар:

Гульвира Айдарханқызы Мұсабекова,
педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрлігінің Болон үдерісі
және академиялық ұтқырлық орталығы бастығының орынбасары;

Еркін Нұрсағатқызы Жұманқұлова,
педагогика ғылымдарының кандидаты,
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің оқу ісі
және оқу-әдістемелік жұмыс жөніндегі проректоры.

Авторлары:

Аида Сағынтаева, Айжан Мусина, Алия Сулейменова,
Руслан Қаратабанов, Қайрат Құракбаев, Дункан Пристли

Кітапты беттеу:
Дилара Писарева

Білім беру бағдарламаларын әзірлеу: жоғары білім берудің жаһандық мәселелеріне жауаптар. Монография / Аида Сағынтаева, Айжан Мусина, Алия Сулейменова, Руслан Қаратабанов, Қайрат Құракбаев, Дункан Пристли, – Нұр-Сұлтан: Назарбаев Университеті Жоғары білім беру мектебі, 2021. – 236 б.

ISBN 978-601-08-0421-0

Бұл монографияны Назарбаев Университетінің Жоғары білім беру мектебі әзірлеген. Монографияның мақсаты – Назарбаев Университетінің тәжірибесі бойынша дербестік жағдайында білім беру бағдарламаларын әзірлеудің әдістемелік негіздерін жасау. Жоғары білім берудің философиясына, теориясы мен тәжірибесіне негізделген оқулық білім беру бағдарламасын әзірлеуде, құрылымын жасауда, түрлері мен мазмұнының алгоритмін игеруде тәжірибелік көмек бола алады.

Бұл қызықты кітап білім беру бағдарламаларын әзірлеуге, енгізуге және бағалауға қатысты мәселелердің барлығына пайдалы шолу жасап, өздерінің жұмыстарына қолдау бола алатын маңызды тақырыптардың тізімін ұсынады. Ұсынылған тақырыптық мәтін авторлардың Назарбаев Университетінде және басқа мемлекеттің жоғары оқу орындарында білім беру бағдарламаларын әзірлеу үрдісіне қатысуына негізделген.

ӘОК 378
КБЖ 74.58

ISBN 978-601-08-0421-0

© Назарбаев Университетінің
Жоғары Білім беру мектебі 2021

МАЗМҰНЫ

Кіріспе.....7

I тарау. Білім берудің жаһандануы контекстінде жоғары оқу орындарының өзгеруі..... 11

- 1.1 Университеттер моделдерінің трансформациясы.....13
- 1.2 Университет білім экономикасының субъектісі ретінде.....16
- 1.3 Жоғары білім беруді трансформациялау.....17
- 1.4 Жұмыс берушілердің болжалы.....27
- 1.5 Жаһандану мәнмәтініндегі білім беру теңсіздігі.....35

II тарау. Білім беру бағдарламаларын интернационалдандыру барысындағы құндылықтар мен құзыреттер.....47

- 2.1 Құндылықтар.....49
- 2.2 Жалпы және негізгі құзыреттер.....55
- 2.3 Жалпы және негізгі құзыреттерді әзірлеу бойынша халықаралық құжаттардың мазмұнын талдау.....58

III тарау. Білім беру бағдарламалары мен курстарды әзірлеу.....71

- 3.1 Білім беру бағдарламаларын әзірлеудің тұжырымдамалары ментәсілдемелері.....72
- 3.2 Білім беру бағдарламасын әзірлеу.....75
- 3.3 Курсты жобалау мен әзірлеу.....89

IV тарау. Бағалау..... 105

- 4.1 Бағалау қағидалары.....106
- 4.2 Бағалау түрлері.....115
- 4.3 Бағалауға қойылатын талаптарды түсіндіру.....118
- 4.4 Кері байланыс.....121
- 4.5 Бағалау кезіндегі академиялық адалдық.....126
- 4.6 Электронды және аралас оқытуды бағалау.....128

МАЗМҰНЫ

IV тарау. Білім беру мен оқыту.....135

- 5.1 Курсты құрылымдау.....135
- 5.2 Курс бойынша оқыту нәтижелерін әзірлеу.....138
- 5.3 Жоғары білім беруде оқыту және білім беру тәсілдемелері.....143
- 5.4 Білім беру сапасын арттыру.....162

VI тарау. Білім беру сапасын қамтамасыз ету және арттыру.....169

- 6.1 Бенчмаркинг.....170
- 6.2 Сапаны қамтамасыз ету және арттырудың университеттік жүйелері.....173
- 6.3 Сапа жүйелеріндегі деректерді басқару.....193

VII тарау. Білім беру бағдарламасын басқару үрдісі.....211

- 7.1 Білім беру бағдарламаларын басқару қағидалары.....211
- 7.2 Студенттерді және басқа да мүдделі тұлғаларды тарту үрдісі.....212
- 7.3 Бағдарламалар мен курстарды бекітуді басқару.....214
- 7.4 Бағдарламаны бекіту критерийлері.....219
- 7.5 Бәсекелестік артықшылықтарды қамтамасыз ету.....222
- 7.6 Инклюзивті тәсілдеме.....222
- 7.7 Білім беру бағдарламасын тұрақты түрде жетілдіріп отыру.....226
- 7.8 Қызметкерлер мен студенттерге қолдау білдіру және дамыту.....229

А Л Ғ Ы С Ө З

Бұл монография Назарбаев Университетінің дәстүрлері мен әлемдегі үздік тәжірибелерге негізделген білім беру бағдарламаларын әзірлеуге заманауи тәжірибелік тәсілді ұсыну мақсатында жазылды.

Монография тараулары білім беру бағдарламасының үлгілері төңірегінде құрылған. Үлгіні қолдану барысында оқырман білім беру бағдарламасының әртүрлі элементтерімен танысады, соның ішінде жағдайға талдау жасау, ниет, мазмұн, оқыту және білім беру мәселелері, бағалау, тұжырымдар мен өзгерістерді басқару, сапаны басқару аспектілері қамтылды.

Монография талдауды, талқылауды және шығармашылықты қолдайды және шабыт береді; әзірлеудің тәжірибелік үлгілерін ұсынады; ойлануға арналған негізгі ұғымдар мен сұрақтардың анықтамаларын қамтиды; авторлардың білім беру бағдарламаларын әзірлеу және бағалау бойынша жүргізген жұмыстарының тәжірибелерінен алынған материалдар мен мысалдар қарастырылады.

Бұл кітап қызығушылық танытқан зерттеушілерге, оқытушылар құрамына және студенттерге білім беру бағдарламасының дизайнын қалай өзгертуге болатынын немесе білім беру бағдарламасының құрылымын, әдісі мен мазмұнына өзгерту енгізуді қалай ұсынуға болатынын түсінуге мүмкіндік береді.

ΚΙΡΙΣΠΕ

КІРІСПЕ

Жоғары білім үнемі өзгеріс үстінде болады. Жаһандану және қоғамдағы білім беру рөлінің артуына байланысты қазіргі заманғы жоғары оқу орындары (ЖОО) қоғамдық пікірталас нысанына айналып отыр. Жоғары білім беру мәселесіне қызығушылық танытатын тараптар (мемлекет, студенттер, ата-аналар, жұмыс берушілер және жалпы қоғам) университеттер туралы әртүрлі сенімдер мен болжамдарға ие. Олар өз кезегінде университетті «піл сүйегінен тұрғызылған мұнара» ретінде қабылдайтын дәстүрлі стереотиптен арылтуға ұмтылады. Жаңа буын университеттері қоғам өміріне жергілікті деңгейде де және жаһандық деңгейде де қатысатын белсенді ұйымдастырушылық жүйе болуға ұмтылады (Global University Network for Innovation, 2017)¹. Жаһандану мен идеологиялық конвергенция қазіргі заманғы университеттердің миссияларында, ұйымдық құрылымдарында және білім беру бағдарламаларында институционалдық өзгерістердің орын алуына себепші болады (Carnoy, 2016)². «Желілік қоғам» жаһанданудың әсері ретінде (Castells, 2011)³ әлемнің түрлі елдеріндегі жоғары оқу орындары мен кәсіби қоғамдастықтар арасындағы деңгейлестік пен әріптестік байланыстардың қарқынды дамуына ықпал етеді.

¹ Global University Network for Innovation. Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global and the Local. <http://www.guninetwork.org/report/higher-education-world-6>

² Carnoy, M. (2016). Educational Policies in the Face of globalization: Whither the Nation State. In K. Mundy, A. Green, B. Lingard & A. Verger. (Eds.), *Handbook of Global Education Policy*. John Wiley & Sons. *The Handbook of Global Education Policy*, 27-42

³ Castells, M. (2011). Network Theory| A Network Theory of Power. *International Journal of Communication*, 5, 15

Сонымен бірге білім экономикасы ұлттық жоғары білім беру жүйелерінің бәсекеге түсе алуына жағдай жасайды (Stromquist & Monkman, 2014)⁴. Отандық жоғары оқу орындарының алдында жергілікті нарықта да, әлемдік қоғамдастық деңгейінде де сұранысқа ие бола алатындай білім беру қызметтері мен ғылыми өнімдерді ұсыну міндеті тұр. Осыған орай Мартин Карной «жаһандану жағдайында мемлекеттерге білім берумен айналысуды талап ететін қысым күшейеді. Жаһанданудың халықаралық экономикаға неғұрлым тығыз байланған елдер арасындағы бәсекелестіктің күшеюі, жылдам коммуникация мен компьютерлік технологиялар, сондай-ақ аймақтық немесе ұлттық тұрғыдан емес, барынша жаһандыққа айналып жатқан бизнестің ойлау тәсілі есебінен тұрақты түрде артып келе жатқан бәсекелестік» екенін айтады (Carноy, 2016, 28-б.).

Бұл кітапта біз жоғары білім берудің заманауи рөлі туралы пікірталас жасауға және Назарбаев Университетінің тәжірибесіне негізделген жоғары білім берудің басты аспектілерін жақсартудың кеңес, ұсыныстарын беруге тырыстық. 1-тарауда жоғары білім беруге енгізілген өзгерістердің мәні ашылып, университеттердің заманауи үлгілері талқыланады және әлемдегі білім беру теңсіздігі мәселелері қозғалады. 2-тарауда «білім беру құндылықтары», «жалпы құзыреттілік» және «негізгі құзыреттілік» ұғымдары анықталады. Аталған терминдерге жоғары білім беру тұрғысынан әдебиет мәнмәтінінде талдау жасалады және олардың «XXI ғасырдың дағдылары мен құзыреттері» (ЭЫДҰ, 2018) ұғымымен байланысы келтіріледі. 3-тарауда қазіргі кездегі халықаралық университеттердегі білім беру бағдарламалары мен курстарын әзірлеудің негізі болып табылатын стратегиялық аспектілер, тұжырымдамалар және негізгі қағидаттар ұсынылады. 4-тарауда заманауи университеттердегі озық тәжірибеге негізделген бағалау тәсілдері қарастырылады. 5-тарауда бағдарламалар мен курстарды әзірлеу кезінде қолдануға болатын оқыту мен білім беру стратегиялары қарастырылады. Аталмыш тарауда жоғары мектептегі білім берудің таңдаулы тәсілдері мен заманауи әдістеріне ерекше назар аудара отырып,

⁴ Stromquist N. P. & Monkman, K. (2014). Defining Globalization and Assessing its Implications for Knowledge and Education Revisited. In N. P. Stromquist & K. Monkman. (Eds.), *Globalization and Education: Integration and Contestation across Cultures*. Lanham, MD: R&L Education

ең алдымен оқу және білім берудің мәселелерін курс деңгейінде қарастырамыз. 6-тарау жоғары білім берудің сапасын қамтамасыз ету және арттыру мәселелеріне арналады. Біз Назарбаев Университетінде білім беру сапасын қамтамасыз ету және арттыру жүйесін құрудағы өз тәжірибемізбен бөлісеміз, осы үдеріс барысында қол жеткізген жетістігіміз бен тәжірибеміз туралы айтамыз. 7-тарау білім беру бағдарламасын басқару үдерістерін талқылайды. Бағдарламаларды әзірлеу, бекіту және тұрақты бақылау жүргізу мен жақсартуды қоса алғанда білім беру бағдарламаларын басқару үдерістерінің негізгі компоненттері, сондай-ақ сапаны қамтамасыз етіп, арттырудың ішкі жүйесінің маңызды бөліктерін де құрайды.

Жалпы, кітаптың мазмұны жоғары білімнің теориялық және тәжірибелік қырларын біріктіреді. Тәжірибеге бағдарланған тараулар (3-7-тараулар) Назарбаев Университетінің инновациялық тәжірибесін ұсынады. Тараулардың мазмұны білім беру бағдарламаларының түрлі аспектілерін ұйымдастырып әзірлеудің, білім беру барысы мен бағалауды ұйымдастырудың нақты мысалдарына, сондай-ақ сапаны қамтамасыз ету мен арттыру жөніндегі ұсынымдарға негізделген.

І ТАРАУ

Білім берудің жаһандануы
кеңістігінде жоғары оқу
орындарының өзгеруі

Шолу

Бұл тарауда 4.0 Индустриясының басталуына байланысты еңбек және адамдарды жұмыспен қамтуға қатысты орын алған түбегейлі өзгерістер қарастырылады. Ғаламтордың және жаппай автоматтандырудың ілесіп технологияларының қарқынды таралуы жаңа өнеркәсіптік төңкеріс қоғамында орын алған алдыңғы өзгерістерге қарағанда жұмыс орындарын едәуір аз дәрежеде құруға ықпал етеді. Сонымен қатар ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың ерекшеліктері адамға өзінің бар уақытын жұмыс уақытына айналдыруға мүмкіндік береді. Тарау 2 бөлімнен тұрады. Ең алдымен біз 4.0 Индустриясы мәнмәтінінде университеттің үлгілерін дамыту бойынша пікірталас ұсынамыз. Содан кейін болашақта қоғам ішіндегі теңсіздіктің артуы, сондай-ақ дамыған және дамушы әлем арасындағы аймақтық алшақтықтың артуы тұрғысынан 4.0 Индустриясы дамуының ықтимал нәтижелерін талдаймыз.

Тар шеңберлі салалық кәсіби мамандардың дәуірі өткен кезеңде қалып барады. Болашақтың мінсіз қызметкері – кез келген жаңа нәрсеге тез бейімделетін, көбінесе бір-біріне мүлде ұқсамайтын салалардың құзыреттерін біріктіре алатын шығармашылық тұлға.

Өкінішке орай көптеген мекемелер цифрлық өзгерістердің қашып құтыла алмайтын және қайтымсыз үрдісі барысында біршама қиындықтарға тап болып отыр. Өйткені олар өздерінің қызметкерлерін, дағдыларын (білімін) және ұйымдастырушылық мәдениетін өзгерте алмауда.

Білім беру жүйесіне де өзгерістер енуде: әлемнің жетекші университеттері жылдам өзгертін технологияларды қолданып үлгеру үшін оқытудың әртүрлі үлгілерін қатар пайдалануға тырысуда. Әр адамның білімі дербестендіріліп, сәнге айналуға, бұл ақпараттың негізгі ресурс ретіндегі рөлінің артуымен қатар болашақта үлкен нәтижеге жеткізеді.

Технологияның конвергенциясына негізделген жаңа өнеркәсіптік төңкеріс неғұрлым инклюзивті және гуманистік қоғам құру үшін қолдануға болатын өзгерістердің мықты әлеуетіне ие. Бұл мемлекеттің, бизнес пен қоғамның бірлескен күш-жігерін, технологияларды халықтың өмір сүру сапасын жақсартудың негізі ретінде пайдаланатын бағдарламаларды іске қосуды талап етеді. Онсыз өнеркәсіпті дамытудың кезекті кезеңі жаппай технологиялық жұмыссыздыққа, теңсіздіктің күрт өсуіне әкеледі. Бұл тұрғыдан келгенде, жоғары оқу орындары аса жауапкершілік танытып, қоғам мен жарқын болашаққа арналған университет болуда – 4.0 Миссиясын іске асыруда өзінің тарихи рөлін атқаруы тиіс.

Ла Тробе Университетінің Президенті (Австралия) Джон Девар⁵ «4.0 Университеті» ұғымына төмендегідей егжей-тегжейлі анықтама береді:

«Біріншіден, университеттер білім беру қызметтерін белгілі бір сұраныс негізінде бірнеше оқыту әдістері арқылы осы әдістердің арасында бірінен-біріне баяу ауыса отырып ұсынады. Екіншіден, біліктіліктің ұсынылатын жалғыз үлгісі ретінде академиялық дәрежелерден дәрежелердің неғұрлым аралас ұсыныстарына және біліктіліктер мен сертификаттаудың неғұрлым қысқа цикліне көшу орын алады. Үшіншіден, студенттердің қызметтегі мансабын басқаруға университет қабырғасында да, түлек болып бітіріп кеткеннен кейін де неғұрлым көбірек көңіл бөлінетін болады. Бұл «мансап құру бойынша кеңес берудің» дәстүрлі үлгісінің шегінен шығып, ғұмыр бойы істеген жұмыстарының барысында университеттегі стандартты біліктілігін «жоғарылату» мүмкіндігі сияқты тұстарын қамтиды.

⁵ Dewar, J. (2017). University 4.0: Redefining the Role of Universities in the Modern Era. Retrieved from: <https://www.thehighereducationreview.com/magazine/university-40-redefining-the-role-of-universities-in-the-modern-era-SUPG758722027.html>

Соңында университеттер өнеркәсіппен бірлесе отырып, үйлестірудің және ғылыми-зерттеу ынтымақтастығының, сондай-ақ жас кәсіпкерлер мен әлеуетті тәлімгерлер, қолдаушылар мен демеушілер арасындағы қарым-қатынастың делдалы ретіндегі табиғи (нақты) алаңға айналады».

Жоғары білім корпоративті мәдениет арқылы жұмыс орнынан бастап ресурстарға дейінгі жұмыс болашағының барлық элементтері бір-бірін толықтырып тұратындай білім беру бағдарламаларын және оқыту тәсілдерін ұсынуы керек.

1.1 Университеттер моделдерінің трансформациясы

Соңғы онжылдықта цифрлық технологиялар мен интернеттің әсерінен орын алған білім беру мен оқыту тәсілдері арқылы берілген білім мен оқытуға түбегейлі көшудің мәнмәтінінде, егер университеттер олардың ХХІ ғасырда өзекті болып қалғанын қаласа, онда жаңа әдістер мен стратегиялар жасауы керектігі өте маңызды. Инновация, білімге қол жетімділік, тұрақтылық, сапа, әртүрлілік, азаматтық, жаңа серіктестік қарым-қатынастар, зерттеулер мен қаржыландыру сияқты мәселелер университеттің болашағын немесе болашақ университетті жоспарлауда есепке алатын басты құраушы негіз болды. Бұл жағынан енді университеттер білімге қол жеткізуге болатын және оқуға мүмкіндік беретін жалғыз мекеме болып табылмайды. Оқу кеңістіктерін және ашық оқу ресурстарын құруға көптеген басқа да ұйымдар белсенді қатысатын болады (мысалы қауымдастықтарды дамыту жөніндегі ҰЕҰ, салалық оқу орталықтары және т.б.). Университеттерді басқарудың дәстүрлі әдісі біртіндеп ескіре бастайды.

Қазіргі таңда университеттер экономикаға білімділік, инновация және технология үстеу үрдісінің маңызды қатысушысы болып саналады. Олар заманауи сынақ-қауіптер мен трендтерге сапалы, тұрақты және әділ білім берудің жаңа жүйесінің негізін қалау арқылы жауап беретіндей болуы тиіс. Жаңа жұмыс тәртібінің, жаһандандудың және қарқынды технологиялық өзгерістердің әсерінен туындаған түбегейлі өзгерістер университеттерді өз студент-

тері, жалпы қоғам алдындағы рөлі мен құндылықтарын қайта қарауға мәжбүр етеді.

Қоғам сұраныстарына жауап ретінде тиісті үлес қосу қажеттілігі университеттердің төртінші миссиясын кеңейтіп, тереңдетуге әкелді (Geiger, 2006⁶; Kretz & Sá, 2013⁷). Сондықтан ғылыми орта мен қоғам арасындағы байланысты нығайту үшін көп қырлы іс-шаралар кешені енгізілді.

Университеттің төрт моделінің жіктелуінің негізін қалаушы Рональд Барнетт⁸ айтқандай, ол бірқатар экожүйелермен, атап айтқанда білім, әлеуметтік институттар, адамдар, экономика, оқыту, мәдениет және табиғи ортамен өзара байланыста болады. Университеттің аталған жеті экожүйесі өте нәзік келеді және оларды алға жылжытып, дамыту үшін университеттер олардың әрқайсысымен тығыз әрекет жасауы керек. Тиісінше, төртінші миссия «4.0 Университеті» моделін қалыптастыру мен дамытуға себепші болды. Аталмыш модель университетті өзіне назар аударудан гөрі «басқаларға пайдалы болу» моделіне көшуге ойыстырады. Университет жастарды инновациялық экономикадағы кең ауқымды рөлдерге дайындап қана қоймайды: оның ең ірі миссиясы – «болашақты болжау және ойластыру».

Бұл анықтаманың мағынасын жан-жақты түсіну үшін университеттердің қолданыстағы барлық басқа да модельдерінің маңыздылығын айқындау керек⁹:

«1.0 Университеті»: білім беру қызметін жүзеге асыратын қоғамдық институт. Ол білім таратуға, студенттердің таланттарын дамытуға, мамандарды даярлауға (экономиканың дәстүрлі салаларына бағытталған) тиімді әлеуметтік көпір ретінде әрекет етуге қабілетті.

⁶ Geiger, R. L. (2006). The Quest for 'Economic Relevance' by US Research Universities. *Higher Education Policy*, 19(4), 411-431

⁷ Kretz, A., & Sá, C. (2013). Third Stream, Fourth Mission: Perspectives on University Engagement with Economic Relevance. *Higher Education Policy*, 26(4), 497-506

⁸ Barnett, R. (2018). *The Ecological University: A Feasible Utopia*. New York: Routledge

⁹ М.И. Барабанова, В.В. Трофимов, Е.В. Трофимова (2018). Управление социальным развитием общества и сферой образования. Журнал правовых и экономических исследований, 1, 178–184. http://giefjournal.ru/sites/default/files/030_6.pdf

«2.0 Университеті»: білім берумен қатар, зерттеу жұмыстарын да тең дәрежеде жүзеге асыратын қоғамдық институт. Гумбольдт университеті рухындағы классикалық университет: зерттеу жұмыстары арқылы жаңа білім беруге (іздеуге) қабілетті; консалтингтік қызмет көрсету орталығы ретінде нарық ойыншылары үшін құзыреттілікке ие; индустрияның тапсырыстары бойынша ғылыми зерттеулер жүргізеді, серіктестердің тапсырысымен технологиялар әзірлейді, зияткерлік меншікті басқара алмайды; ҒЗТҚЖ (ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар) аясында білімді коммерцияландыруға қабілетті.

«3.0 Университеті»: білім беру және зерттеу жұмыстарымен қатар технологиялар ауысымы, оларды тұтынушыларға жеткізу қызметтерін іске асыратын қоғамдық институт. «3.0 Университетіне» технологияларды коммерцияландырудың тиімді үдерісі жүреді (оның ішінде университеттің зияткерлік жеке меншігімен жұмыс істеудің жан-жақты пысықталған (өңделген) саясаты есебінен), онда кәсіпкерлік мәдениет дамыған, технологиялық стартаптар жасалады, университеттің атына патенттер тіркеледі (оны бұдан әрі серіктестерге сатуға болады немесе лицензиялық шарттар негізінде жекелеген құқықтар беріледі), университет бизнес-қоғамдастық өкілдерімен тиімді сұхбат жүргізе алады (нарық сұраныстарына сәйкес келетін жаңа мамандарды даярлап шығаруға қатысты берілген өтінімдерге тез арада жауап қайтарады, индустрия өкілдерін қызықтыратын салаларда зерттеулер жүргізеді).

«4.0 Университеті»: болашақ туралы білімді жеткізуші қызметін жүзеге асыратын қоғамдық институт. «4.0 Университеті» жоғары технологиялық салаларды дамытудың көшбасшысы болып табылады. Сонымен, «4.0 Университеті» өз білімін капиталдандыру қызметін барынша тиімді түрде көрсетуге қабілетті.

«1.0 Университетінен» «4.0 Университетіне» қарай жылжыған кезде таланттар мен білімнің «қайта жасалу» деңгейі артады: университетте қосымша құн бұрынғыдан да көбірек алынады, яғни экономикаға «жартылай фабрикаттар»: мамандар мен жалпылама білім түрінде берілмейді. Сонымен қатар университеттің мәдениеті мен жетістіктері аймақтың жетістіктері мен мәдениетіне әсер етеді.

1.2 Университет білім экономикасының субъектісі ретінде

Университет білім беруші ретінде адам капиталын қалыптастырудың негізгі көзі болып табылады. Ол Г.Беккердің пікірінше, «адам мен қоғамның жалпы алғанда, алуан түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қолданылатын білім, дағды, машықтардың жиынтығы»¹⁰.

Зерттеушілердің көпшілігінің пайымдауынша, ақпараттық қоғамды қалыптастыру кезіндегі университет қызметінде туындайтын басты қиындықтардың бірі – университеттің де, жалпы алғанда сол саланың өзінің де ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымының нашар дамуы болып есептеледі, бұл білім беруді басқарудың тиімділігін айтарлықтай төмендетеді.

Атап айталық, цифрлық экономика жағдайында «табиғи ресурстар мен материалдық игіліктердің тапшылығы салдарынан пайда алу нормасы кеміген әлемнен мүмкін болатын идеялардың шексіздігі және оларды жаңа өнімдер мен трансакциялар өндірісінде пайдалану арқылы түсетін пайда нормасын арттыру әлеміне көшу керек» (Хоукинс, 2011)¹¹.

Цифрлық экономиканы қалыптастыру міндетін шешуге сәйкес университеттер 3.0 және 4.0 Университеттеріне көшуі тиіс.

Заманауи университеттер дегеніміз:

- жаһандық, ашық, қарқынды дамып келе жатқан платформалар;
- ғылыми зерттеушілерден, менеджерлерден және инженерлерден тұратын жоба жасайтын топтар шеңберінде қызмет түрлерінің конвергенциясы арқылы ымыраға келуді қамтамасыз етуге арналған ресурстық база;
- бірнеше академиялық мектеп қызметкерлерін біріктіру арқылы көп пәндік зерттеу жобаларын қалыптастыру мүмкіндігі;

¹⁰ М.И. Барабанова, В.В. Трофимов, Е.В. Трофимова (2018). Управление социальным развитием общества и сферой образования. Журнал правовых и экономических исследований, 1, 178–184. http://giefjournal.ru/sites/default/files/030._6.pdf

¹¹ Хокинс Дж. (2011). Креативная экономика. Как превратить идеи в деньги. М.: Классика-XXI

- жаңа білім беру салаларында мамандарды, сондай-ақ бизнес-қоғамдастықтың талаптарына сай келетін мамандықтар бойынша қызметкерлер даярлау әлеуеті.
- талаптар бойынша жеке оқыту.
- аудиторияда, аралас немесе онлайн режимдерінде оқыту арасында бірінен-біріне баяу ауысу.

Білім беру қоғамындағы университеттердің жаңа рөлі мыналардан көрінеді:

- заманауи университеттердің еліміздің инновациялық тұрғыдан дамуына қосқан үлесі құрылатын және коммерцияландырылатын зияткерлік меншіктің мәні арқылы айқындалады;
- қазіргі заманғы университеттер – жаһандық ресурстарды пайдалану, ашықтық, қарқындылық, белсенді жастардың тұрақты ағыны есебінен білімді зияткерлік капиталға айналдыру міндетін ең тиімді жолмен шешетін қоғамдық институттар;
- университеттер зерттеулер мен әзірлемелерге тапсырыстар алып, соларды орындап қана қоймай, өздері де технологиялар мен технологиялық компанияларды белсенді түрде құрады;
- университеттер бүгінде жаңа технологиялық салаларды құрудың көшбасшысына және орталықтарына айналуға.

1.3 Жоғары білім беруді трансформациялау

Қазіргі ағымдағы қажеттіліктер біздің жалпы әлемге, яғни білім беруге жаңаша көзқараспен қарауды үйренуіміз керектігін болжайды. Бұрынғы кездері жоғары білім қоғамдағы өзгерістер мен ілгерілеуді қамтамасыз етуде шешуші рөл атқаратынын көрсетсе, бүгінде болашақты қалыптастыруға қажетті жаңа ұрпақты оқытудың негізгі факторы болып саналады, алайда бұл оны іштен қайта құру жұмыстарының қажеттілігінен босатпайды.

Жоғары білім өзгеріп, экономикалық және әлеуметтік қажеттіліктерге бейімделуі керек. Білім беру инновациялары үшін институционалдық өзгерістер қажет. Оқытатын, зерттеу жүргізетін және

кәсіптік университетінің дәстүрлі үлгілерін трансформациялауды жақтаушылар халықаралық ғылыми қоғамдастықты «әлеуметтік тұрғыдан жауапты университет» үлгісін дамытуға шақырады. Винсент Ломоти (2017, 465-б.) әлеуметтік жауапкершілік алуға ұмтылатын университеттер үшін төмендегідей мәселелерді анықтайды:

«Университеттер әдетте үш санатқа бөлінеді: білім беру университеттері, зерттеу жүргізетін университеттер және техникалық немесе кәсіптік университеттер. Бұл олардың рөлдерін анықтап, өз мандаттарын орындау үшін жасалады. Университеттің үшінші мандаты, яғни экономикалық және әлеуметтік дамуы оның білім берудегі дәстүрлі рөлінің зерттеу жұмыстарымен сәтті үйлескен жағдайында университеттің әлеуметтік жауапкершілігін арттыру үшін айтарлықтай әлеуетке ие болады. Ауқымды экономикалық қайта құру кезінде университеттер бұрынғыдан да экономикалық және әлеуметтік институттарға айналады. Трансформациялаудың бұл жолы көптеген университеттердің кәсіпорын ретінде жұмыс істей бастауына ықпалдасады. Университеттер кәсіпкерлік сипатқа ие болады және олардың көпшілігі кіріс алу мүмкіндігі бар инновациялық орталықтар мен «білім фабрикаларына» айналады. Оқыту, зерттеу, қоғамға қызмет ету арасындағы тепе-теңдікті басқару мен сақтау, сайып келгенде, нарыққа бағдарланған зерттеулерге көшудің салдарынан туындаған қиындыққа әкеледі»¹².

Екінші жаһандық міндет шекараның ар жағындағы елдермен білім алмасып, ынтымақтастыққа жету мақсатында университеттер арасындағы халықаралық серіктестікті нығайту болып саналады. Сонымен қатар өзара тәуелділікке, аумақсыздандыруға, ниеттестікке, бірлескен жауапкершілікке және әлемнің барлық тұрғындары арасында тілектестіктің болуына жол беру тәрізді әлемдік (және посткосмополиттік) азаматтықты құрудың маңызды элементтерін қамтиды.

Университеттер өздерінің қоғамдық институт ретіндегі функцияларын атқара алуы үшін мемлекет қажетті қаржыландыруды жү-

¹² Lomotey, V. (2017). Towards a Socially Responsible University. In Global University Network for Innovation. Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global and the Local. URL: <http://www.guninetwork.org/report/higher-education-world-6>

зеге асыруы қажет. Мемлекет сонымен қатар жоғары білімге қолжетімділіктің теңдігін қамтамасыз ету үшін заңдар қабылдай алады.

Төменде университеттер мен басқа да жоғары оқу орындарында кездесетін мәселелер келтіріледі:

ЖОО-дағы институт ретіндегі және ішкі ұйым деңгейіндегі өзгерістер. Бұл өзгерістер ресурстарды (адами, экономикалық және т.б.) басқаруды жақсартуға және оларды ішкі демократияны жақсарту үшін қайта құрылымдауға бағытталуы керек. Университеттер этикамен, дербестікпен, жауапкершілікпен және алдыңғы қатарлы озық болумен сипатталатын тәсіл арқылы оқыту, білім беру және зерттеу жүргізу бағытын жалғастыруы керек.

Білімді құрастырудағы өзгерістер. Пәнаралық және трансдисциплинарлық тәсілдерді қолдану және білімнің ғылыми емес әдістерін зерттеу қажет.

Білім беру моделіндегі өзгерістер. Сыни және шығармашылық ойлауды дамытуға мүмкіндік беретін оқытудың/білім берудің жаңа тәсілдері біріктірілуі қажет. Жоғары оқу орындары түлектерінің барлығына ортақ және олардың күтілетін болжалдарына сәйкес келетін құзыреттер айқындалуы тиіс. Бүгінгі білім беру қоғамында жоғары білім бізді белгілі бір бағытты өзгерте алатын, өзгермелі жағдайларға бейімделе алатын және бағытты үнемі реттеп отыра алатын тұлғаларға айналдыруы қажет. Адамдарды өз ойларын өзгертуге мүмкіндігі болатындай, тіпті қажет болған жағдайда алдыңғы қабылдаған шешімдерінен ойланбастан, еш өкінбестен бас тарта алатындай, орын алған жағдайға тез бейімделуге үйрету керек. Білім беру, жалпы оқыту жүйесі белсенді әрі нақты өмірмен тығыз байланыста болуы керек және студенттер мен олардың ерекше қасиеттеріне бағдарлануы тиіс.

Өзгерістер білімді құрастырып, таратуда ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың әлеуетін пайдалануға бағытталған. Мұндай өзгерістердің мақсаты – Пренский (2009)¹³ цифрлық даналық деп атаған дүниені жасау.

¹³ Prensky, M. (2009). H. Sapiens Digital: From Digital Immigrants and Digital Natives to Digital Wisdom. *Innovate: Journal of Online Education*, 5(3)

Әлеуметтік жауапкершілік пен білім берудегі өзгерістер. Жоғары оқу орындарының жұмыстары өзекті болуы тиіс. Олардың істеп жатқан жұмыстары мен нәтижелеріне қоғам үшін атқарылған қызмет ретінде қарау керек; олардың зерттеулері әлеуметтік қажеттіліктерді алдын-ала біліп отыруы керек және зерттеу нәтижелері сәйкесінше білім беру тетіктері арқылы қоғамға тиімді түрде беріліп отыруы қажет. Жоғары оқу орындарының әлеуметтік жауапкершілігін дамыту тұрғысында Біріккен Ұлттар Ұйымы өз университетінің моделін – БҰҰ университетін ұсынады¹⁴. Бұл университет жоғары білім беруде әлеуметтік жауапкершілікті жергілікті деңгейде де, жаһандық деңгейде де алға жылжыту мақсатында жұмыс істейді. БҰҰ университетінің мазмұны әлеуметтік жауапкершілік деңгейі жоғары болатын университеттің үш негізгі функциясы арқылы көрініс табады: «(a) өмір сүрудің, дамудың және ауқаттылықтың өзекті жаһандық мәселелеріне назар аударатын пәнаралық зерттеу мекемесі; (b) зерттеу нәтижелерін БҰҰ жүйесі мен БҰҰ-ға мүше мемлекеттер үшін саяси ұсыныстарға айналдыру тапсырылған талдау орталығы және (c) дамушы елдерде әлеуетті құруға ерекше назар аудара отырып, дипломнан кейінгі оқыту мен әлеуетті дамытуды ұйымдастыру» (Малон Д .2017, 33-б.)¹⁵.

Жоғары білім беру жүйесіндегі орта және ұзақ мерзімді өзгерістер

Білімді өндіру және беру жолдарындағы жаңа құрылымдық жоғары оқу орындары қоғамда күнделікті туып жатқан теориялық мәселелердің үдесінен шығуға мүмкіндік беруі тиіс. Олар әлеуметтік өзгерістерді күн ілгері болжай отырып, өздерінің кейінгі сұхбатың қатысушылары ретіндегі рөлдеріне толығымен сәйкес келеді.

Келесі үрдістер орта және ұзақ мерзімді болашақта университеттерге әсер етуі мүмкін:

¹⁴ Организация Объединенных Наций. (2010). Университет ООН. <https://www.un.org/ru/ga/unu/>

¹⁵ Malone, D. (2017). UNU's Introduction: Harnessing Research for Social Responsibility. In Global University Network for Innovation. Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global and the Local. <http://www.guninetwork.org/report/higher-education-world-6>

Дамыған қоғам индустриалды қоғамнан білім беру қоғамына ауысу үдерісін басынан кешеді, яғни әлеуметтік шындықтар білімге негізделген үрдістер мен рефлексивті оқу-ағарту арқылы қалыптасады.

Қоғам мен экономика білімнің айналасына барынша топтастырылады. Білім берудегі көшбасшылық локацияның халықаралық бәсекелестігінде негізгі өндірістік факторға айналады. Осыған байланысты қозғалыс, білім алу, зерттеу қосымша мәнге ие болады. Білімнің жаңа салаларымен (мысалы нано- және биотехнологиялар) және жаңа әлеуметтік мәселелермен (жаһандану, қоршаған орта, жұмыспен қамту, демография, көші-қон, демократия, гендерлік мәселелерді есепке алу) қатар, қолданыстағы өнеркәсіптік құрылымдар шеңберіндегі қолданбалы зерттеулерге бұрынғысынша басты назар аударылатын болады.

Жоғары білім беру жүйесінде АКТ-ды қолдану одан әрі кеңейе түспек. Жаңа ақпараттық технологиялар қолжетімділіктің қазіргі әлеуметтік жіктелімі мен пайдалану заңдылықтарын жеңе алатын болса, онда кең ауқымды аудитория үшін жаңа білімге есік ашады. Мемлекеттік емес білім беру секторы және өзге де үздіксіз білім беру қызметтерін жеткізушілер өмірлік маңызды мәнге ие болады.

Жаһандану интеграцияның негізі мен жылдамдатқыш тетігі ретінде әрекет етеді. Жаһандану – экономикалық үрдіс қана емес, сонымен бірге дағдарыстар мен қақтығыстарды туындататын айтарлықтай әлеует жасырынып жатқан адамзат ортасының мәселелерін әлемдік тұрғыдан талдап қорыту. Міндет – адам баласының өмір сүруін жаһандық деңгейдегі бәсекелестік не болмаса жарыс түрінде емес, ынтымақтастық арқылы ұйымдастыру. Бұрынғы жергілікті және уақыт жағынан шектелген адамның іс-әрекеті бүгінде жан-жақты әмбебап әрі көпжылдық нәтижелерге ие болып отыр. Әлемдік нарыққа біріктірілген немесе олардан мүлдем алшақ қалған бай, кедей елдер мен аймақтар, қазіргі және дәстүрлі секторлар арасындағы теңсіздіктің өсуі, білікті және біліктілігі жоқ жұмыстар, қажетті және артық жұмыс күші, аймақтық мәселелермен бірге күн тәртібіндегі экологиялық қауіптердің жаһандануы, жаһандық коммуникацияда жеңімпаздар мен жеңілгендер арасындағы алшақтық университеттер қолға алуы тиіс қосарластықты (амбиваленттілікті) көрсетеді. Өз міндетіне байыпты да салмақты қарайтын университеттер жоғарыдағы мәселелерге,

яғни айналасындағы оқиғаларға көз жұма қарамайды, оларды сыни тұрғыдан саралап отырады.

Қарттары көп қоғамда бала туу санының төмендеуі орын алып жатқанда, Батыс және Шығыс Еуропаның өнеркәсібі дамыған елдерінде демографиялық үрдіс байқалады. Ал керісінше, Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азияның дамушы елдеріндегі, Таяу Шығыс пен Африкадағы қоғам әлі жас және біртіндеп өсіп келеді. Бұл жайт дамыған аймақтарда көші-қонның көбейіп, оған түсетін қысымның артуына әкелуі мүмкін, бұл сол жерге иммиграция жасауға демографиялық тұрғыдан ықпалдандырылған сұраныспен бірге орын алады.

Қазіргі қоғамды демократияландыру қарқыны арта түсетін болады, бірақ жаһандық деңгейде жағдайдың керісінше дамуы да мүмкін екенін жоққа шығаруға болмайды. Білім беруде демократияландыру интеграцияға және әлі де қолайсыз жағдайда қалған топтардың – білім алуға мүмкіндігі шектеулі адамдардың, қарттардың, мигранттар мен мүгедектердің жоғары әлеуметтік тұрғыда қатысуын ынталандыруға бағытталған. Гендерлік мәселелерді есепке алу ұлттық деңгейдегі әлеуметтік саясат пен жоғары білім беру саласындағы халықаралық саясаттың бір міндеті ретінде қаралуы тиіс. Өйткені соңғы онжылдықта білім беру аясын кеңейтуде әйелдер қауымы өз мойнына өлшеусіз көп жауапкершілік алуға, алайда білімділігі бойынша мүмкіндіктерді салыстырған кезде әйелдер артта қалады.

Өсіп келе жатқан бәсекелестік пен қарқынды технологиялық ілгерілеу неғұрлым тұрақсыз әрі кездейсоқ еңбек нарығына, сондай-ақ жұмыспен қамту саласындағы түрлі жағдайларға алып келеді. Бір жағынан, жұмыста біліктілігі жоғары мамандардың үлес салмағы одан әрі артады; екінші жағынан, еңбек неғұрлым жекеленіп (дараланып), икемді болады және жұмыстың әлдеқайда бөлшектенген жайы мен өмір сүру дағдыларын өзгерте отырып, синхронды түрде оқуға жол ашады. Адамдар үздіксіз білім алуды жалғастыра отырып, жұмыстарын, отбасылық демалыстарын, лауазымдарын, жұмыс істейтін салаларын және жұмыс орындарын жиі ауыстырады.

«Сұйық» (икемді) жұмыс күші: бұл жұмыс күшінің өзін-өзі жетілдіріп, қажетті дағдыларды игере отырып, еңбек нарығының қажеттіліктеріне бейімделу қабілетін арттыруға септеседі. Со-

нымен қатар ол дағдылар мен жұмыс қажеттіліктеріне сәйкес жұмысын ауыстыруға қажетті икемділік мәдениетін құруы қажет.

Сонымен, роботтар мен зияткерлік автоматтандыруды қолдануға көшу енді таңдау болып табылмайды деп айтуға да болады және оларға деген тәуелділіктің артуы төртінші өнеркәсіптік төңкерістің басты белгілерінің біріне айналды. Бұл оларды пайдалануды ғана емес, сонымен бірге экономиканың барлық саласында жұмыс істету үшін қажетті дағдылары мен ептіліктің болуын және бизнесті дамытып, өнімділікті арттыруда олардың артықшылықтарынан пайда көруді талап етеді. Сондай-ақ еңбек нарығына лайықты дайындық кезінде адам мен мәшине арасындағы тиімді үйлесімділікке қол жеткізу үшін осы енгізілген жаңалықтардың жағымсыз салдарын және цифрлық төңкерісті ескере отырып, автоматтарды ертеңгі күннің жұмысын орындауға даярлауды назарда ұстауы қажет.

Университеттердің қызметінде орын алатын мынадай жаһандық өзгерістерді атап өтуге болады:

1) кеңейту: жоғары білікті мамандардың үлесі артып келеді. Жұмыспен қамту құрылымының өзгеруі, жалпы алғанда адамзат баласының білім алуға ниеттілігінің артуы және қоғамды академияландыру жоғары білімнің кеңеюіне ықпал ететін мамандық санының өсуіне әкеледі;

2) саралау: пән бойынша ғылыми дайындықты қамтамасыз етумен қатар, білім беру бағдарламаларының сараланған әлеуметтік талаптарға жауап беруі және жоғары білім әлі ұсына қоймаған техникалық дағдыларды көрсете алуы керек. Сонымен қатар жоғары оқу орындары негізгі бағыттың аясынан тыс курстық бағдарламаларды әзірлей отырып, саралау факторларына жауап беруі қажет;

3) барынша икемділік: дәстүрлі кәсіби үлгілердің жоғалуы мен дараланудың артуы оқыту әдістерін көбейтуді қажет етеді. Жеке оқыту бағдарламалары арқылы оқытуға рұқсат берілуі керек; студенттер өзін-өзі ұйымдастырып, өз біліктіліктерін жетілдіру дағдыларын игеруі тиіс;

4) сапаға бағдарлану: кеңейту, саралау және барынша икемділік жоғары білім сапасын қамтамасыз етудің жаңа тәсілдерін де ұсынады. Жоғары білім беру қызметтерінің саяси-әлеу-

меттік тұрғыдан мойындалуын түрлендіру қажеттілігі, білім беру бағдарламаларын әзірлеуге қатысып, бақылауға қызығушылық білдірген тараптардың күткен болжалдары, сондай-ақ оқу-тәрбие үрдістерінің тиімділігін бағалау сапаны қамтамасыз етудің жаңа әдістерінің, сапа құжаттамаларының және жүргізілетін бағалаудың пайда болуына әкеледі.

5) стандарттау: Болон үдерісі себепкер болған модульдік және көп деңгейлі оқу бағдарламаларын қазіргі жалпыеуропалық үлгіде енгізуде жоғарыда аталған өзгерістер орын алуда.

Ағымдағы реформалар білім беру бағдарламаларының мазмұнына, сондай-ақ ұйымдастырылуына қатысы тұрғысынан осы жаһандық оқиғаларға бағытталған.

Мазмұны жағынан алғанда, негізгі құзыреттерді немесе көптеген қызметте қолданылатын дағдыларды беруге және қалыптастыруға көбірек көңіл бөлінеді. Бұл дағдылар пәндік ноу-хауға қосымша ретінде игерілуі тиіс құзыреттерді қамтиды. Ол сонымен қатар студенттерге әртүрлі жұмыс жағдайлары мен мәдениеттердің, сондай-ақ жұмысқа қатысты дағдарыс жағдайларының талаптарын орындауға мүмкіндік бере алуы қажет.

Жоғары оқу орындары үшін білім беруге қойылатын жаңа талаптар тұрғысынан дамудың мынадай бағыттарын бөліп көрсетуге болады:

а) жұмысқа орналастыру мүмкіндігі жоғары білім мен тәжірибе арасындағы тығыз байланысты қамтамасыз етуден тұрады, өйткені тек техникалық тұрғыдан ғана негізделген жоғары білім кәсіби тәжірибенің қажеттілік талаптарымен санаспайтын болады;

ә) интернационалдандыру стратегиялары халықаралық ұтқырлықты арттыруға және мәдениетаралық дағдыларды ұсынуға арналған;

б) үздіксіз оқыту дегеніміз – жұмысқа орналасқан адамдардың өз бетінше ала алатын және ол үшін университеттер сұранысқа бағытталған біліктілік бағдарламаларын ұсынатындай, біліктілікті одан әрі арттыру. Үздіксіз білім беру ұғымы жасына, мәртебесіне немесе жынысына қарамастан жоғары білімге ұмтылып, оны кеңейту болып табылады;

в) өмір бойы оқып-үйрену. Компаниялар мен бизнес иелері ең бірінші кезекте жұмысшыларын жұмыс істеп жүрген уақытында

үздіксіз оқытуға баса көңіл аударып, оларға қажетті дағдыларды игеруге мүмкіндік беруі керек. Бұл үрдіс өнімділікті арттыру үшін адамдар мен мәшинелер арасындағы үйлесімділікке қол жеткізуге себепші болады. Сондай-ақ компаниялар мен бизнес иелері студенттерге кәсіптік оқыту, сондай-ақ кәсіби және басқа да оқыту түрлері үшін техникалық оқу стипендиясын тағайындай отырып, оқу мәдениетін қалыптастырып нығайтуы қажет. Келешекте диплом университет ұсынатын жалғыз біліктілік дәрежесі (белгісі) болып қалмайды. Әлем өзгеруін жалғастырған сайын адамдар қызметте жоғарылау барысында өз шеберліктерін толықтырып отыруы тиіс. Оқыту ешқашан тоқтамайды. Университеттер дәрежелер мен неғұрлым қысқа курстарды үйлестіруге қарай қадам жасауы қажет. Олар сонымен қатар түрлі саладағы серіктестерімен саланың өзгеруіне қарай, соған лайықты болатын және жұмыс күшінің өзгеріп отыратын қажеттіліктеріне тез жауап бере алатын біліктілік құру үшін жұмыс істейді.

Білім беру бағдарламаларын ұйымдастырудағы реформалар

(1) *Оқу бағдарламаларын қайта құрылымдау* басым жүргізілетін үрдіс болып табылады, бірақ ол аралас мақсаттарды да көздейді:

Жоғары білім беруге ниеттестік деңгейін арттыруға мүмкіндік беретін көп деңгейлі оқу бағдарламалары енгізіледі. Олар ұсынылатын оқу курстарының санын азайтуға, оқытудың әртүрлі әдістерін (атап айтқанда, модульдік) көбейтуге арналған. Сонымен қатар оқытуды неғұрлым қолайлы (икемді) етуге (мысалы толық емес жұмыс күні әдісімен оқыту) және білім беруді «виртуалдандырудың» белгілі бір дәрежесін қамтамасыз етуге, сондай-ақ білім беру мен оқытудың басқа да жаңа түрлеріне бейімделген.

(2) *Сапаны қамтамасыз ету* – бұл ұсынылған білім беру бағдарламаларының көбеюіне (аккредиттеуге) қарамастан, белгілі бір стандарттағы жоғары білімнің кепілі. Жоғары білім берудің үрдістері (бағалау) мен бәсекелестік ұстанымдар (белгілі бір қалыпқа келтіру) бағаланады.

(3) *Интернационалдандыру стратегиялары* дәрежелердің/сертификаттардың үйлесімділігіне, білім берудегі жетістіктерді

(ECTS) көрсете алу мүмкіндігіне, сондай-ақ институттардың да, түлектердің де халықаралық дәрежеде бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін білім беру бағдарламасын интернационалдандыруға бағытталған.

Дәстүрлі білім беру тарихының аясына енбейтін білім беру үрдісіндегі (4) *үздіксіз білім* беру кезінде жоғары білім беруден, сондай-ақ бейресми оқытудан тыс қол жетерліктей білім беру жетістіктерінен тұратын презентациялар мен сертификаттаудың жаңа жүйелері қажет. Университеттер негізгі білім беру бағдарламасына қосымша оңтайлы үздіксіз білім беруді қарастыруы керек.

Жоғары білім беруді дамытудың қазіргі заманғы қарқынына сай жасалған талдау мынадай қиындықтарды анықтауға мүмкіндік береді:

Академиялық сапа мен жұмысқа орналасу мүмкіндігі арасындағы байланыс әлі де анықтауды қажет етеді. Сол себепті мұндай жұмысқа орналасу, академиялық емес талаптар және метатехникалық құзыреттердің нені білдіретінін айқындау өте маңызды.

Жұмысқа орналасу мүмкіндігі оқу курсына тәжірибенің жеке-леген бөліктерінің кіріктірілуімен төмендемеуі тиіс. Керісінше бұл университеттің білім беруін және оқытушылар мен студенттердің кешенді іргелі және қолданбалы зерттеулерге қатысуын біріктіретін жүйелі түрдегі оқытуды қамтиды.

Көпфункционалды дағдылар (немесе негізгі дағдылар) қазірдің өзінде ішінара жоғары білім арқылы беріледі. Білім беру үрдістері оқыту мен тәрбиелеудің жаңа әдістерімен нығайтылуы керек. Оқыту мен қалыптасқан дағдылардың неғұрлым нақтырақ анықталуы қажет.

Зерттеу мен білім беру арасындағы бағалауда әлі де кездесетін иерархияны жеңу қажет. Профессор-оқытушылар құрамының абырой-беделі логикасында оқыту мен зерттеудің мәртебесі теңдей дәрежеде болуы тиіс.

Ұйымдастырушылық тұрғысынан университеттер жаңа мақсатты топтар үшін ашық болуы керек. Бұл, біріншіден, жоғары білімге, білім беру бағдарламаларына, диплом және сертификаттарға қол жетімділіктің оңтайлылығы мен жіктеліміне байланысты. Дәстүрлі емес студенттердің жоғары білім алу үрдісіне қатысуын арттыру үшін, отбасылық өмірді университеттегі оқумен

немесе жұмыспен, жоғары білім алумен үйлестіру үшін бұрынғыдан гөрі жақсы мүмкіндік беретін мықтырақ интеграция қажеттігі туындайды.

Үздіксіз оқыту дегеніміз – өмірде жаңадан пайда болған, аздап біртектес режимдердің нәтижесі болып табылатын жеке оқыту жолдарына қатысты ұғым. Сонымен қатар жоғары білім жеке тұлғаға әртүрлі оқыту жолдарын ұсынуы керек. Ол үшін ресми және бейресми білім беру жетістіктерін айқындау тәсілдерін анықтау қажет.

1.4 Жұмыс берушілердің болжалы

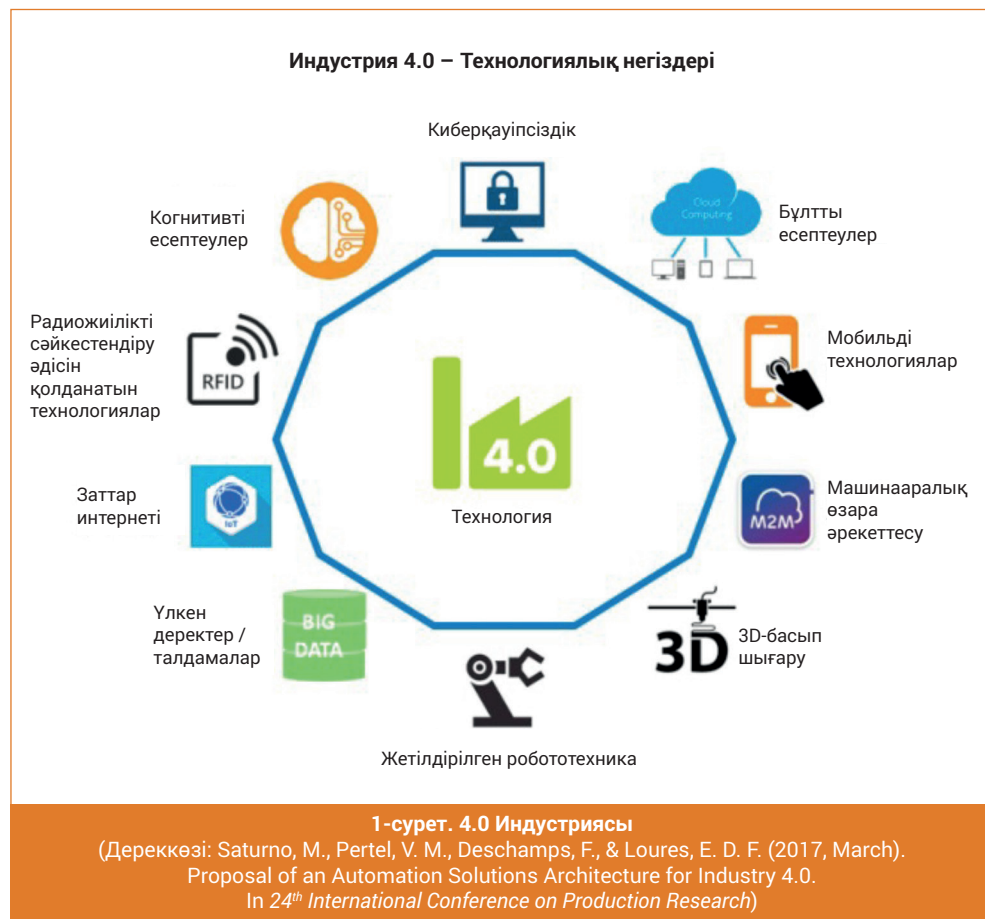
Қазіргі таңда экономикада салмақты ілгерілеу – төртінші өнеркәсіптік төңкеріс байқалады. Дүниежүзілік экономикалық форумның (WEF) негізін қалаушы әрі төрағасы, «Төртінші өнеркәсіптік төңкеріс» кітабының авторы Клаус Шваб оны «табиғи (шынайы), цифрлық және биологиялық салалар арасындағы шекараны бұзатын технологиялардың үйлесімі» ретінде сипаттайды¹⁶.

Бұл тұжырымдаманың тағы бір атауы – «4.0 Индустриясы», оның негізі – өнеркәсіпті цифрландыру. Жаңа экономикадағы басты құндылық – нақты өнімдер емес, мәліметтер. Экономикалық өсім қазіргі кезде капитал мен табиғи ресурстарға емес, инновациялар мен адам қиялына негізделген. 4.0 Индустриясы – экономиканың ғаламторға қосылған заттардың/ нысандардың саны әлем тұрғындарынан да көп болатын кездегі жағдайы.

Қоғамға еніп келе жатқан технологиялық құрылыстың бұрынғыдан түбегейлі айырмашылығы оның конвергентті жаратылысы болып табылады. Нано-, био-, ақпараттық-, когнио- және әлеуметтік технологиялардың (NBICS-конвергенция) бірігуі ауқымдылығы бойынша барлық алдыңғы өнеркәсіптік төңкерістен асып түсетін орасан зор өзгерістерді уәде етеді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар аталған үрдісте байланыстырушы рөл атқарады. Олардың салыстырмалы түрде тез арзандауы және жаппай таралуы да жаңа өнеркәсіптік төңкерісті көбінесе автоматтандыру саласындағы жарқын жаңалықтар (Заттар ғаламторы,

¹⁶ Schwab, K. (2016). The Fourth Industrial Revolution. New York: Crown Publishing Group

ауқымды деректер, 3D басып шығару, жасанды интеллектісі бар алуан түрлі роботтар және т.б.) арқылы сипаттауға және кейде толығымен цифрландыруға алып келеді (1-сурет).

Ғасырдан ғасырға ұласып келе жатқан жаңа техникалық жетістіктер әртүрлі уақытқа созылған өнеркәсіптік төңкерістерге әкелді. Егер алдыңғы өнеркәсіптік төңкерістердің нәтижесінде адамдарды жұмыспен қамту көлемі артса, бұл жолы ондай нәтиже болмауы да мүмкін. 4.0 Индустриясы еңбек нарығын өзгертеді. Автоматтандыру көбінесе күнделікті қайталанып жалықтырған немесе ауыр физикалық күшті қажет ететін жұмыстарда адам еңбегін алмастырады. McKinsey сарапшылары «Автоматтандыру, еңбек өнімділігі және нарығы» атты есебінде ең алдымен, көк жағалы-

лардың – қарапайым жұмысшылардың жұмысынан айырылу қаупі бар деп санайды¹⁷. Толық автоматтандыру әлеуеті қазіргі кездегі мамандықтардың тек 5%-ында ғана бар, бірақ ішінара автоматтандыру жұмыс түрлерінің жартысынан көбін қамтиды. Жасанды интеллект қазірдің өзінде әлдеқайда күрделі операцияларды орындауға және шешім қабылдауға қабілетті. Мұндай жағдайлар ақ жағалыларға да – менеджерлерге, шенеуніктерге, зияткерлік еңбек қызметкерлеріне де қауіп төндіріп отыр. К. Шваб өзінің кітабында мұндай мәшинелер компаниялардың директорлар кеңесінің құрамында пайда болған кезде төртінші өнеркәсіптік төңкерістің бетбұрыс кезеңдерінің бірі орын алатынын жазады. McKinsey-дің бағалауы бойынша, «2030 жылға қарай технологияның қарыштап дамуына байланысты 75 миллионнан 375 миллионға дейін адам, яғни әлемдегі жұмыс күшінің жалпы санының 3-14%-ы жұмыссыз қалады немесе мамандығын ауыстыруға мәжбүр болады»¹⁸.

«Джинни» Рометти, IBM компаниясы Директорлар кеңесінің төрайымы Вирджиния Мари болашақтағы жұмысшыларды жұмыс дағдыларын өзінің іргелі білімімен үйлестіретін «жаңа жағалылар» деп атайды.

«Құзыреттердің форсайты 2030» зерттеулері бойынша 2030 жылға дейін экономиканың 19 саласында 186 жаңа мамандық пайда болады және 57-сі жойылады. Зейнеткер мамандықтарға есепші, кітапханашы, мұрағатшы, диспетчер және журналист жатады. Робот техниканы жобалаушыларға, сити-фермерлер, цифрлық лингвистер және жеке қайырымдылық бағдарламаларының модераторларына арналған жаңа жұмыстар пайда болады¹⁹.

Бірақ сақталып қалатын мамандықтар айтарлықтай түрде өзгереді. Мысалы статист мамандары Big Data маманы ретінде жұмыс істесе, ал бұрғылаушы бұрғылау роботтарының операторы деп аталатын болады.

¹⁷ Mckinsey&Company. (2017). A Future that Works: Automation, Employment, and Productivity. Executive Summary. McKinsey Global Institute. https://www.mckinsey.com/~/_/media/McKinsey/Featured%20Insights/Digital%20Disruption/Harnessing%20automation%20for%20a%20future%20that%20works/MGI-A-future-that-works_Executive-summary.pdf

¹⁸ Корытина, Е. (2018). Общество 3.0 и индустрия 4.0. Как будут меняться мир, образование и профессии. Ведомости &. <https://www.vedomosti.ru/partner/articles/2018/09/06/780170-obschestvo-30>

¹⁹ Сколково. (2015). Атлас новых профессий. http://www.skolkovo.ru/public/media/documents/research/sedec/SKOLKOVO_SEDeC_Atlas_2.0.pdf

WEF болжамдары бойынша 2026 жылға қарай көптеген мамандық өзектілігін жоғалтады. Сондықтан жойылып кету қаупі бар жұмыс атқарып жүрген қызметкерлер жаңа жағдайларға бейімделіп, жаңа дағдыларды игеріп, жұмыспен қамту саласындағы өзгерістерге ілесіп отыру үшін қайтадан жаңа мамандық алуы (reskilling) керек. Дәл осы қайтадан жаңа мамандық алу (reskilling) жағдайы жұмыстан босатылған жұмысшылардың 95%-дан астамына жұмыс орындарын өмірге бейімді, өзектілігін жоймайтын және бұрынғыдан да жоғары жалақы төлейтіндей мамандыққа өзгертуіне септігін тигізеді. 70% жағдайда кеңседегі әкімшілік-басқару қызметкерлерінен – білім беру секторындағы, өндірістік сектордан – құрылыстағы – жұмыстардың жаңа «тобына» ауысуы жүзеге асырылады. Кәсіби қайта даярлаудан бас тартқан (16%) жойылу қаупі бар жұмыстарда істейтін адамдар 2026 жылға қарай мансаптық тұрғыда тұйыққа тірелуі мүмкін (The World Economic Forum, 2019)²⁰.

Осы үрдістің технологиялық жұмыссыздық сияқты салдарымен күресу үшін білімді басқара білуді дамыту қажет. Индустриалды экономикада дипломды бір рет алу жеткілікті болды және сол диплом өмір бойына жарамды еді. Ал қазіргі уақытта білім қарқынды түрде дамып келеді, үздіксіз білім алу керектігі байқалады. Мақсат – туындаған мәселелерді шеше алатын және үнемі жұмыста алда (озық) жүретін құзыреттілігі жоғары адамдарды қамтамасыз ету. Бірақ технологиялық өзгерістердің өзара байланысты екі сипаттамасынан қиындық туындайды: 1) жаңа технологиялар тез өзгереді және 2) олар көбінесе стандартталмаған. Көптеген жағдайда жаңа технологиялардың алуан түрлі нұсқалары кездеседі; біреуінде алынған дағдылар екіншісіне қолдануға жарамауы мүмкін. Қажетті дағдылар үнемі өзгеріп отырады. Сондықтан жұмысшылар тұрақты түрде оқушыға айналуы қажет.

Көптеген компаниялар қазірдің өзінде жаңа типтегі жұмысшылардың қажеттілігін сезінуде және олардың жетіспеушілігін атап өтуде. Мұндай компанияларға бойынан шынайы еңбек нарығына

²⁰ World Economic Forum. Center for New Economy and Society Insight Report. (2019). Towards a Reskilling Revolution: Industry-led Action for the Future of Work. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Towards_a_Reskilling_Revolution.pdf

тән емес шығармашылық пен креативті дағдылардың жиынтығы табылатын жұмысшылар қажет.

Дағдылардың орын алған жетіспеушілігі (тапшылығы) абсолютті түрде де, салыстырмалы түрде де болуы мүмкін.

Абсолютті тапшылық тиісінше еңбек нарығында кездеспейтін біліктілігі бар адамдарға қатысты болады. Ол жаңа немесе енді дамып келе жатқан мамандықтарды, лайықты біліктілігі бар адамдардың жетіспеушілігін немесе жаңа талаптарды қанағаттандыру үшін бағдарламаларға қатысып жатқан адамдар санының жеткіліксіз болуын қамтуы мүмкін.

Салыстырмалы тапшылық еңбек нарығында бар біліктілікке сәйкес келетіндей біліктілігі бар, дегенмен белгілі бір географиялық орынның шегінен тыс жерде тұратын, жоғары жұмыс тәжірибесі бар болуы міндетті емес адамдарға қатысты.

Қажетті дағдылардың жетіспеушілігі мәселесін іштей және сырттай оқыту бағдарламалары арқылы шешуге болады. Бұл ретте техникалық (бейінді) дағдыларды игеруге ерекше көңіл бөлінеді.

Қазақстандық кейс

«Қазақмырыш» компаниясының атқарушы директоры Андрей Лазаревтің айтуынша, жеке бизнес өзіне қажетті, өзекті мамандықтар бойынша мамандар дайындауға мүдделі. Оның көрсетуінше, қазір «Қазақмырышта» 20 мыңға жуық адам жұмыс істейді. Жоғары білімі бар мамандардың үлесі шамамен 25%-ды құрайды, яғни жұмыс орнында жоғары білімі бар жұмысшылар өте көп. Алайда олардың барлығы алдағы уақытта қызметі бойынша өсетініне сене алмайды: мәселе «нарық үшін өзекті емес» білімінде.

Нәтижесінде компания өзінің оқыту орталығын ашуға шешім қабылдады, онда барлық қызметкерлер біліктілікті арттыру курстарынан өтуі тиіс. Бұдан басқа колледждермен және университеттермен бірлескен оқу бағдарламалары бойынша әріптестік жұмыстар жүргізілуде, онда тәжірибеге баса назар аударылған. Оқыту барысына «Қазақмырыш» компаниясында жұмыс істейтін инженерлер де қатысады.

Әлемдік тәжірибеден алынған кейс

IBM қазірдің өзінде жаңа білім беру жүйесін әзірлеп шығарды: алты жылдық оқыту орта мектептің дәстүрлі бағдарламасын колледжде алатын дағдылармен, тәлімгерлік жүйесімен және жұмыс орнында тәжірибеден өтумен үйлестіреді. Мұндай мектептер P-Tech (Pathways in Technology Early College High Schools) деп аталады, оларда 9-сыныптан 14-сыныпқа дейін оқиды. 2018 жылдың жазында оларды 150-ден астам оқушы бітіріп шықты – олар бір уақытта орта мектеп бітіргендігі туралы диплом және STEM (ғылым, технология, инженерия және математика) саласындағы қауымдастырылған дәрежесін алып шықты.

McKinsey зерттеушілері «Skill Shift: автоматтандыру және жұмыс күшінің болашағы» атты зерттеулерінде АҚШ пен Еуропаның бес елін (Франция, Германия, Италия, Испания және Ұлыбритания) мысалға ала отырып, адамдардың қандай 25 негізгі жұмыс дағдыларының болашақта сұранысқа ие болатынын бағалады²¹. Е. Коририна атап өткендей, «бес секторға баса назар аударылды: банк ісі және сақтандыру, энергетика және тау-кен өнеркәсібі, денсаулық сақтау, өндіріс орындары және бөлшек сауда. Сарапшылар қызметкердің белгілі бір икемділікті қанша уақыт пайдаланатынын анықтады және технологиялық дағдыларға (оның ішінде бағдарламалауға) сұраныс бәрінен де көп болады, 55%-ға артады деген қорытындыға келді: қазір бұл дағдылар жұмыс уақытының 11%-ында қолданылады, ал 2030 жылы бұл 17%-ға жетеді. Топпен бірге жұмыс істеу, басқаларды басқару, келіссөздер жүргізу және жанашырлық көрсету секілді мәшинеге тән емес әлеуметтік және эмоционалды дағдылар көбірек бағаланатын болады. Оларды пайдалану орташа есеппен алғанда жұмыс уақытының 22%-ын құрайды (24%-ға өседі)»²².

²¹ Bughin, J. Hazan, E., Lund, S., Dahlström, P., Wiesinger, A., & Subramaniam, A. Skill Shift: Automation and the Future of the Workforce. McKinsey&Company. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/skill-shift-automation-and-the-future-of-the-workforce#>

²² Коририна, Е. Общество 3.0 и индустрия 4.0. Как будут меняться мир, образование и профессии. Ведомости &. <https://www.vedomosti.ru/partner/articles/2018/09/06/780170-obschestvo-30>

Егер білім беру бағдарламаларында күрделі технологиялық дағдылар күтілетін нәтижелер түрінде қалыптастырылатын болса, онда әлеуметтендіру және эмоционалды интеллект дағдылары ресми оқу орындарынан тыс жерлерде де қалыптасады. Сондықтан болашақтың еңбек нарығында дағдылардың тапшылығына байланысты туындайтын қиындықтар бүгінгі таңдағы білім беруді қайта құруды талап етеді. Жазушы, Knowmad Society тұжырымдамасының авторы Джон Моравек оқу орындары біздің әлі қиялымызға да кірмейтін болашақтағы жұмыс орындарын, салалар мен білім беру аясын жобалай алатындай білім алушыларды жетілдіруі керек деп санайды. Мектептер аутсайдер емес, болашақтың генераторы ретінде әрекет етуі керек. Оның пікірінше, Төртінші өнеркәсіптік төңкеріс «3.0 Қоғамы» ұғымымен белгіленген әлеуметтік өзгерістерге әкеледі және ол осы қоғамның өкілдерін «Knowmads» (ақыл-ойдың көшпелі жұмысшысы) деп атайды, сонымен қатар оларды «идеялардың тоқтаусыз генераторлары» ретінде сипаттайды.

Дж. Моравек Knowmad Society²³ кітабында «Knowmad (ақыл-ойдың көшпелі жұмысшысы) – кез келген адаммен кез келген уақытта және кез келген жерде жұмыс істей алатын, ойша мықты көз алдына елестеу қабілетіне ие шығармашылық тұлға», – деп жазады. Knowmads үшін адамдардың жас ерекшелігі шектеу бола алмайды, олар қателіктер мен сәтсіздіктерге төзімді, өз білімін, дағдылары мен тәжірибесін әлеуметтік және ұйымдастырушылық ортада функционалды түрде кең ауқымда қолдануға икемділігі бар, ынтымақтастыққа және әлеуметтік байланыстар желісін қалыптастыруға ынтасы жоғары, білім алмасуға және тәжірибе арқылы оқуға секемшіл келеді. Жастардың Knowmad қауымдастығында жетістікке қол жеткізуі үшін қарапайым білім беру барысында берілмейтін дағдыларды жетілдіруді талап ететін жолды тауып, оны құрастыра алуы керек.

Сондықтан білім беру мен оқыту ортасын жобалауда жаңа білім мен тәжірибе алуға ықпал ететін тәсілге басымдылық берілуі керек.

4.0 Индустриясы қоғамында біліктілігі төмен және орташа қызметкерлердің жұмысқа орналасу мүмкіндігі төмендейді. Жұмыс

²³ John W. Moravec, Pieter Spinder, 2013, Bianca Stokman, Thieu Besselink, Knowmad Society, Education Futures.

<https://www2.educationfutures.com/books/knowmadsociety/download/KnowmadSociety.pdf>

берушілер ең алдымен университетте білім алған мамандарды іздейді. Осылайша өнеркәсіптік төңкерістердің негізгі талабы қызметкерлердің біліктілігін үнемі арттырып отыру қажеттілігі болып табылады.

В.Г. Квачев пен М.А. Юдина атап өткендей, «ақпараттық технологиялар «еңбек», «жұмыс орны», «өнімділік» сияқты маңызды ұғымдарды қайта қарастыруға мәжбүр етеді. Өндірістік үрдіс жұмыс беруші тарапынан тәртіп техникалары мен уақытты бақылауды талап етпейді. Қызметкердің тиімділігін қамтамасыз етудің негізгі құралы өзін-өзі бақылау болып есептеледі. Жұмыс беруші тарапынан қайта реттеу жалдамалы қызметкерді өзінің «адами капиталын», яғни кәсіби дағдыларын, біліктілігін, қабілеттерін басқару еркіндігімен қамтамасыз етеді. Салыстырмалы түрде дербестікке ие болған қызметкер өз табысына тиісті ынталандыру және дәлелдеме көрсету жүйелерін қолдана отырып, өз еңбегінің тиімділігіне өзіндік менеджмент жасау арқылы кепілдік беруі керек»²⁴.

Белгіленген жұмыс уақыты және болжамды, кепілдендірілген қызметтегі өсу жолы көрсетілген бір жұмыс берушінің толық жұмыс уақытындағы тұрақты жұмыс орнының классикалық стереотипі қаншалықты тартымды болса да, іс жүзінде ондай жайт сирек кездеседі²⁵.

Қазіргі еңбек әлемі үшін жеке және кәсіби сәйкестендіру мен құзыреттіліктің араласуы қалыпты жағдайға айналады, стандартты жұмыс орны біртіндеп ауқымды міндеттері мен қызметтік бағыттары бар жобалық жұмыстармен алмастырылады.

Жауапкершілікті біріктіріп, түрлі жобалар бойынша тапсырмаларды тиімді орындау үшін бүгінгі қызметкерден сол жұмысқа бар ынтасымен шынайы берілу талап етіледі, жұмысқа, жеке өмірге арналған уақыт арасындағы шекара бұлыңғырланады, ал жұмысшылар өз еңбегінің тиімділігіне өзі жауапты болуға мәжбүр болады. Түбегейлі жаңа мамандықтардың пайда болуына орай бұрын

²⁴ Квачев В.Г., Юдина М.А. Индустрия 4.0: поражение работы или победа творческого труда. Государственное управление. Электронный вестник. 2017. № 64. http://e-journal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2017/vipusk_64._oktjabr_2017_g./problemi_upravlenija_teorija_i_praktika/kvachev_yudina.pdf

²⁵ Международное бюро труда. (2017). Международная конференция труда. 102-ая сессия, 2013. Доклад Генерального директора. Женева: МБТ. https://www.ilo.org/wcmspgroups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_214111.pdf

кәсіби құзыреттілікке жатпайтын дағдыларға сұраныс туындайды.

Осылайша, 4.0 Индустриясында еңбек нарығы мен жұмыс берушілер тарапынан еңбек ресурстарына нақты сұраныс ресімделеді:

- бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету үшін кәсіпорындардың цифрлық өзгеруін іске асыруға қабілетті;
- нақты өндірістің ерекшелігіне сәйкес іргелі білім және цифрлық еңбек құралдарымен жұмыс істеудің жаңа/ жетілдірілген дағдылары негізінде өндірісті цифрландыру жағдайында жұмыс істеуге қабілетті;
- өзінің адами капиталын ұдайы өсіріп отыруға икемді, өйткені төртінші өнеркәсіптік төңкеріс жағдайындағы жоғары технологиялық білімнің өзі «тез жарамсыз болып қалатын тауар» сынды болады»;
- өзін-өзі ұйымдастыру және өзінің тиімді жағын басқара білу.

1.5 Жаһандану мәнмәтініндегі білім беру теңсіздігі

Әлемнің жаңа либералдық дамуы жоғары оқу орындарына «оқу-ағарту орталықтарынан» «кәсіпкерлік ұйымға» өтуді іске асыруды талап етеді. Жаңа либерализм идеяларына байланысты мемлекеттік қаржыландырудың қысқаруы жоғары оқу орындарын талапкерлер тартуға әрекет етуі қажет нарықтық қатынас субъектілеріне айналдырды. Жоғары білім беру қызметтері стандартталған тауарға айналып барады. Білім беру қызметтерін стандарттау табысты арттыру мен басқа елдердің таланттарын таңдап алуда нарықтың ауқымын ұлғайтуға мүмкіндік береді. Стандарттау мен біріздендіру – жаһандану категориялары болып табылады. Сондықтан мұндай жағдай барлығы үшін сәтті бола бермейді. Бастапқыда өз университеттеріне жайлы жағдай жасауда озықтық танытқан әлемнің Солтүстік елдері көбірек жеңіске жетеді, ал заңды реципиент болған әлемнің Оңтүстік елдері артта қалады.

Жаңа либерализм мен жаһанданудың және 4.0 Индустриясының араласуы қоғам ішіндегі теңсіздіктің артуына, сондай-ақ дамыған және дамушы елдер арасындағы аймақтық алшақтықтың жаңа деңгейге көтерілуіне әкелетін қауіп тудыруы мүмкін.

Стандартсыз жұмыс, еңбек ақыға қатысты қысым жасау және жұмыс күші көлемінің азаю қаупі – аталған төңкерістің біздің

қоғам үшін ең радикалды жағымсыз салдары.

Бұл қауіптер мемлекет, ұрпақ, білім мен біліктілік деңгейлері, табыс, гендер және физикалық мүмкіндіктер тұрғысынан әртүрлі жікке бөлінеді.

Елдердің теңсіздігі (білім беру жұтаңдығы). Білім беру адамзаттың тұрақты дамуы үшін өте маңызды. БҰҰ Бас Ассамблеясы 2030 жылға дейінгі білім берудің 4-мақсаты ретінде «Жан-жақты қамтылған, әділ әрі сапалы білім беруді қамтамасыз ету және барлық адамзат баласына өмірінің соңына дейін білім алу мүмкіндігін беруге көмектесу» деп жариялады²⁶.

Дүниежүзілік Банктің World Development Indicators 2016 есебінде бастауыш білім алу арқылы әлемде айтарлықтай ілгерілеуге қол жеткізілгені атап өтілді. Бүкіл әлемдегі балалардың 92%-ы бастауыш білім, ал 74%-ы толық емес орта білім алады. Бүкіл әлем бойынша бастауыш сынып оқушыларының саны 1990 жылғы 81 пайыздан 2013 жылы 92%-ға дейін өсті. Шығыс Азия, Тынық мұхиты өңірлерінің, Еуропа және Орталық Азияның елдері жалпыға бірдей бастауыш білім беру мақсатына қол жеткізді немесе соған жақын. Бірақ бұл барлығына қатысты емес. Сахараның оңтүстігіне қарай орналасқан Африканың бір бөлігі айтарлықтай ілгері жылжуына қарамастан, аталған көрсеткіштер бойынша әлі де артта қалып отыр (алғашқы білім алушылар саны 2013 жылы 69%-ға жетті).

Бүгінгі таңда бүкіл әлемде жастардың 103 миллионының базалық сауаттылығы жоқ, ал олардың 60%-дан астамы әйелдер, – деп хабарлайды БҰҰ²⁷.

Төртінші өнеркәсіптік төңкеріске байланысты орын алатын еңбек нарығындағы өзгерістер жоғары білімге деген сұранысты

²⁶ Организация Объединенных Наций. (2015). Цели устойчивого развития. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/education/>

²⁷ Уровень образования в мире: 57 миллионов детей не посещают школы (2017). The Worldonly.org. <https://theworldonly.org/uroven-obrazovaniya-mire/>

Дүниежүзілік банктің бағалауы бойынша, Орталық Азиядағы білім беру бірқатар қиындыққа, атап айтқанда, білім берудегі жұтаңдықты жоюдағы, нашар оқитын оқушыларға теңдей мүмкіндік берудегі және инклюзивтілікті ілгерілетудегі қиындықтарға тап болуда. Орта есеппен алғанда, Орталық Азия елдерінің оқушылары Еуропадағы өз құрдастарынан білім алу жағынан бір жарым жылға артта қалып қойған. PISA экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының оқушыларды бағалау жөніндегі халықаралық бағдарламасының нәтижелеріне сәйкес өңірдегі көптеген оқушылар функционалдық сауаттылық бойынша төмен нәтиже көрсеткен.

Табыс деңгейі әртүрлі отбасыларынан шыққан білім алушылар арасында білім алудағы алшақтықтың немесе теңсіздіктің өсуі ерекше алаңдаушылық тудырып отыр. Бұл бірқатар факторлардың, соның ішінде қашықтықтан оқытудың және мұғалімдер мен оқушыларға арналған оқу материалдарының қол жетімділігіндегі айырмашылықтың, сонымен қатар оқытушыларға қолдау көрсету мен үйде оқытуға отбасының қосатын үлесіндегі айырмашылықтың әсерінен орын алуда. PISA деректеріне сәйкес Қазақстанда ең кедей отбасылардың балалары өз қатарынан бір жылға, ал Қырғыз Республикасында – екі жарым жылға артта қалып отыр.

Дереккөзі: <http://pubdocs.worldbank.org/en/798061592482682799/covid-and-education-June17-r6.pdf>

тудырады. Әлемде жоғары біліммен қамтудың жалпы көрсеткіші 30 пайыз деңгейінде қалып отыр. Адамдардың жоғары білім алу құқығын қолжетімді түрде жүзеге асыру қажет, онсыз тұрақты дамуда қажетті маңыздылығы жоғары білікті, талантты және алуан түрлі қалыптасқан күштер болмайды.

Жоғары білім беру саласындағы жаһандық зерттеулер (БҰҰДБ Education Index, БҰҰДБ Human Development Index, Дүниежүзілік Банктің World Development Indicators, ЭЫДҰ жобалары және т.б.) дамыған және дамушы елдер арасындағы жоғары білімнің дамуындағы, сапасы мен қол жетімділігіндегі алшақтық сақталып қана қоймай, одан сайын кеңейе түсетінін көрсетеді. Бұл халықтың табысымен, білім беру жүйелерінің бәсекеге қабілеттілігімен қатар, әлем елдерінің ұлттық экономикаларының технологиялық қарулану деңгейіне де байланысты. Экономика неғұрлым кедей болса, кәсіпорындардың технологиялық тұрғыдан жабдықталу дәрежесі де

соғұрлым төмен болады және болашақта талап етілетін қатаң және икемді дағдыларды дамыту мүмкіндігі де соғұрлым әлсіз болады.

ҚР Білім және ғылым министрлігінің Ақпараттық-талдау орталығының зерттеу нәтижелері «жоғары білімнің қалың бұқараға қолжетімді болуы жалпы қоғамға да, оның жекелеген азаматтарына да экономикалық және әлеуметтік пайда әкелетінін» көрсетеді. Жекелеген жағдайда жоғары білімі бар адамдар өз денсаулықтарын жақсы қадағалап, табыстарын едәуір арттыруға мүмкіндік алады. Олардың өмірге қанағаттану деңгейі жоғары, тіпті орташа өмір сүру ұзақтығы да жоғары. Жалпы қоғам деңгейінде жоғары білімге қол жетімділіктің артуы жұмыссыздық деңгейінің төмендеуінен, салық аударымдарының жалпы көлемінің ұлғаюынан, азаматтық қатысу мен еріктілік (волонтерлік) қызметтерге араласу деңгейінің жоғарылауынан, сондай-ақ әлеуметтік қамсыздандыру жүйесіне түсетін жүктеменің төмендеуінен байқалады. Сонымен қатар халықтың тұрмысы төмен топтарының өкілдері үшін жоғары білімге қол жетімділіктің артуы жоғары білімнің игіліктерін қоғамның жоғары білімге неғұрлым мұқтаж топтарына таратуға мүмкіндік береді».²⁸ 4.0 Индустриясы мәнмәтінінде жоғары білім беру жүйесін трансформациялау әлемдегі білім алу мүмкіндіктерінің теңдігі мәселелерін шешудің негізгі шартына айналады.

Дегенмен әлемде жоғары білімге қолжетімділіктің артып келе жатқанына қарамастан, ол көптеген адамдар үшін әлі күнге қол жетімсіз болып қала береді. Осыған байланысты жоғары білім беру, жоғары оқу орындарын дамыту стратегиясы, білім беру бағдарламаларының бағыттары «сепаратор» емес, «әлеуметтік жеделсаты» құруға бағытталуы тиіс. Сондықтан жоғары оқу орындарының алдағы онжылдықтардағы негізгі міндеті – халықтың барлық топ өкілдерін жоғары білімнің игіліктерімен қамтамасыз ету (ҚР БЖҒМ АТО, 2015).

Ересектер теңсіздігі. Жуық арадағы басты өзгеріс – Жер бетіндегі адамдар саны көбейіп, жастары ұлғая түседі. Басты рөлде бала туу санының өсуі емес, өмір сүру ұзақтығының артуы ойнайды:

²⁸ Информационно-аналитический центр, МОН РК. Доступ к высшему образованию: основные возможности. 2015. <http://iac.kz/ru/publishing/dostup-k-vyshhemu-obrazovan>

2100 жылы орташа есеппен адам 83 жасқа дейін өмір сүреді, бұл – бүгінгі күнге қарағанда 12 жылға ұзағырақ деген сөз.

Күтілетін өмір сүру ұзақтығының ұлғаюымен әлемде егде жастағы адамдар саны артады: Халықаралық еңбек ұйымы 2017 жылы еңбекке қабілетті жастағы 10 адамға 65 жастан асқан 3,5 адам келетін, ал 2030 жылға қарай бұл арақатынас 10 адамға 5-еуден келетіндей деңгейде болады деп күтеді (ХЕҰ; БҰҰ 25 жастан бастап 64 жасқа дейінгілерді еңбекке қабілетті деп санайды). Қызметкерлердің орташа жасы 2050 жылға қарай – бірінші кезекте Еуропа мен Шығыс Азия (әсіресе Қытай) елдері есебінен бүгінгі 40 жастан 41 жасқа дейін өседі.

Әлемдегі басты мәселелердің бірі – білімге қол жетімділіктің теңсіздігі: кем дегенде 750 миллион ересек адам (әлем халқының 15%-ы) базалық сауаттылық дағдыларын меңгермеген, 264 миллион бала мектепке бармайды, олардың 100 миллионы оқи алмайды. Бұл туралы ЮНЕСКО-ның 2017 жылғы мәліметтерінде айтылған.

Мемлекеттік білім беру жүйесінде базалық білім мен дағдыларды игермеген адамдар ересек өмірге аяқ басқанда өмір бойы ештеңені толыққанды үйрене алмайды.

Ал қазіргі сәтте еңбекке қабілетті жастағы адамдар уақыт өте келе жас кездеріндегі сияқты аз уақытта пайда болатын және жылдам өзгеріп отыратын технологияларды меңгере алмай қалуы мүмкін. Бұл сонымен қатар технологиялық дағдыларды игеру тұрғысынан ұрпақтар арасындағы теңсіздікті тудырады. Ересек адамдарға еңбек нарығындағы өзгерістерге мен технологиялық инновацияларға бейімделу әлдеқайда қиынырақ.

Осылайша дамушы елдердің егде жастағы халқына 4.0 Индустриясы дәуірінде қажетті дағдыларды қалыптастыруда артта қалған дамыған елдердің қартайған буыны қосылады. Бұл демографиялық сипаттағы жаһандық теңсіздіктің туындауына алып келеді.

Болашақта білім беру және оқыту стратегиясы сәтті, табысты болуы үшін егде жастағы жұмысшылардың мықты және әлсіз тұстарын ескеруі керек.

Білімділік деңгейлері арасындағы теңсіздік. «IndustriAll Global Union» компаниясының сарапшылары атап өткендей, «ақылды өндірістік өнімдер» біліктілігі жоғары жұмысшыларды

жаңа деңгейге шығарады. Ақылды өндіріс орнында жұмыс істейтін кез келген жұмысшы тәжірибелік, сонымен қатар инженерлік және бағдарламалық дағдылар мен қабілеттерге ие болуы керек. Жалпы, өнеркәсіптік кәсіпорын жұмысшыларының біліктілігі арта түсуі мүмкін. Екінші жағынан, жоғары біліктілік деңгейін талап ететін техникалық қызмет көрсету бойынша атқарылатын жұмыстар негізінен үшінші тараптың жұмысшыларына беріледі немесе құрал-жабдық өндірушілер ондай жұмыстарды өздеріне қалдырады. Соған қарамастан негізінен біліктілігі жоғары жұмыс күші бар елдер, жұмыс күшінің біліктілігі орташа және төмен елдерге қарағанда өзгерістерге оңай бейімделе алатындығы айтпаса да түсінікті. Алайда бұл өндіріс орындарында адам еңбегіне қажеттілік төмендеген кезде оларды оңтайландырудан қорғай алмайды» (IndustriAll Global Union, 2018, 20-б.)²⁹.

IndustriALL Жаһандық одағының ұйымдастыруымен 2017 жылдың 26-27 қазанында Женевада (Швейцария) өткен «4.0 Индустриясы: кәсіподақтар үшін нәтижесі және тұрақты өнеркәсіптік саясат» дүниежүзілік конференциясының мәліметтеріне сәйкес жойылған жұмыс орындары мен жаңадан құрылған жұмыс орындары әртүрлі сипаттамаларға және біліктілік талаптарына ие болады, сондықтан қарқынды түрде қосымша білім мен оқыту қажет болады және оларды бірден жұмысқа тағайындауға болмайды.

Қол еңбегі қысқарады, ал компьютерлендірілген жұмыс іс жүзінде көбейеді. Болашақта компьютерлік сауаттылық және бағдарламалаудың жалпыға бірдей қабылданған тілдерін түсіне алу және олар арқылы жұмыс істей алу икемділігі құнды дағдыға айналады. Бұл дағдылар кең көлемде білімділікті, кәсіби дайындықты және дамуды талап етеді, демек қоғамның кейбір бөлігі артта қалуы мүмкін. Тілді, мейлі ол ауызекі сөйлеу тілі немесе бағдарламалау тілі болсын, ерте жастан үйренген дұрыс, себебі аға буын өкілдерінен тұратын қызметкерлерге қажетті біліктілікке жету әлдеқайда қиынырақ болуы мүмкін.

«Көк жағалы жаңашыл» немесе «инновациялық жұмысшы» деп аталатын біліммен қаруланған жаңа жұмысшы – көптеген жылдар

²⁹ IndustriALL Global Union. Вызовы Индустрии 4.0 и необходимость новых ответов. 2018. http://www.industriall-union.org/sites/default/files/uploads/documents/2017/SWITZERLAND/Industry4point0Conf/industry_4_rus.pdf

бойы білім алған және кәсіби дайындықтан өткен адам. Ол тіпті білгір болмаса да, кем дегенде бағдарламалаудың негізгі тілдерін түсінуге қабілетті. Көптеген адамдар жұмыс күшін аталмыш деңгейге жеткізу үшін қызметкерлерге жетілдірілген білім мен қайта даярлықтан өтуді ұсыну керек деген пікірмен келіседі³⁰.

Сонымен біліктілігі төмен және орташа қызметкерлер (білімі жоқ немесе орташа арнаулы, сапасыз жоғары білімі бар) болашақтың еңбек нарығындағы аутсайдерлер қатарында болады. Ол болашақ қазір келіп те үлгерді. Бүгінгі жұмысшылардың дағдылары мен икемділіктері жетіспейді деп айтуға болмайды, бірақ олардың қазіргі бар дағдылары жаңа жұмыс орындарында талап етілмеуі, қажеті болмауы мүмкін.

Гендерлік теңсіздік. Жаңа жұмыс орындарының айтарлықтай көп бөлігі пайда болады деп күтіліп отырған ақпараттық-коммуникациялық сегмент әзірге көптеген елдерде әлі де «ерлердің» жұмысы саналады. ДЭФ сарапшылары, егер қазіргі беталыс сақталатын болса, онда ерлер мен әйелдердің теңдігіне қол жеткізу үшін әлі шамамен 118 жыл қажет болады деп санайды³¹. Гендерлік алшақтық барлығына ортақ цифрлық теңсіздікпен бірге күшейе түсетіні анық және бұның еңбек нарығы үшін де, білім беру жүйесі үшін де үлкен сынақ болатыны сөзсіз.

Білім беру мен кәсіби дайындық әдеттегі жұмыс уақытынан тыс біршама уақыт пен күш-жігерді талап етеді. Еуропалық Одақтың бағалауы бойынша кейбір мамандықтар үшін жылына кемінде 40 сағат қажет болады екен, ал қазіргі кезде оларға жылына орташа есеппен 9 сағат қана жұмсалуда. Бұл баласы бар жұмысшылардың, атап айтқанда әйелдердің жұмыс кестесін отбасылық міндеттермен үйлестіруде бірқатар қиындыққа тап болатындығын білдіреді.

Ерекше қажеттіліктері бар адамдардың теңсіздігі. Ерекше қажеттіліктері бар қызметкерлер осы күнге дейін өндірісте жеңілірек жұмыстарды орындай алатын, бірақ тапсырмалардың күрделене түсуін және компьютермен жұмыс істеу мен бағдарламалау дағдыларын пайдалану қажеттілігін ескерсек, бұл жұмыс

³⁰ IndustriALL Global Union (2017). Индустрия 4.0: последствия для профсоюзов и устойчивая промышленная политика. http://www.industriall-union.org/sites/default/files/uploads/documents/2017/SWITZERLAND/Industry4point0Conf/industry_4_rus.pdf

³¹ Шваб К. (2017). Четвертая промышленная революция / Перевод с англ. М.: Издательство «Э»

орындары да өте сирек кездесе бастайды. Стивент Томпсон атап өткендей, «Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының 2011 жылы берген есебіне сәйкес, әлем халқының шамамен 15%-ы мүгедектіктің қандай да бір түрімен өмір сүреді. Жоғары білім беру секторы осы 15% студенттердің білім алу әлеуетін іске асыруы қажет»³². ЮНЕСКО-ның «Білім беру және мүгедектік: 49 елдің деректеріне талдау»³³ баяндамасына сілтеме жасай отырып, С. Томпсон қоғамның осындай елеулі бөлігі жоғары білімнен шет қалмауы және олардың әлеуеті іске асырылуы үшін жоғары білім беру жүйесінде әртүрлі элементтердің болуы қажеттігін көрсетеді. Ерекше қажеттілігі бар студенттер үшін инклюзивті білім берудің бұл аспектілеріне «ерекше қажеттіліктері бар адамдардың мүдделерін, басқару және қаржыландыру жүйелерін, оқу бағдарламаларын, қызметкерлерді, ғимараттарды және қолдау көрсететін қауымдастықтарды ескеретін қолайлы саясатты әзірлеу» жатады (Thompson, 2020).

Жоғары білім беру жүйелері халықаралық міндеттемелер мен жаһандық шектеулерге сәйкес келу үшін мүгедектердің қызығушылықтарын ескеріп отырулары тиіс. БҰҰ-ның мүгедектердің құқықтары туралы конвенциясы (БҰҰ МҚК) 2006 жылы қабылданды және әлемнің көптеген елдері оған қол қойды. БҰҰ МҚК-ның 24-бабы білім алу құқығына назар аударады және мемлекеттерден кәсіптік оқытуға, ересектерге білім беруге және өмір бойы білім алуға қол жетімділіктің тең дәрежеде болуын қамтамасыз етуді талап етеді.

Осылайша, егер университеттер білім беру саласында белсенді субъект болып қалуды ниет етсе, онда жаңа технологияларды кеңінен енгізуге байланысты қоғамдағы түбегейлі өзгерістерді ескере отырып, өздерінің әлеуметтік рөлін күшейту бағытына қарай өзгеруі керек.

Болашақта қажет болатын дағдыларды алдын-ала болжау үшін үкіметтер білім беру жүйесін үнемі жаңартып отыру жауапкершілігін өз мойнына алуы керек. Студенттерге осы қажетті дағдыларды

³² Thompson, S. (2020). Developing Disability-Inclusive Higher Education Systems. University World News. <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200122104602834>

³³ UNESCO (2018). Information Paper N. 49. Education and Disability: analysis of data from 49 Countries. <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/ip49-educationT-disability-2018-en.pdf>

игеруге және оларға болашақ еңбек нарығына дайын болуға және бейімделуге мүмкіндік беру үшін оларды оқу бағдарламаларына енгізу жөніндегі жұмыстарды жалғастыру қажет. Мұндай дағдыларға цифрлық ноу-хау, жаңашылдық (креативтілік), инновация, басқару және көшбасшылық дағдылар, кәсіпкерлік және күрделі мәселелерді шешу, сондай-ақ білім беру қызметтерін ұсынуда цифрлық технологияларды пайдалану жатады.

Технологиялық төңкеріс, жаңа қоғамдық формацияға көшу, білім алуға деген жаңа либералды көзқарас және оны стандарттау аталған үдерістердің қолданыстағы ғылыми мектептер мен дәстүрлерді бұзуы, білім беру мазмұны мен ұлттық мәдениеттің арасында алшақтық тудыруы және әлеуметтік институт ретінде білім берудің қоғамды ұдайы жаңғыртып отыру функциясын жоғалтуына әкелуі мүмкін деген алаңдаушылық тудыруы ықтимал. Осы қиындықтардың шешімі ретінде жалпыадамзаттық және Қазақстандық құндылықтар жүйесін үйлесімді байланыстыратын білім беру бағдарламаларының құндылықтарға қатысты бағдарын күшейту маңызды болып есептеледі.

ОЙЛАНУҒА АРНАЛҒАН СҰРАҚТАР

1. Оқытып жатқан мамандығыңызды мысалға ала отырып, маман даярлап жатқан салаға Төртінші өнеркәсіптік төңкерістің әсерін қарастырыңыз. Бұл қолданылып жатқан технологияларға, осы салада қолданылатын білім мен дағдылардың жиынтығына қалай әсер етті? Білім беру бағдарламаларына қандай өзгерістер енгізуді ұсынар едіңіз? Дәлел келтіріңіз.
2. Сіз маман даярлап жатқан саланың жұмыс берушілері қажетті білім мен дағдылардың орын алған жетіспеушілігін қалай шешуде? Оларды нақты жағдайлар арқылы қарастырыңыз.
3. Бағдарламаларда қарым-қатынасқа бейімділікті, икемділікті, креативтілікті дамытуды ескеру қаншалықты маңызды? «Knowmads» тұжырымдамасын мысалға ала отырып, дәлелдеріңізді ұсыныңыз.
4. 4.0 Индустриясында білім мен дағдылар «тез ескіреді» деген тұжырыммен қаншалықты келісетініңізді, өзіңіздің келісім пікіріңізді дәлелдеңіз.
5. Болашақтың еңбек нарығында ғұмыр бойы білім алуды нығайтуды қамтамасыз ететін «сирек» жұмыс күшіне нақты сұраныс қалыптасады. Университет дипломдары мен дәрежелері бар, бірақ тұрақты түрде білімін жаңартып отыруға, қосымша білім алуға мұқтаж адамдар үшін не ұсына алады?

6. Сіз маман даярлап жатқан салаға жұмыс орнын, жұмыс тәртібін өзгерту, стандартсыз жұмыс түрлері сияқты үрдістер қалай әсер етеді?
7. Сіздің ойыңызша болашақтың еңбек нарығына дайындық саласындағы теңсіздіктер мәселесін шешу үшін жаһандық, өңірлік, мемлекеттік деңгейде, жергілікті қоғамдастық пен жеке тұлға деңгейінде қандай шешімдер қабылдау қажет?
8. Қарама-қайшылықтар арасындағы тепе-теңдік қандай болуы тиіс:
 - 1) саралау және бейіндеу;
 - 2) сапаны қамтамасыз етуге арналған стандарттау және икемділік;
 - 3) академизм және көпфункционалды білім мен дағдылар;
 - 4) оқытушылардың жүктемесіндегі оқыту мен зерттеу?
9. Болашақтағы университеттердің 4.0 Миссиясын таңдау түрінде визуализация арқылы ашып көрсетіңіз.
10. ЖОО адамның өмір бойы білім алуы қажеттілігіне және болашақтың беретін біліміне қойылатын базалық талап ретінде инклюзивтілікке қалай жауап беруі тиіс?
11. Әлеуметтік әділдікті қамтамасыз ету үшін 4.0 Университеті үлгісіне қатысты жоғары оқу орны мен оның қызметін өзгертуге арналған кемінде үш шешім ұсыныңыз.

II ТАРАУ

Білім беру бағдарламаларын
интернационалдандыру
барысындағы құндылықтар
мен құзыреттер

Шолу

Бұл бөлімде «білім беру құндылықтары», «жалпы құзыреттілік» және «ортақ құзыреттілік» ұғымдарына нақты тоқталамыз. Аталған терминдерге жоғары білім беру саласындағы әдеби мән-мәтінде талдау жасалады және олардың «XXI ғасырдың дағдылары мен құзыреттері» ұғымымен байланысы айтылады. Өйткені ортақ құзыреттер жаһандық сипатқа ие болады (OECD, 2018). Жоғары білімнің халықаралықтандырылуы мен жаһандануы жағдайында университет бағдарламаларындағы құндылық бағыты өзекті сипат алады.

Білім беру саласындағы көптеген заманауи зерттеушілер құндылықтардың жаһандық дағдарысын атап өтуде (Bok, 2009³⁴; Knight, 2014³⁵; Mohan & Bhushan, 2017³⁶). Мысалы Мохан мен Бушан технологиялық прогресс пен адамзат құндылықтарының дағдарысы арасындағы келесі қайшылықты атап өтеді: Бір жағынан, жылдам жүретін көлік, жаңарту, қалаландыру, коммуникациялық технологиялар, әлеуметтік желілер мен инфрақұрылым-

³⁴ Bok, D. (2009). *Universities in the Marketplace: The Commercialization of Higher Education*. Princeton: Princeton University Press

³⁵ Knight, J. (2014). Is Internationalisation of Higher Education having an Identity Crisis? In A. Maldonado Maldonado & R.M. Bassett. (Eds), *The Forefront of International Higher Education* (pp. 75-87). Springer, Dordrecht

³⁶ Bhushan, S., & Mohan, A. (2017). *Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local: Chapter 5. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local* (pp. 315-329). Girona: Global University Network for Innovation

ды кеңейту тұрғысынан технологиялық, саяси-әлеуметтік және жаһандық бағыттарда айтарлықтай ілгерілеу бар. Екінші жағынан, жоғарыда айтылғандардың барлығының ұтымды, жақсы жағына шамадан тыс аяусыз пайдалану, материалдық және экологиялық ресурстардың ауқымды көлемін ысырап ету, жаһандық жылыну, қылмыс түрінің көбеюі және ең алаңдатарлығы, төзімділіктің ең қасиетті қырының, әлеуметтік-мәдени үйлесімділіктің физикалық және психологиялық әл-ауқатының бұзылуы кері әсерін тигізуде» (Mohan & Bhushan, 2017, 316-б.).

Жоғары білімнің жаһандануы жағдайында ғалымдар халықаралық ғылыми қауымдастықты білім беруді құндылықтарға негіздей отырып дамытуға шақырады (ағылш. values education). Мохан мен Бушан атап өткендей, құнды білім берудің мәні мен маңыздылығы «оқытушы мен жүйенің назарын өздерінің кәсіби тәжірибесінің, атап айтқанда, қамқорлық танытуға, өзара құрмет көрсетуге, адалдық және студент пен оқытушы арасында дұрыс, оң қарым-қатынас орнатуға қатысты ерекшеліктеріне баса назар аудара отырып, сапалы білім беру мықтылығының мәнін түсінуде» (Mohan & Bhushan, 2017, 318-б.).

Құндылықтар, білім-дағды мен құзыреттер оқу орнын бітірген түлектің ерекшелігі (атрибуты) болып қалыптасатынын айта кету керек. Ол атрибуттар – білім беру бағдарламаларының негізі саналатын философия, оны дамыту үшін университетте оқып жүрген студенттер жауапкершілікті өз мойнына алуы керек. Түлектің атрибуттары – бойына сіңіруі тиіс дағдылардың тізімі; ол студенттер үшін де, ауқымды қауымдастық өкілдері үшін де университет бағдарламаларының сипаттамасын анықтайтын нұсқаулық бола алады. Олар екі түрге бөлінеді: студенттер мен түлектердің мінез-құлқына әсер ететін ойлау тәсілі және олардың мүмкіндіктерін кеңейтетін дағдылар тобы.

Конструктивті келісім педагогикасын қолдана отырып, құндылықтар мен дағдыларды, негізгі құзыреттерді өзара тығыз байланыста біріктіруге болады. Олар бір-бірін толықтырып тұрады және атрибуттардың түрлі комбинациясын студенттер мен түлектер қызмет барысында да, академиялық ортада да, азаматтық қарым-қатынаста да түрлі мақсатта жұмсай алады.

Атрибуттар қоғамның, жұмыс берушілердің үздік білім беру тәжірибелері мен бенчмаркингтің болашақтан күтер үміттері мен құндылықтарын талдау негізінде тұжырымдалады. Бөлім білім беру бағдарламаларын әзірлеу кезінде ескеру үшін осы талдаудың нәтижелері мен бірқатар кеңес ұсынады.

2.1 Құндылықтар

Әрбір көзқарастың немесе қоғамның негізінде біздің өмірімізге, болашағымызға әсер ететін белгілі бір құндылықтар жүйесі жатыр. Құндылық дегеніміз – мінез-құлықтың белгілі бір көрінісі немесе тіршіліктегі түпкі мақсаты оған қарама-қарсы немесе мінез-құлықтың кері көрінісіне қарағанда әлдеқайда жақсырақ екендігіне нық сенім не болмаса тіршіліктегі түпкі мақсат.

Құндылыққа деген көзқарас адам санасындағы құндылықтардың көрінісі ретінде адамның таңдау белсенділігін биологиялық емес, субъективті түрде қамтамасыз етеді. Адамның жағымды дағдыларға да, жағымсыз дағдыларға да бейімділігі мен қасиеттері табиғатынан берілмейді және адам табиғатының тұрақты құраушысы бола алмайды. Ол адамның жеке басын қалыптастыратын әлеуметтік үрдістің нәтижесі болып табылады. Сенім мен құндылық – күш-жігер мен зияткерлік жетістіктердің нәтижесі.

Құндылықтар туралы айтатын болсақ, ата-ананың баласының бойынан көргісі келетін маңызды құндылықтарды сіңірудің рөлін атап өткен жөн. Белгілі бір мемлекеттің айқын құндылықтары және мемлекеттер арасындағы құндылықтарды салыстыру жөнінде айтар болсақ, «Құндылықтарға дүниежүзілік шолу» (ағылш. The World Values Survey) атты жаһандық зерттеу жобасының мәліметтеріне сүйенуімізге болады. Онда адам баласының құндылықтары мен сенімдері, олардың уақыт өте келе өзгеруі, сондай-ақ қоғамға әлеуметтік және саяси әсері зерттелген. Үйдегі бала тәрбиесінде баланың бойына сіңіруге болатын бірқатар құндылықтар бар. 1-кестеден осы құндылықтарды ересектердің қабылдауындағы пайыздық айырмашылықты көреміз.

«Міне, үйде баланы тәрбиелеу барысында баланың бойына сіңіруге болатын қасиеттердің тізімі. Сіздің ойыңызша, қай қасиет ең маңызды? Бесеуін таңдауыңызды сұраймыз» деген сауалнамада 1-кестеде көрсетілген елдердегі ересектер балаларды тәрбиелеу кезінде маңызды деп санайтын құндылықтарды таңдады.

1-кесте. Ересектердің белгілі бір құндылықтарды қабылдауы бойынша мемлекеттер арасындағы айырмашылықтар							
	Үндістан	Қытай	Қазақстан	Ресей	Сингапур	АҚШ	Швеция
Дербестік	89.9	69.7	43.7	37.8	72.1	53.6	70.3
Ынтамен істеу	94.6	75.3	84.7	84.5	60.8	66.4	13.8
Жауапкершілік	90.5	65.9	75	77.5	69.7	65.2	82.5
Ой-қиял	69.2	17	12.4	16.5	18.8	30.5	46.7
Төзімділік және басқаларға құрмет көрсету	89.3	52.2	60	63.5	54.1	71.8	87
Ұқыптылық, ақшасы мен заттарын үнемдеу	85.7	50.7	52.8	50.3	47.4	31.6	38.6
Батылдық, табандылық	84.7	26	44.7	45.4	44.3	35.7	33.6
Діни сенімі	83.1	1.2	10	13.9	26.2	43.1	4.4
Адалдық	81.1	29.2	29.7	22.6	26	32.7	30.4
Тіл алғыштық	89.9	7.5	32.9	34.8	37.5	27.9	12.2
Өзін-өзі көрсету	73.5	10.5	28.6	32.1	13.7	17.6	37.6

(Дереккөзі: Кестені World Values Survey Wave 6: 2010-2014 жобасының мәліметтеріне сүйеніп, авторлар жасаған: 2010-2014 жылдар. <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>)

1-кестеге сәйкес 2010-2014 жылдар аралығында «Құндылықтарға дүниежүзілік шолу» жобасының шеңберінде жүргізілген әлеуметтік сауалнама нәтижелері бойынша Қазақстанның ересек тұрғындарының көпшілігі «ынтамен жұмыс істеу» (84.7%), «жауапкершілік» (75%), «төзімділік және басқаларға құрмет көрсету» (60%), «ұқыптылық, ақша мен заттарды үнемдеу» (52.8%) сияқты қасиеттерді бағалайды. Алайда сауалнамаға жауап берген ересектердің тек 12.4%-ы ой-қиялды және тек 43.7%-ы тәуелсіздікті баланың бойындағы маңызды қасиет деп санайды.

Құндылықтардың қашан да белгілі бір кезеңге тиесілі болатындығын айта кетуіміз керек. Дегенмен жаңа тарихи кезеңде жаңа мағынаға ие болуға, келесі кезеңнің құндылықтарымен байланысқа түсуге қабілетті келеді. 4.0 Индустриясының басталуына байланысты адамзат қоғамы өзінің құндылықтар жүйесіне жаңа құндылықтарды қабылдай отырып, біртіндеп дәстүрлі қоғам болудан қалады. Жаңа технологиялардың, ақпараттық дүмпудің, БАҚ қысымының қарыштап өркендеуі дәуірінде қоғам тұтастай алғанда әлеуметтік тұрғыда бағытынан адасуы мүмкін. Мұндай жағдайда жоғары оқу орындары жаңа ұрпаққа құндылықтарды сіңіру бастамасын өз қолына алуы тиіс.

Университет беретін білімді құрастыру мен беру функцияларынан басқа қоғамда әртүрлі рөлді ойнай алатын моральдық тұрғыдан дені сау адамдарды шығарады. Жалпыға бірдей қабылданған мінез-құлық нормаларын, өзіне деген сенімділік пен жоғары құндылықтарды қабылдау түлектердің қоғамда маңызды орынға ие болуына көмектеседі. Әл-Фараби: «Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың хас жауы», – деп жазды³⁷. Яғни жақсы мінез қалыптастыру мансапқа жетуден кем емес екенін студенттер түсінуі керек. Бұл адамның өзін-өзі тануын жақсартады.

Зерттеу нәтижелерін, үздік әлемдік білім беру тәжірибелері мен технологияларын қолдану негізінде дүниежүзіндегі VUCA жоғары оқу орындары өзгерістерді әкелуші ретінде құнды да бағыты айқын қадамдарды жүзеге асыруы тиіс. Оны атқаратын қызметті ұйымдастыру немесе орындау, белгілі бір құндылықтар тұрғысынан нәтижесін алу және пайдалану тәсілі ретінде қарастыру қажет.

Оқыту мақсаттарының жүйесін құрудағы бағдарлар білім беру құндылықтары болып табылады. Олар білім беру мазмұнын анықтауға негіз болады, сондай-ақ білім алушының жеке тұлғасын қалыптастыруда жетекші фактор болып есептеледі.

Конструктивтік көзқарасты жетекші деп тануға байланысты құндылықтар дайын түрде берілмеуі керек. Олар студенттерге қа-

³⁷ Кайдарова А.С., Балаева А.Г. (2018). Семейные ценности современной молодежи Казахстана (по итогам социологического исследования). Материалы республиканской научно-практической конференции по актуальным вопросам молодежи с участием зарубежных экспертов «Профессии будущего: к чему готовиться поколениям Y, Z?» <http://reja.tdpu.uz/shaxsiyreja/views/article/files/104/1.%20%D0%96%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%B5%D0%B2%20%D0%9C..pdf#page=67>

жетті адамгершілік нормаларын, мінез-құлық пен жеке бастың қасиеттерін саналы түрде қалыптастыруға мүмкіндік беруі тиіс.

Құндылыққа бағдарланған тәсіл білім беру құндылықтары мен білім беруден күтілетін нәтижелері жүйесінің өзара байланыстылығы мен өзара шарттылығына негізделген тәрбие мен білім берудің біртұтастығы қағидасын іске асыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Ол күнделікті білім беру үдерісінің мазмұндық негізін айқындайды.

Қазіргі қолданыстағы құндылық жүйелеріндегі бағыттан адастыруға қатысты алаңдаушылықтың артуы оларды түзету қажеттігін айқын көрсетеді. Ол үшін білім беруді әлеуметтік, этикалық және моральдық құндылықтарды арттыруда қуатты құралға айналдыру керек.

Жоғары білім берудегі негізгі құндылықтар ретінде мыналар алынды:

- 1) Қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік;
- 2) құрмет;
- 3) ынтымақтастық;
- 4) ашықтық³⁸.

Ұлттық білім беру стандартындағы құндылықтардың көрінісі университеттердің зор жауапкершілігін көрсетеді. Білім беру мекемелері өмір құндылықтары нақты және шынайы бола алатын ең қолайлы орын болуы тиіс.

Құндылықтар университеттердің қызметіндегі мынадай элементтерде көрініс табуы керек:

- университет миссиясында, мақсаттарында, міндеттері мен болашағын көздеуінде;
- құндылық бағытын дамытуға ықпал ететін оқытудан тыс іс-шаралар түріндегі қызметтің стратегиялық және жедел жоспарларында (мысалы еріктілік, әлеуметтік кәсіпкерлік, краудфандинг және т. б.);
- университеттің ұйымдық құрылымының құрылысында студенттердің құндылықтар жүйесіне ықпал ететін (әлеуметтендіру, денсаулық сақтау, даралық, сәйкестендіру, инклюзивтілік, оқыту және т.б.) және жаңаларын қалып-

³⁸ Жоғары білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты

тастыратын (мультимәдениеттілік, әртүрлілікке төзімділік және т. б.) қызметтер түрінде;

- алда күтілетін нәтижелер түрінде құндылықтарды білім алумен біріктіретін білім беру бағдарламасында;
- пәндер бойынша күнделікті білім беру тәжірибесінде (оқу мақсаттары, студенттердің жұмысын ұйымдастыру тәсілдері);
- бағалауда (білімді ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның маңызды қасиеттері мен өзін-өзі ұстау тәсілдерін бағалау);
- нақты әлеуметтік жағдайлармен (инклюзия, кедейлік, қол жетімділік, сауатсыздық, біртіндеп төмендеу және т.б.) та-нысудың нақты тәжірибесін беретін қосымша білім беру бағдарламаларында

Студенттер құндылықтар жүйесін жеке бас, мінез-құлық, этикалық және әлеуметтік нормалар тұрғысынан анықтау үдерісіне қатыса алады. Осы кезеңде анықталған құндылықтар күрделі санатты құндылықтарға жатады. Оларды жоғарыда сипатталған элементтерде көрсету үшін құндылықтарды нақты, шынайы, қолжетімді және бағалауға болатындай етіп жоспарлы түрде көрсету керек.

Құндылыққа бағдарланған тәсіл білім беру бағдарламасын әзірлеуде толассыз тәсіл болып табылады және оның бірнеше айдарында көрініс табады. Ол оқыту мен тәрбиенің бірлігін қамтамасыз етеді. Білім беру бағдарламасының құндылықтары «Студент/түлек атрибуттары», «Академиялық адалдық», «Оқыту әдістері» айдарында тұжырымдалады.

Университеттің құндылықтарды тәрбиелеудегі рөлі мен әрекеттері белгілі болған кезде маңызды әрі қажетті құндылық бағдарларын сәйкестендіру басты қадам болып табылады.

4.0 Миссиялы университеті болашақ туралы білімді қалыптастырады, демек болашақ ұрпақтың құндылық бағдарларын зерттеу студенттің/түлектің ерекшеліктерін әзірлеу үшін өте маңызды.

Құндылықтар жүйесі ұрпақтан-ұрпаққа өзгеріп отырады. Ұрпақ – бір кезеңде туған және ұқсас жағдайда өмір сүрген адамдар тобы. Бұл топтағы адамдардың сипаты, артықшылықтары мен құндылықтары бірдей болады (2-кесте).

2-кесте.
Құндылықтар тізіміне сәйкес ұрпақтар типі

Ұрпақ	Туған жылдары	Құндылықтары
Үнсіз ұрпақ	1923-1942	<ul style="list-style-type: none"> • лауазымы мен мәртебесін құрметтейді • құрбандық • бағыныштылық • абырой • төзімділік • үнемділік
Бэби-бумерлер ұрпағы	1943-1964	<ul style="list-style-type: none"> • оптимизм • жаһандық идеяларға ұмтылу • жеке басының өсуіне қызығушылық • топтық рух • жастық табынушылық
X ұрпақ	1965-1982	<ul style="list-style-type: none"> • дарашылдық • өзгеріске дайындық • жаһандық ақпараттанушылық • техникалық сауаттылық • жаңа білім алуға ұмтылу • гендерлік теңдік • прагматизм
Y ұрпақ	1983-2000	<ul style="list-style-type: none"> • оптимизм, көпшілдік • тез арада сыйлық беру • бағыныштылық • азаматтық парыз • мораль • техникалық сауаттылық • топ емес, қауымдастық
Z ұрпақ	2000	<ul style="list-style-type: none"> • көп міндеттілік • топтық жұмыс • сенімділік және оптимистік • айналасындағыларды түсіну • тапқырлық

(Дереккөзі: Паутова Л. (п.д.). Тенденции общественного развития: ценности будущего. Международный молодежный молодежный форум проектирования будущего «Гиперборей: битва идей». <https://bd.fom.ru/pdf/dokgiper.pdf> және Зегер ван дер Вал, PhD, «Y буынымен және Z буынымен жұмыс істеу», Назарбаев Университеті, Жоғары Білім беру мектебі, қазан 2018 ж., www.zegervanderwal.com)

Бүгінгі және болашақтың жоғары оқу орындары көбінесе Z ұрпақпен жұмыс істейді. Бірақ оларға алдыңғы буын өкілдері сабақ береді. Сондықтан құндылықтарды зерттеу ұрпақтар арасындағы байланысты реттеу үшін де маңызды. Мысалы АҚШ халқының 52%-ын; Үндістан халқының 60%-ын миллениалдар құрайды.³⁹

Тағы бір себеп – еңбек нарығында, I және II тарауларда айтылғандай, елеулі өзгерістер орын алуда. Сондықтан жоғары оқу орындарының түлектері жағдайға бейімделгіш болуы керек. Өйткені оларға алдыңғы және кейінгі ұрпақпен жұмыс істеуге тура келеді.

Келесі фактор – алдыңғы ұрпақтардың белгілі бір құндылықтарының берілуі адамның ғаламторда тұлғасыздануының артуына, оның технологиямен үйлесуіне, жасанды интеллект пен оның туындыларының Z ұрпақ адамдарымен қарым-қатынасының дамуына байланысты өзекті болады.

Құндылықтар идеологиялық рөл де атқарады. Өйткені олар мемлекеттің тұрақты дамуы мен өміршеңдігін қамтамасыз етеді.

Сондықтан университетке түсер алдында студенттердің бойына құндылық бағдарларын сіңіру түлектердің

- моральдық тұрғыдан сау адам болуы үшін;
- жасанды интеллект пен оның туындыларының әсерін, өсіп келе жатқан технологиялар мен ақпарат әлемінде бағдарлай білуі үшін;
- құндылығы көп қоғамда жұмыс істеуге бейім болуы үшін;
- мемлекеттің өміршеңдігі мен тұрақтылығын қамтамасыз етуі үшін маңызды.

2.2 Жалпы және негізгі құзыреттер

Нақты әлеуметтік және кәсіби мәнмәтініне қарамастан, «жалпы құзыреттер» термині дегенде университеттің кез келген түлегі меңгеріп, қолдануға тиіс негізгі, халықаралық дәрежеде танылған және үздіксіз қолданылатын құзыреттер мен дағдылар түсін-

³⁹ Зегер ван дер Вал, PhD, «Y буынымен және Z буынымен жұмыс істеу», Назарбаев Университеті, Білім беру жоғары мектебі, қазан 2018 ж., www.zegervanderwal.com

діріледі. Аталмыш ұғымды қолданғанда «интеллект, ақпаратты өңдеу модельдері, метақұзыреттілік және негізгі құзыреттілік сияқты ұғымдардың әртүрлілігі» (Allen et al., 2005, 52-б.)⁴⁰ деп танитынымызды айта кету керек. «Жалпы құзыреттер» ұғымын ескерсек, «негізгі құзыреттер» ұғымы қатар шығады. Сондықтан бұл тараудағы талдау «жалпы құзыреттерге» де, «негізгі құзыреттерге» де бағытталған.

Болашаққа бағытталған жоғары білім беру және жоғары білім беруде тұрақты дамуға арналған құзыреттілікті зерттеу саласындағы бірқатар еңбектердің авторларының бірі Марко Рикманның (Rieckman, 2012)⁴¹ «негізгі құзыреттілік» термині белгілі бір құзыреттердің ерекше маңыздылығын көрсететін түсініктердің сапалы түрде кеңейгендігін білдіретінін растайтындығын айтуымыз керек. Негізгі құзыреттер көп функциялы және мәнмәтіндікі-тәуелсіз құзыреттер ретінде алынуы мүмкін. Олар белгілі бір нормативтік базада (мысалы тұрақты даму) маңызды әлеуметтік мақсаттарды іске асырудың шешуші факторы болып табылды және барлық адамдар үшін айтарлықтай маңызға ие» (Rieckman, 2012, 129-б.). Еуропалық Одақтың бағдарламалық құжаттарында білім беру бағдарламасы шеңберінде осы ұғымның пәнаралық сипатын атап көрсету үшін «түйінді құзыреттер» термині қолданылады (European Parliament 2007, Voogt, & Roblin, 2012, 301-б.). ЮНЕСКО өкілі Сесилия Браславский атап өткендей, «дәстүрлі мектеп бағдарламалары арқылы алынған танымдық білім мен дағдылар білім берудің маңызды нәтижесі болғанымен, құзыреттілікті таңдау тек осы шеңбермен шектелмейді» (Браславский, 2004, 2-б.)⁴².

Тағы бір маңызды сәт, негізгі құзыреттерге талдау жүргізу барысында біз университет ресурстары мен веб-сайттарға емес, арнайы Үкіметаралық экономикалық ұйымдар мен трансұлттық білім беру және кәсіби желілер мен ұйымдардың құжаттарына («қатты»

⁴⁰ Allen, J., Ramaekers, G., & Van der Velden, R. (2005). Measuring Competencies of Higher Education Graduates. *New Directions for Institutional Research*, 2005(126), 49-59

⁴¹ Rieckmann, M. (2012). Future-Oriented Higher Education: Which Key Competencies should be fostered through University Teaching and Learning? *Futures*, 44(2), 127-135

⁴² Braslavsky, C. (2004). Development of Key Competencies in Education: some Lessons from International Experience. http://www.ibe.unesco.org/cops/russian/IBE_Competerences.pdf

және «жұмсақ» дағдылар бойынша өз көзқарасымызды ұсына отырып) назар аудардық. Мұндай әрекетіміздің басты себебі қазіргі уақытта әлемде «ресми білім беруден «қатты» және «жұмсақ» дағдыларды қамтитын болашағы бар әрекетке көшу байқалады, ол еңбек нарығында сәттілікке жету үшін адамдардың меңгеруі тиіс дағдылар» (OECD Skills Studies, 2016). Ричен мен Салганик атап өткендей (Rychen & Salganik, 2000, 66-б.), «негізгі құзыреттер» және «негізгі дағдылар» сияқты ұғымдар әлеуметтік саяси дискурсында өте сәнді бола бастады. Алайда бұл терминдер көбінесе түсініксіз мәнде қалып отыр»⁴³.

Жалпы құзыреттілікті түсіндірген кезде біз халықаралық «Құзыреттерді анықтау және таңдау: теориялық және тұжырымдамалық негіздер» (Definition and selection of competencies: theoretical and conceptual foundations – DeSeCo) деп аталатын пәнаралық бағдарламаның функционалдық тәсілін ұстанамыз. Ол «құзырет», ең алдымен, адамдарға қойылған күрделі талаптарды (2005) қамтиды. ЮНЕСКО және ЭЫДҰ DeSeCo жобасы (2005)⁴⁴ қазіргі әлемде болып жатқан түрлі проблемаларды шешу үшін қандай негізгі құзыреттер қажет болатынын ескерді, ол жан-жақты талдау жасауды қамтамасыз ету үшін көптеген сарапшылар мен мүдделі тараптардың пікірлерін біріктіру мақсатында әзірленді. Бағдарлама деңгейінде құзыреттілік анықтамасын әзірлеу үдерісі нарықтық талаптарды, академиялық үміттерді және студенттердің қажеттіліктерін ескере отырып дамитын эволюция жолмен жетілдіріліп отыруы тиіс. Академиялық жаһандану кеңістігінде жалпы және негізгі құзыреттер «XXI ғасырдың дағдылары» идеясын көрсетеді. Ол ЭЫДҰ-ға мүше елдер мен серіктес елдердегі орта және жоғары білім беру бағдарламаларында («Білім беру мен дағдылардың болашағы», «2030 жылға дейінгі білім беру», ЭЫДҰ) бар деп есептеледі.

⁴³ Rychen, D. S., & Salganik, L. H. (2000). Definition and Selection of Key Competences: A Report to the INES General Assembly

⁴⁴ Rychen, D. S., & Salganik, L. H. (2005). The Definition and Selection of Key Competencies: Executive Summary

2.3 Жалпы және негізгі құзыреттерді әзірлеуде халықаралық құжаттардың мазмұнын талдау

Жалпы құзыреттерге жасалған талдау «XXI ғасырдың құзыреттері мен дағдыларын» талдаған трансұлттық агенттіктер мен ұйымдар жариялаған негізгі баяндамалар мен құжаттарды тұжырымдамалық мазмұндық талдауға (conceptual content-analysis) негізделген (Christie, 2007)⁴⁵. Тұжырымдамалық мазмұнды талдауды қолдана отырып, біз жоғары білім беру саласындағы жаһандық деңгейде мойындалған құзыреттерге қатысты негізгі ұғымдар жиынтығын анықтадық. Талдауға іріктеліп алынғандар, негізінен, халықаралық ұйымдардың есептерін, яғни жаһандық құзыреттер проблемасын айқындайтын талдамалық құжаттар болып саналды. Құжаттарды кодтау үшін «құзырет», «құзыреттілік», «жаһандану», «мәдениет», «болашақ», «ақпарат», интеллект», «білім», «сауаттылық», «дағды» сынды негізгі ұғымдар алдын-ала анықталып, таңдап алынды. Біз халықаралық құжаттарда көрсетілген құзыреттерге тиімді талдау жасау мақсатында құжат мазмұнындағы әрбір құзыреттіліктің қайталану жиілігінен гөрі нақты құзыреттің болуының маңыздылығын көбірек ескердік. XXI ғасырдың жалпылама құзыреттері мен дағдылары бойынша аналитикалық халықаралық есептер болып табылатын 13 халықаралық құжатқа талдау жасалды (3-кестені қараңыз).

⁴⁵ Christie, C. (2007). *Content analysis*. In R. Baumeister & K. Vohs (Eds.), *Encyclopedia of Social Psychology* (p. 176). Thousand Oaks, CA: Sage

3-кесте.

Жалпы және негізгі құзыреттерді әзірлеудің халықаралық құжаттар тізімі

№	Құжат атауы	Жарияланым авторы және жарияланған күні
1	Кембридж университетінің өмірлік құзыреттілігі шеңбері (Cambridge Life Competences Framework).	Cambridge University Press, 2015
2	Болашақтың кәсіби дағдылары (Future work skills 2020)	Davies, A., Fidler, D., & Gorbis, M. (2011) Institute for the Future for University of Phoenix Research Institute, 540
3	Негізгі құзыреттерді анықтау және таңдау: қысқаша негізгі нәтижелер (The definition and selection of key competencies: Executive summary)	OECD, 2005
4	ЭЫДҰ дағдыларын зерттеу (OECD Skills Studies)	OECD, 2016
5	Білім мен дағдылардың болашағы: білім 2030. Біз қалайтын болашақ (The future of education and skills: education 2030: the future we want).	OECD, 2018
6	ЭЫДҰ дағдыларын зерттеу (OECD Work on Education and Skills)	OECD, 2019
7	Өмір бойы білім алу: саясаттың бағыттары (Lifelong learning for all: Policy Directions)	OECD, 2001
8	21 ғасырдың дағдылары және жаңа мыңжылдық оқушылардың құзіреттіліктері (21 st century skills and competences for new millennium learners in OECD countries)	Ananiadou, K., & Claro, M. (2009)
9	Болашақтың жұмыс күші. Қалыптастырушы бәсеке-лес күштер (Workforce of the Future: Competing forces shaping 2030)	PricewaterhouseCoopers, 2018
10	Үздіксіз білім берудегі негізгі құзыреттіліктер бойынша Еуропалық Кеңестің ұсынымына қосымша (Annex to the Proposal for a Council Recommendation On Key Competences for Lifelong Learning)	European Commission, 2018
11	XXI ғасырдағы оқыту шеңбері (Framework for 21 st Century Learning)	Partnership for 21 st Century Learning. Battelle for Kids, 2019
12	enGauge XXI ғасыр дағдылары (enGauge 21 st Century Skills)	NCRL & Metiri Group, 2003
13	Білім берудің жаһандық болашағы туралы есеп: Қоғамдық трансформацияға арналған білім беру экожүйелері (Global Education Futures Report: Educational Ecosystems for Societal Transformation)	Global Education Futures, 2017

Жаһандық құзыреттерді анықтау үшін біз форсайт әдіснамасы негізінде болашақтағы жаһандық құзыреттердің болжамын жасайтын әдебиеттерді қарастырдық (мысалы, Дельфи әдісі, мемлекеттік сауалнамалар және білім беру саласындағы халықаралық сарапшылармен және саясаткерлермен болған маңызды сұхбаттарды талдау). Түрлі трансұлттық ақыл-ой орталықтары, соның ішінде ЭЫДҰ, ЮНЕСКО, Дүниежүзілік экономикалық форум, Еуропалық комиссияның өмір бойы үздіксіз білім алуға арналған Негізгі құзыреттер жөніндегі кеңестің пікірі туралы ұсынысы (2018), XXI ғасыр дағдыларына арналған Оқу бағдарламаларын қайта қарау және серіктестік орталығының баяндамалары болашақ жұмыс күшіне қажетті өзіндік дағдылар жиынтығын ұсынады. Алайда көптеген дағдылар мен құзыреттер халықаралық ұйымдардың зерттеулерінде де кездеседі.

Аталмыш тарауда XXI ғасырдың жалпы құзыреттері мен дағдыларына арналған құжаттардан басқа, халықаралық авторлардың бірнеше ғылыми мақалаларына сүйенеміз (Gayeski et al., 2007⁴⁶; Johnstone, & Soares, 2014⁴⁷; Rieckmann, 2012⁴⁸; Voogt, & Roblin, 2012⁴⁹). Онда авторлар жоғары білім беру саласындағы негізгі құзыреттерді анықтау әдіснамасының мәселелерін және әлемдегі ұлттық білім беру жүйелерінде жаһандық жалпылама құзыреттердің бейімделу мәселелерін талқылайды. Мысалы Вугт пен Роблин XXI ғасырдағы білім беру мәселелеріне арналған 15 халықаралық құжатқа жасаған талдауында белгілі бір құзыреттер жиынтығына берілген маңыздылық барлық құрылымдардың оларды XXI ғасырдың құзыреттері деп атауға келісу аясында өзгеріп отыратындығын айтады (Voogt, & Roblin, 2012, 306-б.). Тиісінше, егер жалпы, жаһандық құзыреттердің бір аясы сандық дағдыларға аса мән берсе, екінші бір аясы әлеуметтік сипаттағы құзыреттердің тізімін ұсынады.

⁴⁶ Gayeski, D. M., Golden, T. P., Andrade, S., & Mason, H. (2007). Bringing Competency Analysis into the 21st Century. *Performance Improvement*, 46(7), 9-16

⁴⁷ Johnstone, S. M., & Soares, L. (2014). Principles for developing Competency-Based Education Programs. *Change: The Magazine of Higher Learning*, 46(2), 12-19

⁴⁸ Rieckmann, M. (2012). Future-Oriented Higher Education: Which Key Competencies should be fostered through University Teaching and Learning? *Futures*, 44(2), 127-135

⁴⁹ Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012). A Comparative Analysis of International Frameworks for 21st Century Competences: Implications for National Curriculum Policies. *Journal of Curriculum Studies*, 44(3), 299-321

Талдаудың негізгі дереккөзі – ЭЫДҰ-ның ең соңғы баяндамалары. ЭЫДҰ-ның жаңа құзыреттерге қатысты жасаған қадамының екі маңызды бастама шеңберінде әзірленгендігін айта кетуіміз керек, олар – құзыреттерді анықтап, іріктеу (DeSeCo) және студенттерді халықаралық бағалау бағдарламасы (PISA). Қазақстанның жақын болашақта ЭЫДҰ-ға қосылу ниетін және Қазақстанның ЭЫДҰ-ның Білім беру саласындағы саясат жөніндегі комитетіне қосылғанын ескере отырып, біз алдымен ЭЫДҰ баяндамаларына талдау жасағанды орынды деп санаймыз. ХХІ ғасырдың құзыреттері талқыланатын ЭЫДҰ-ның көптеген баяндамаларының ішінде «Білім беру мен дағдылардың болашағы – 2030» деп аталатын ең соңғы баяндамасы позициялық құжат болып табылады. Онда ЭЫДҰ екі негізгі мәселені қарастырады:

1) Бүгінгі студенттерге табысты болу және өз әлемін қалыптастыруға қабілетті болу үшін қандай білім, дағды, көзқарас және құндылықтар қажет?

2) Білім беру жүйелері бұл білімді, дағдыларды, қарым-қатынастар мен құндылықтарды қалай тиімді дамыта алады?

Осы екі мәселеге байланысты ЭЫДҰ халықаралық педагогтар қауымдастығын іс-әрекетте білімнің, дағдылардың, тәсілдердің және құндылықтардың мол жиынтығы қажеттілігін мойындауға шақырады (ЭЫДҰ, 2018, 4-б). Талдауымыздың өзегінде құзыреттіліктер мен дағдылар болғандықтан, біз ЭЫДҰ-ға сәйкес болашақ білім беру барысында дамытуға лайықты деп саналатын төмендегідей дағдыларды қарастырамыз:

- когнитивті және метакогнитивті дағдылар (мысалы сыни ойлау, шығармашылық ойлау, үйрену және өзін-өзі реттеуге қабілеттілік);
- әлеуметтік және эмоционалды дағдылар (мысалы эмпатия, өзіндік тиімділік және ынтымақтастық);
- тәжірибелік дағдылар (мысалы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жаңа құрылғыларын пайдалану).

Еуропалық комиссия (European Commission, 2018, 2-б.)⁵⁰

⁵⁰ European Commission. (2018). ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation On Key Competences for Lifelong Learning. Brussels: European Commission. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:395443f6-fb6d-11e7-b8f5-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_2&format=PDF

үздіксіз білім алудың негізгі құзыреті ретінде қарастырылатын мынадай сегіз құзыретті әзірледі:

- 1) өзінің сауаттылығын басқарудағы құзыреттілік. Сауаттылық оқи және жаза білуді, сонымен қатар жазбаша ақпаратты тереңірек түсіне білуді қамтиды. Сауаттылық адамнан ақпаратты сыни тұрғыдан бағалай білуді талап етеді (European Commission, 2018, 2-б.);
- 2) тілдік құзыреттілік;
- 3) математикалық құзыреттілік және ғылым мен техника саласындағы құзыреттілік;
- 4) цифрлық құзыреттілік;
- 5) жеке, әлеуметтік және оқу құзыреті;
- 6) азаматтық құзыреттілік;
- 7) кәсіпкерлік құзыреттілік;
- 8) мәдени хабардар болушылық және өзін-өзі көрсете білу қабілеті.

Еуропалық комиссияға ұқсас, «XXI ғасырдағы оқыту жөніндегі серіктестік» ұйымы (Partnership for 21st Century Learning, 2019) XXI ғасырда оқытуға арналған жалпы құзыреттер шеңберін ұсынады. Ол білім беру саласындағы педагогтердің, сарапшылардың және бизнес көшбасшыларының қатысуымен студенттерге жұмыста, өмірде және азаматтық қарым-қатынаста табысқа жету үшін қажетті білім-дағдыларды, тәжірибені және қолдау жүйесін айқындау мақсатында әзірленді (Partnership for 21st Century Learning, 2019, 1-б.)⁵¹.

Бұл ұйым «сауаттылық» түсінігі ретінде төмендегідей құзыреттерді қалыптастырады (Partnership for 21st Century Learning, 2019, 2-б.):

- 1) жаһандық ақпараттардан хабардар болушылық;
- 2) қаржылық, экономикалық, іскерлік және кәсіпкерлік сауаттылық;
- 3) азаматтық сауаттылық;
- 4) денсаулық мәселесіндегі сауаттылық;
- 5) экологиялық сауаттылық.

Сонымен қатар XXI ғасырда білім алуға арналған Серіктестік халықаралық дәрежеде танылған құзыреттерге сілтеме жасайды:

⁵¹ OECD. (2019). OECD Work on Education and Skills. Paris: OECD. Partnership for 21st Century Learning. Battelle for Kids

- 1) шығармашылық және инновация;
- 2) сыни тұрғыдан ойлау және қиындықтарды шешу;
- 3) коммуникация;
- 4) ынтымақтастық.

Білім беру саласында форсайт-зерттеулер жүргізудегі өзінің қырық жылдық тәжірибесіне сүйене отырып, «Болашақ институты» (Institute for the Future) стратегиялық зерттеулердің коммерциялық емес тәуелсіз тобы болашақтың он құзыретін атап көрсетеді (2011):

- 1) мағыналылық – айтылған сөздің неғұрлым терең мағынасын немесе маңыздылығын анықтау қабілеті;
- 2) әлеуметтік интеллект – басқа адамдармен өте жақын және тікелей қарым-қатынас жасау, әрекетіне жауап беру және өзіне ұнайтын өзара әрекеттесулерді сезе білу және жағдай туғызу қабілеті;
- 3) жаңашыл және бейімделгіш ойлау – механикалық немесе ережеге негізделген шешімдерден тыс шешімдер мен жауаптарды ойлау және ойлап табу қабілеті;
- 4) мәдениетаралық құзыреттілік – әртүрлі мәдени жағдайларда жұмыс істеу қабілеті;
- 5) сандық ойлау – ауқымды көлемдегі деректерді абстрактілі ұғымдарға айналдыру және деректерге негізделген пайымдауларды түсіну қабілеті;
- 6) коммуникацияның жаңа құралдарын қолданудағы сауаттылық – жаңа медиа-нысандарды пайдаланатын контентті сыни бағалап, дамыту және осы медианы сенімді коммуникация үшін пайдалану қабілеті;
- 7) пәнаралық қолданым – бірнеше пән бойынша сауаттылық және ұғымдарды түсіну қабілеті;
- 8) дизайн ойлау – қажетті нәтижелерге қол жеткізу үшін міндеттер мен жұмыс үдерістерін ұсыну және әзірлеу мүмкіндігі;
- 9) когнитивтік (танымдық) жүктемені басқару – ақпаратты маңыздылығы бойынша ажыратып, іріктей білу, сондай-ақ түрлі құралдар мен әдістерді пайдалана отырып, когнитивті (танымдық) әрекетті қалай барынша арттыруға болатынын түсіну қабілеті;
- 10) виртуалды ынтымақтастық – өнімді жұмыс істеу, өзара әрекеттесуді басқару және виртуалды топ мүшесі ретінде қаты-

суды көрсету қабілеті (Institute for the Future, 2011, 6-12 бб.)⁵².

«Болашақ институты» құжатында көрсетілген 10 жалпы құзыреттің кемінде 5 құзыреті цифрлық дағдыларға жатады (№5, №6, №8, №9, №10). XXI ғасырдың құзыреттеріне американдық NCREL және Metiri Group компаниялары жасаған және олардың «enGauge 21st Century Skills» атты еңбегінде көрініс тапқан талдауы да цифрлық құзыреттерге үлкен маңыздылық береді. NCREL және Metiri Group компаниялары өздерінің құзыреттерге жасаған болжамында цифрлық ұрпақтың (Net Generation (орыс. «ғаламтор-ұрпақ»)) жаңа сипаттамалары бойынша зерттеулерге, әдебиеттерге шолу, бизнес-ортадағы және өнеркәсіптегі жұмыс күші аясындағы беталыс туралы ағымдағы есептерге, жалпылама танылған ұлттық дағдыларды талдауға, оқытушылардың қосқан үлесіне, оқытушылар арасындағы жүргізілген сауалнамалардан алынған деректерге және АҚШ халқы топтарының әрекетіне шолу жасаған.

Цифрлық орта кеңістігінде талап етілетін құзыреттердің тізімін бермес бұрын, NCREL және Metiri Group-тың XXI ғасырдың барлық құзыретін 4 негізгі санатқа бөлетінін атап өткен жөн:

- 1) цифрлық ғасырдағы сауаттылық;
- 2) өнертапқыштық ойлау;
- 3) тиімді коммуникация;
- 4) жоғары өнімділік.

«enGauge 21st Century Skills» есебінің авторлары «технологиялар қарапайым тапсырмаларды тез орындауға көмектесетіндіктен, жоғары деңгейлі дағдыларға қажеттілік туындайтынын» растайды, мысалы деректерді көзбен шолу құзыреті, өздігінен реттелу дағдылары, сондай-ақ тәуекелдерді басқару дағдылары (NCREL & Metiri Group, 2003, 2-б.).

NCREL және Metiri Group компанияларының еңбегі жоғары оқу орындарының болашақ түлектеріне қажетті 22 жалпылама құзыретті анықтады. Олардың 8-і «Цифрлық ғасырдағы сауаттылық» санатына жатады (NCREL & Metiri Group, 2003, 4-б.)⁵³:

- 1) Базалық сауаттылық: студенттер цифрлық ғасыр қоғамында және жұмыста табысқа жетуге қажетті деңгейде тіл білуі (ағыл-

⁵² Davies, A., Fidler, D., & Gorbis, M. (2011). Future Work skills 2020. *Institute for the Future for University of Phoenix Research Institute*, 540

⁵³ NCREL and Metiri Group. (2003). *enGauge 21st Century Skills*. Los Angeles, CA: Metiri Group

шын тілі) мен арифметиканы меңгергендігін көрсете ала ма?

2) Ғылыми сауаттылық: студенттер жеке шешім қабылдауға және әлеуметтік жүйелерге қатысуға қажетті ғылыми ұғымдар мен үрдістерді біле ме?

3) Экономикалық сауаттылық: студенттер экономикалық мәселелерді анықтай ала ма, экономика мен мемлекеттік саясаттағы өзгерістердің салдарын зерттей ала ма, шығындары мен пайдаларын салыстыра ала ма?

4) Технологиялық сауаттылық: студенттер «технология» дегеннің не екенін және оны нақты мақсаттарға қол жеткізу үшін қалай тиімді әрі жылдам қолдануға болатындығын біле ме?

5) Визуалды сауаттылық: студенттер ойлау үрдісін, шешім қабылдауды, қарым-қатынас жасау мен оқуды тездетуге көмектесетін тәсілдермен визуалды медианы түсіндіре, қолдана және жасай ала ма?

6) Ақпараттық сауаттылық: студенттер ақпаратты бағалауға, іздеп табуға, іріктеуге, тиімді пайдалана алуға және аталған әрекеттерді технологияларды қолдана отырып орындауға қабілетті ме?

7) Мультимәдени сауаттылық: студенттер әдет-ғұрып, құндылықтар, өз мәдениеті мен басқалардың мәдени тұжырымдары арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды түсініп, бағалай ала ма?

8) Ғаламдық хабардарлық: студенттер әлемдегі түрлі ұйымдар арасындағы қарым-қатынасты біліп, түсіне ала ма?

«Білім берудің жаһандық болашағы» ұйымы («Global Education Futures») Ресейде орналасқан «WorldSkills Russia-мен» серіктестікте жұмыс істейтін еңбек ресурстарымен айналысатын мамандар тобы «болашақтың қажетті дағдылары» ретінде мыналарды атайды (2017, 81-б.)⁵⁴:

- 1) эмоционалдық интеллект, эмпатия;
- 2) медиасауаттылық, ақпараттық гигиена;
- 3) саналылық, зейінді басқара білу;
- 4) экологиялық ойлау;

⁵⁴ Global Education Futures. (2017). Global Education Futures Report: Educational Ecosystems for Societal Transformation.

https://campfireconvention.uk/sites/default/files/GEF%20Vision%20Educational%20Ecosystems%20for%20Societal%20Transformation-ilovepdf-compressed_1.pdf

- 5) креативтілік, стандартты емес шешімдер таба білу;
- 6) ынтымақтастық, ынтымақтастық арқылы стандартты емес міндеттерді шешу қабілеті;
- 7) жеке оқу стратегиясын таңдау қабілетін қамтитын оқу қабілеті.

Бүгінгі таңда бірнеше қазақстандық жоғары оқу орны өз студенттерінен күтетін жалпылама құзыреттердің таңдаулы жиынтығын жариялап, анықтағанын айта кету керек. Сонымен қатар Назарбаев Университеті барлық мектептер мен университеттердің білім беру бағдарламалары үшін негізгі дағды ретінде мынадай 10 құзыретті айқындады:

- 1) коммуникация;
- 2) әлеуметтік дағдылар;
- 3) шығармашылық, инновация және кәсіпкерлік;
- 4) этика және адалдық;
- 5) аналитикалық және сыни ойлау;
- 6) көшбасшылық және топтық жұмыс;
- 7) икемділік, бейімделгіштік;
- 8) зерттеу дағдылары;
- 9) цифрлық дағдылар;
- 10) өмір бойы оқу.

Қазақстанның әлемнің 30 жетекші экономикасы клубына («Қазақстан – 2050» стратегиясы) кіруге ұмтылысын ескере отырып, бұл бөлімде біз Қазақстанның болашақ жұмыс күшінен жоғары ықтималдықпен талап етілетін, ХХІ ғасыр құзыреттерінің халықаралық аясының мазмұнына қысқаша талдау ұсынуға тырыстық. 13 есепке және жалпылама, негізгі құзыреттер шеңберіне жасалған тұжырымдамалық контент-талдау негізінде біз қазақстандық еңбек нарығы үшін өзекті деп санауға болатын төмендегідей неғұрлым жалпылама құзыреттердің бар екенін анықтадық. Аталған негізгі құзыреттер төмендегі талдауда оқу үдерісіндегі негізгі құзыреттің өзегі болып табылатын қосалқы дағдыларды көрсете отырып ұсынылды.

1. Коммуникация

1.1 Жазбаша, ауызша, ауызша емес, ресми және ақпараттық (Cambridge Life Competences Framework, 015)

1.2. Белсенді тыңдау (Cambridge Life Competences Framework, 2015);

2. Тұлғааралық қарым-қатынас дағдылары

2.1 Қарым-қатынас дағдылары

2.2. Эмоционалды дағдылар

2.3. Ынтымақтастық және топтық жұмыс;

3. Цифрлық сауаттылық

3.1 Цифрлық дағдылар

3.2 Деректерді талдау

3.2. «Есептей алу» (Institute for the Future, 2011)

3.4. Виртуалды ынтымақтастық (Institute for the Future, 2011)

3.5. Сенімді байланыс үшін мультимедиа технологияларын пайдалана алу мүмкіндігі;

4. Сыни ойлау дағдылары

4.1 Ашық көзқарас

4.2. Рефлексивтілік

4.3. Мета-танымдық дағдылар (ЭЫДҰ, 2019);

5. Тілдік құзыреттілік

5.1 Заманауи шет тілдерін меңгеру (Cambridge Life Competences Framework)

5.2. Кем дегенде бір шет тілін білу (Doyle, 2016. Harvard Graduate School of Education. How to Thrive in the 21st Century);

6. Математикалық құзыреттілік

7. Жаһандық құзыреттілік

7.1. Азаматтық құзыреттілік

7.2. Мәдениетаралық құзыреттілік

7.3. Түрлі географиялық жағдайларда жұмыс істеу және әрекет ету қабілеті;

8. Ақпаратты өңдеу дағдылары

9. Жаңашылдық және бейімделген ойлау

9.1. Жаңа дағдыларды меңгере білу (қайта оқыту нормаға айналады (PricewaterhouseCoopers, 2018). Workforce of the Future: Competing forces shaping 2030)

9.2. Өзгерістерге төтеп беруге, тәжірибе негізінде үйренуге қабілеттілік (OECD, 2005. The Definition and Selection of Key Competences. OECD: Paris., 5-б.);

10. Үздіксіз оқу (өз бетінше оқу қабілеті. ЭЫДҰ, 2001).

ОЙЛАНУҒА АРНАЛҒАН СҰРАҚТАР

1. Сіздің ойыңызша қоғам жастар бойына сіңіреді деп күтіп отырған құндылықтар мен қазіргі студент буынның көзқарасы арасында қайшылықтар бар ма? Ересектер мен Жастар қауымдастығының құндылықтары қандай ұстанымдар бойынша сәйкес келеді, қайсысымен шешілмеген қайшылықтары бар? Деректер мен дәлелдер келтіріңіз.
2. Тарауда келтірілген негізгі дағдылар мен құзыреттердің ішінде қайсысы білім беру бағдарламаларының МЖМБС-нда/Университеттің стратегиялық құжаттарында көрсетілген?
3. Қандай жалпылама және негізгі құзыреттер жеке пәндер арқылы/барлық пәндер арқылы оқытуды және сабақтан тыс жұмыстарды ұйымдастыру арқылы/университеттің жалпы экожүйесі арқылы дамытылады?
4. Өзіңіздің білім беру мекемеңізді бітірген түлектің бойындағы ерекшеліктеріне (атрибуттарына) талдау жасаңыз. Олар академиялық және ғылыми әлемдік қоғамдастықтың негізгі құзыреттер жиынтығына деген қазіргі көзқарастарымен қаншалықты үйлеседі?
5. Қосымша білім беру жобаларының, нақты пән, білім беру бағдарламасының мазмұны арқылы құндылықтарды, білім-дағдыларды және негізгі құзыреттерді құрылымдық үйлестіру сызбасын ұсыныңыз.
6. Сіздің оқу орныңыздың түлектерінің атрибуттарын шетелдік серіктес жоғары оқу орындарының немесе басқа да ЖОО-ның, мысалы түрлі жаһандық рейтингтердің үздік 100-дігіне кіретін түрлі университеттердің атрибуттарымен салыстырыңыз. Ұқсастықтар мен айырмашылықтарының белгілері қандай? Олар туралы қандай өзгерістер ұсынар едіңіз?
7. Студенттердің құндылықтарын, дағдыларын мен құзыреттерін тең дәрежеде қалыптастыру мақсатында оқу үрдісін жүзеге асыру арқылы білім мен тәрбиенің біртұтастығын қалай қамтамасыз етуге болады?

III ТАРАУ

Білім беру бағдарламалары
мен курстарды әзірлеу

Шолу

Бағдарламалар мен курстарды әзірлеуге кәсіби тұрғыдан ыждағатпен қадам басу профессор қызметінің маңызды бөлшегі болып табылады. Болашақ түлектердің білімін, дағдылары мен атрибуттарын анықтайтын жоғары сапалы бағдарламалар мен курстарды әзірлеу білім беру үдерісінің сапасы мен стандарттарының басты белгісі болып саналады. Соңғысы – аккредиттеудің маңызды талабы. Жақсы жасалған бағдарламалар студенттерге тиісті курстарды табуға көмектеседі, түлектерге өздеріне лайықты жұмыс табуға мүмкіндік береді. Жоғары сапалы білім беру бағдарламалары жұмыс берушілерге өздеріне қажетті нәрсені жетік білетін және білікті мамандарды табуға көмектеседі.

Бұл тарауда заманауи халықаралық университеттердегі бағдарламалар мен курстарды әзірлеудің негізі болып табылатын стратегиялық аспектілер, тұжырымдамалар мен негізгі принциптер қарастырылды.

3.1 Білім беру бағдарламаларын әзірлеудің тұжырымдамалары мен тәсілдемелері

Оқыту нәтижелеріне негізделген тәсілдеме

Нәтижеге бағдарланған білім беру тәсілдемесінде – бағдарлама мен курс әзірлеуді, сондай-ақ білім беру мен оқытуды қоса алғанда – оқытушының студенттерге үйретуді көздегені, яғни студенттердің бағдарламаның немесе курстың соңында білуі, түсінуі және орындауы керек іс-әрекеттеріне айрықша назар аударылады. Мұндай нәтижелер бақыланатын және өлшенетін болуы керек. Бұл студенттердің жоспарланған оқу нәтижелеріне қол жеткізгендігіне дәлел бола алады.

«Құрылымдық келісім» тұжырымдамасы

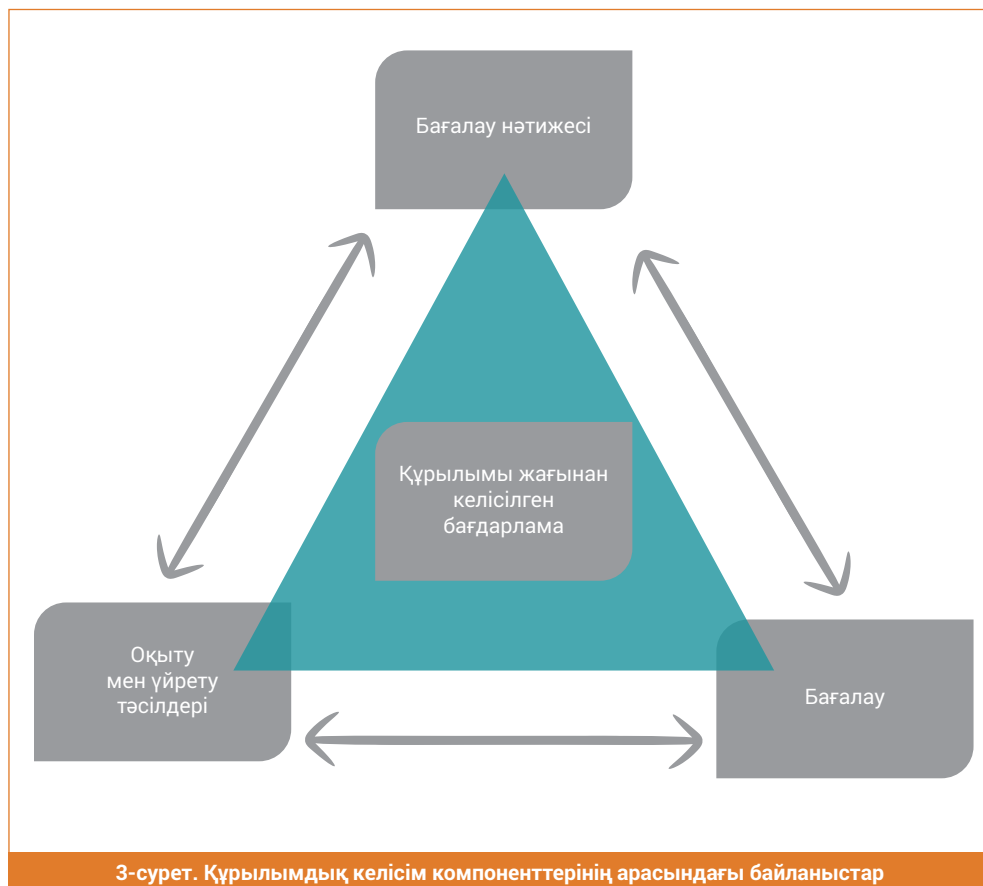

Құрылымы жағынан келісілген оқу жоспарында оқыту нәтижелері, білім беру мен оқыту үдерістері, сондай-ақ бағалау әдістері мен өлшемдері бір-бірімен тікелей байланысты⁵⁵. Мұндай оқу жоспары мынадай аспектілерді байланыстырады:

- білім беру бағдарламасының мақсаты оның мақсаттары арқылы көрсетіледі;
- академиялық деңгей;
- оқыту нәтижелері;
- әрекеттердің мазмұны және тізбегі;
- оқыту және үйрету әдістері; бағалау құрылымы мен әдістері.

⁵⁵ Biggs, J and Tang, C. (2011). Teaching for Quality Learning at University, 3rd Ed. Maidenhead: SRHE and Open University Press

2-сурет құрылымы жағынан келісілген оқу жоспарының қарапайым үлгісін ұсынады. 3-суретте негізгі компоненттер арасындағы байланыс көрсетілген.

Білім алушыға бағдарланған оқытудың философиясы

Тиімді тәсіл ретінде танылған аталмыш оқыту тәсілдемесі бағдарламаны оқыған оқушылардың өз-өздеріне әлдеқайда сенімді болатындығын және оқытуға ұсынылған тәсілдер студенттер құрамының алуан түрлі болатынын көрсетуі тиіс екенін білдіреді. Студенттерге бағытталған бағдарламалар мен курстар олардың нені үйренгісі келетінін немесе үйренуі керек екенін, нені білетінін немесе не істей алатындығын және студенттерді оқу үдерісіне толық қатысуға итермелейтін не екенін көрсетеді.

Әзірлеушілер бірлескен оқытуды дамыту және студенттердің өздігінен еркін әрекет етуін ынталандыру мәселелеріне тиісті деңгейде назар аударуы керек. Студенттердің сабақтан тыс уақытта не істейтіні туралы ойлану керек, өйткені қазіргі бағыт студенттердің жұмыс жүктемесіне негізделген. Студенттердің сабақтан тыс тапсырмаларға бөлуі тиіс уақыт кезеңдері есептеліп, хабарланып отыруы тиіс. Басқа сипаттамаларға мыналар жатады: пассивті емес, белсенді оқытуға назар аудару; сыни тұрғыдан ойлауға баса назар аудару; студент тарапынан жоғары жауапкершілік пен есеп беру, сондай-ақ оқыту және үйрету үдерісіне рефлексивті көзқарас.

Халықаралық бенчмаркинг

Бағдарламалар мен курстарды әзірлеу үдерісінің бір бөлігі ретінде белгіленген білім беру стандарттары халықаралық стандарттарға сай келеді және сапа кепілдігімен қамтамасыз етілген. Мысалы белгілі бір салыстырмалы көрсеткіштердің сипаттамасына (мысалы Болон үдерісінің Дублин дескрипторлары⁵⁶ немесе Британдық сапалы жоғары білім беруді қамтамасыз ету агенттігінің⁵⁷ (UK QAA) бақылаушы пәндік көрсеткіштерінің сипаттамасына), Еуропалық біліктілік жүйесіне⁵⁸ (EQF), аккредитация агенттіктерінің талаптарына (мысалы AACSB университеттік бизнес-мектептерін дамыту қауымдастығының стандарттарына⁵⁹) сәйкес келеді. Тиісті пән аясындағы жоғары деңгейлі университеттердегі халықаралық бағдарламалармен немесе білім сапасын сырттай бағалау арқылы салыстыру.

Технологияны қолдану арқылы білім беру мен оқытуды жақсарту

Онлайн немесе аралас бағдарламаларды әзірлеу барысында немесе оқыту технологиялары пайдаланылатын дәстүрлі білім

⁵⁶ http://ecahe.eu/w/index.php/Dublin_Descriptors

⁵⁷ <https://www.qaa.ac.uk/quality-code/subject-benchmark-statements>

⁵⁸ <https://www.cedefop.europa.eu/en/events-and-projects/projects/european-qualifications-framework-eqf>

⁵⁹ <https://www.aacsb.edu/accreditation/standards>

беру үрдісін жақсарту үдерісінде бағдарламаны жасаушылар қандай технологияларды қандай мақсатта және қалай қолданатындығын мұқият қарастыруы керек. Технологияларды мотивацияны арттыру, айрықша немесе жалпы дағдыларды жетілдіру, білім беру мен оқытудың жаңа түрлерін жеңілдету, сонымен қатар оқу материалдарына қолжетімділікті арттыру үшін пайдалануға болады. Осы тарауды жазу кезінде бұл қажеттілік қазіргі күнге дейін жалғасып келе жатқан Covid-19 дағдарысына байланысты күшейе түсті!

3.2 Білім беру бағдарламасын әзірлеу

Білім беру бағдарламалары міндетті, элективті немесе қосымша жүргізілетін оқыту және білім беру курстарынан немесе модульдерінен тұрады. Бағдарламаны әзірлеу оқыту бағдарламасының жалпы құрылымын жасауды көздейді. Оқыту курстарындағы білім беру жұмыстары мен бағалау түрлері бір-бірін толықтырып тұратынын білдіретін тұтастай көзқарас қажет. Бағдарламалар нөлден бастап жасалуы тиіс немесе көбінесе қолданыстағы бағдарламалар негізінде өзгертілуі керек. Бағдарламаны әзірлеу төмендегідей аспектілерді ұсынуды талап етеді:

- бағдарламаны негіздеу – оқу барысындағы қажеттіліктерді, нарықтағы сұраныстарды және мүдделі тараптардың қажеттіліктерін қанағаттандыру;
- бағдарламаның университеттің міндетімен байланысуы;
- студенттер ұмтылатын оқу нәтижелері;
- бағдарламаға енгізілетін курстар (негізгі және элективті, басқа бағдарламалардың курстарын қоса алғанда);
- оқыту, білім беру және бағалау әдістерінің үйлесуі;
- аралас оқыту мен электрондық бағалауды біріктіру;
- бағдарлама шеңберінде оқытудың даму барысын, ілгерілеуін бақылайтын тетік;
- зерттеулерді білім беру бағдарламасына кіріктіру (білім беру мекемесіне жүктелген міндетке байланысты);
- болашақ жұмыспен қамтылу дағдыларын дамыту және бағдарлама мазмұнының осы мамандық пен кәсіптің нақты әлемімен сәйкестігі;

- инклюзия, интернационалдандыру, көптілділік және нақты бір пән шеңберінде оқытуға мамандандырылған қадам жасау сияқты факторлар (мысалы, STEM саласындағы педагогика (жаратылыстану ғылымдары, технологиялар, инженерия және математика)⁶⁰;
- бағдарламаның сапалы болуын қамтамасыз етіп, жетілдіру үшін қолданылатын тетіктер.

Топпен жұмыс істейтін оқытушылар өздерінің тәжірибелерін біріктіріп, кәсіби көзқарастарын үйлестіре отырып, білім беру бағдарламасының сапасына үнемі нақты ықпалдарын тигізеді. Студенттер, түлектер, жұмыс берушілер және басқа да мүдделі тараптар бағдарламаны жобалау үрдісіне қатыса алады. Қарастырылатын факторлар мен тәсілдер мыналарды қамтиды:

Бағдарлама мазмұны

Жаңа білім беру бағдарламасы әзірленген кезде, бірінші шешім, әдетте, сәйкесінше ұлттық заңнама және қолданыстағы біліктілік жүйесі (еуропалық, ұлттық, салалық, институционалдық) негізінде тағайындалған біліктілік деңгейіне қатысты болады. Еуропалық біліктілік жүйесінде (EQF) кеңінен қолданылатын үш цикл анықталды:

- бакалавриат (бірінші цикл);
- магистратура (екінші цикл);
- докторантура (үшінші цикл).

Қазақстанда бағдарламаның академиялық аспектілері білім беру, дағды қалыптастыру және оқыту мазмұнының көлемі осы деңгейге сәйкес келетініне кепілдік бере отырып, ұлттық біліктілік және Еуропалық біліктілік жүйесімен келісілуі тиіс. Қазақстан Болон үдерісінің⁶¹ мүшесі болып табылатынын ескере отырып, біз бағдарламаның Болон үдерісінің стандарттарымен және Еуропалық біліктілік өлшемімен (EQF) келісілген/келісілмегеніне ерекше назар аударамыз.

⁶⁰ National Research Council. 2011. Successful STEM Education: A Workshop Summary. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/13230>

⁶¹ https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/bologna-process-and-european-higher-education-area_en

- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Неғұрлым мағыналы және маңызды халықаралық стандарттарды, оның ішінде Болон үдерісінің нұсқаулары мен дескрипторларын, тиісті аккредиттеу агенттіктерінің талаптарын, салыстырмалы халықаралық университеттердің стандарттарын (жоғары оқу орнын дамыту модельдері ретінде қабылданатын) және басқа да сапа критерийлерін анықтаңыз. Осы халықаралық стандарттарды зерттегеннен кейін олар сіздің білім беру бағдарламасын жобалау үдерісін ақпараттандыратынына көз жеткізіңіз.

- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Әлеуметтік контекст пен барлық студенттердің (жергілікті және шетелдік студенттер, сондай-ақ айрықша қажеттіліктері бар студенттер) қажеттіліктерін ескере отырып, бағдарламаңыздың дизайнын мәнмәтінге келтіріңіз.

Бағдарламаның ұзақтығы мен академиялық несиенің байланысы

Болон үдерісі шеңберінде Еуропалық трансферт (аудару) және академиялық несиелерді жинақтау жүйесінің (ECTS)⁶² ережесінде бағдарлама мен сәйкесінше несиенің ұзақтығына қатысты тиісті нұсқаулар бар⁶³. Бағдарламаны әзірлеушілер өздерінен күтілетін мынадай үміттерді ақтауы қажет:

- ECTS-тің бір несиесі студенттердің 25-30 сағаттық оқу жүктемесіне және тиісті оқыту нәтижелеріне ойдағыдай қол жеткізуіне байланысты бөлінеді;
- ECTS-тің 60 несиесі толық жұмыс күнімен есептелетін оқу жылына немесе оның баламасына (және тиісті оқыту нәтижелеріне қол жеткізуіне) қатысты жұмыс жүктемесіне бөлінеді;

⁶² https://ec.europa.eu/education/resources-and-tools/document-library/ects-users-guide_en

⁶³ <https://iqaa.kz/en/international-documents/ects-user-guide;>
https://ec.europa.eu/assets/eac/education/ects/users-guide/index_en.htm

- Бакалавр дәрежесі: 240 ECTS; әдетте үш-төрт жылдық оқу;
- Магистр дәрежесі: 90-120 ECTS; әдетте бір-екі жылдық оқу;
- Доктор дәрежесі: ECTS қажет емес.

Білім беру бағдарламасының жалпы сипаттамасы

Білім беру бағдарламасының жалпы сипаттамасында әдетте оқыту пәні, бағдарламаның деңгейі, оның мақсаттары (міндеттері), оқытудың негізгі көзделген нәтижелері, оқыту ортасы, сондай-ақ бағдарламада қолданылатын оқытудың, білім берудің және бағалаудың негізгі әдістері мен тәсілдері ұсынылады. Бағдарламаның сипаттамасында оның айрықша ерекшеліктері көрсетілуі тиіс. Студенттер мен мүдделі тараптарға түлектерді жұмысқа орналастыру әлеуетімен бірге қандай жалпылама және пәндік ерекше білім алатыны, қандай дағдылар мен кәсіби қасиеттер қалыптасатыны жөнінде түсіндірме берген жөн. Ең дұрысы, бағдарламаның сипаттамасын тиісті мүдделі тараптармен (оның ішінде түлектермен және студент өкілдерімен) кеңесе отырып жасаған жөн. Бағдарламаның жалпылама сипаттамасы нақты және күрделі емес үлгіде ұсынылуы тиіс.

Бағдарламаны жобалау үдерісінің осы кезеңінде оқыту үлгісі көрсетілуі қажет. Мұнда күндізгі немесе сырттай оқыту екендігін, қажет болған жағдайда онлайн немесе аралас оқыту режимдері екендігін көрсете аласыз. Қажет болған жағдайда ECTS баламалары есепке алынуы керек.

Білім беру бағдарламасының мақсаты

Білім беру бағдарламасының мақсаты – оқытушының бағдарламаны әзірлеудегі мүддесінің жалпы көрінісі. Олар әдетте төмендегідей сипатта болады:

- білім беру бағдарламасының мақсаты, кафедра немесе факультет білім беру кезінде аталған мақсатқа қол жеткізуге тырысады;
- бағдарлама арналған мақсатты аудитория;
- бағдарлама бойынша студенттерді дайындап шығаратын мансап түрі немесе болашақ оқу тәжірибесі.

Әдетте бағдарламада 3-4 мақсат көрсетіледі. Бағдарламаның мақсаты университеттің немесе факультеттің міндетімен және стратегиялық мақсаттарымен үйлесімді болуы тиіс.

Түлектердің белгілі бір үлгілері бар ЖОО болашақ маман-түлектің бойында қалыптасатын кәсіби қасиеттерді бағдарламаның мазмұнымен сәйкестендіруі керек. Аккредиттеу агенттіктері аталмыш бағдарлама бойынша оқуды ойдағыдай аяқтаған студенттердің осы қасиеттерге ие болатындығының дәлелін көргісі келеді.

НУ түлегінің атрибуттары

2010/2011 жылы негізі қаланған сәттен бастап НУ өз түлектерінің сегіз қасиетін бекітті, ол университеттің барлық бағдарламаларында (берілетін біліктілікке сәйкес деңгейде) қамтылған. Түлектің осы қасиеттерін қалыптастыру университет стратегиясына сәйкес келеді және академиялық артықшылықтың талаптарына жатады.

1. ол өзінің пәні аясында тереңнен және жан-жақты түсінеді.
2. ойлау икемділігінің жоғары деңгейіне ие, көзқарасы анық, ізденгіш және шығармашылық тұлға.
3. ойланып шешім қабылдауға қабілетті және басқаларды қалай қызықтыруға болатынын біледі.
4. тапқыр, тәуелсіз және жаңа мүмкіндіктер ойлап табуға қабілетті.
5. тілдер мен мәдениеттер арасындағы өзара айырмашылықты түсіне отырып, еркін сөйлесе алады.
6. әлемнің мәдени және толерантты азаматы болып табылады.
7. адалдық пен парасаттылықтың жоғары деңгейін көрсетеді.
8. өз елінің дамуы жолында жетекші рөл атқаруға дайын.

Бағдарлама бойынша оқыту нәтижелері

Дублин дескрипторлары Болон үдерісінің әрбір деңгейінен/циклінен ойдағыдай өтуге арналған бағдарларды қамтамасыз етеді. Бағдарлама бойынша оқыту нәтижелерін әзірлеу кезінде Дублин дескрипторларын бағдар ретінде пайдалануға болады. Олар 2005 жылы Еуропалық жоғары білім беру кеңістігінің (QF EHEA)⁶⁴ біліктілік құрылымында қабылданған. Дескрипторлар оқыту нәтижелерінен емес, құзыреттілік деңгейі бойынша тұжырымдалған. Сондай-ақ Болон үдерісінің цикліне байланысты бір-бірінен өзара ерекшеленеді.

Дублин дескрипторларына мынадай бес компонент кіреді:

- білу және түсіну;
- білімі мен түсінігін қолдану;
- пікірін айту;
- байланыс;
- өмір бойы оқу дағдылары.

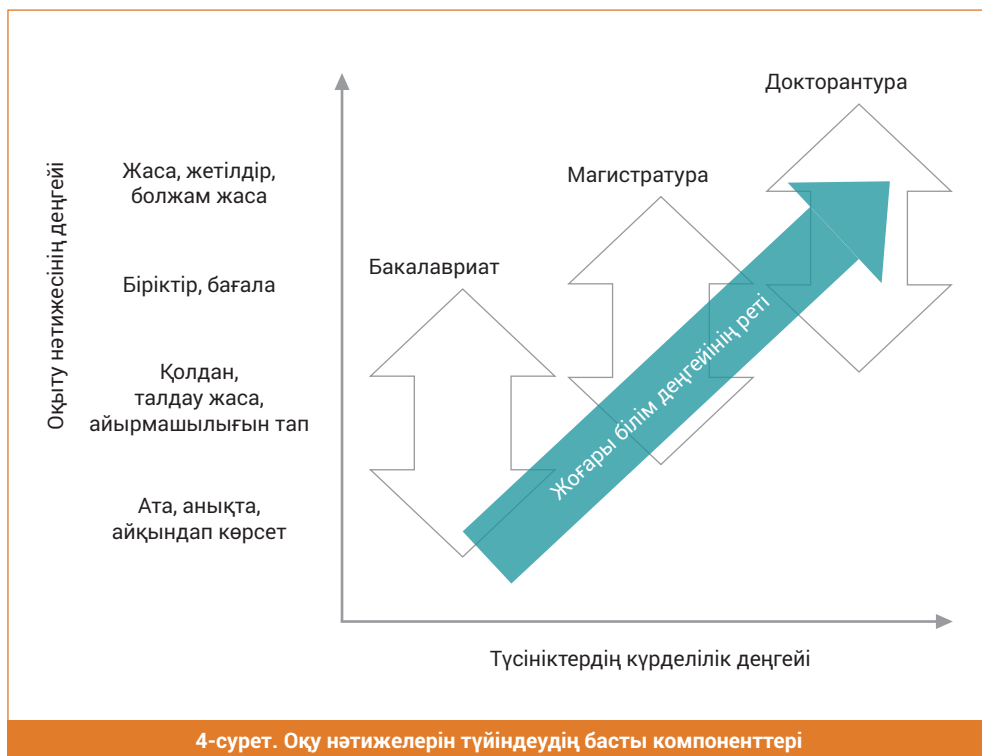
Бағдарлама бойынша оқыту нәтижелері табысты студенттердің оқу бағдарламасын аяқтағаннан кейін көрсететін білімі мен түсінігін, дағдыларын (танымдық, кең ауқымды дағдыларын, тәжірибелік дағдыларын және жекелеген мамандыққа тисесілі дағдыларын қоса алғанда) және қасиеттерін айқындауы тиіс. Әдетте бір бағдарлама деңгейінде оқытудың 6-8 нәтижесін анықтаған жөн. Оқыту нәтижелерінің күрделілік деңгейі бағдарлама мазмұнының тұрақты жаңартылуын ескеруі керек. Оқу нәтижелері:

- бағдарламаның мәнмәтінін, деңгейін, көлемін және мазмұнын көрсетуі;
- берілетін біліктіліктің базалық деңгейіне сәйкес келуі;
- анық және айқын, түсініксіз немесе күрделі емес (оларды құрастырған кезде бірнеше етістікті қолданыңыз);
- бағдарламаның соңында студенттің нақты қол жеткізген нәтижесімен өлшенген және оңай түсінуге болатындай;
- көрсетілген уақыт ішінде қол жеткізуге болатындай;
- тиісті оқу тапсырмаларымен, бағалау тәсілдерімен және өлшемдерімен байланыста болатындай болуы тиіс.

⁶⁴ http://ecahe.eu/w/index.php/Framework_for_Qualifications_of_the_European_Higher_Education_Area

Түлектің белгілі бір үлгісін есепке ала отырып бағдарлама әзірлеу кезінде оқыту және білім беру қызметі (оқу материалын игеруді бағалауға арналған тапсырмаларды қоса алғанда) студенттердің табысты нәтижеге қол жетуіне сенімді болуы керек. Оқытудың нәтижелі болуын қалыптастырудың қабылданған әдістерінің бірі үш негізгі элементке негізделген (4-сурет).

- Студенттер білуі керек немесе жасай алуы тиіс нәрсені айту үшін белсенді етістікті қолданыңыз (мысалы түлектер «анықтай алады», «сипаттай алады», «бағалай алады», «талдай алады» немесе «өз пікірін білдіре алады»).
- Нәтиженің қандай болатынын анықтаңыз (мысалы «эксперимент жоспарын жасаңыз»).
- Оқу нәтижелеріне қол жеткізу қандай болатынын көрсетіңіз (мысалы «сауалнамалық зерттеу жүргізу арқылы осы құбылыстың қоршаған ортаға әсерін бағалаңыз»).

Бағдарламаны әзірлейтін топтар бағдарламаны оқытқан кезде түлектің бойында сәйкесінше кәсіби қасиет қалыптастыруға бағытталған оқыту нәтижелерін толық қамтуға кепілдік беру үшін өздерінің іс-әрекеттерін үйлестірулері тиіс.

Бұл кезеңде аталған білім беру бағдарламасын аккредиттеу талаптарын анықтау және бағдарламаның осы талаптарға сәйкестігін қамтамасыз ету маңызды. Кейбір аккредиттеу агенттіктері (мысалы АБЕТ⁶⁵ Инженерлік технологияларды аккредиттеу кеңесі) бағдарлама бойынша оқытудан күтілетін нәтижелерді анықтайды.

- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Бағдарлама деңгейінде оқыту нәтижелерін жете зерттеу кезінде тек білім мен түсінікті ғана емес, сонымен қатар бітіруші маманның дағдылары мен кәсіби қасиеттерін (немесе көзқарастарын / құндылықтарын) ескеріңіз.

Жоғары білім беру ұйымдары білім беру бағдарламалары құрылымындағы бірізділікті айқындайтын ережелерді әзірлей алады. Мысалы пәннің ауқымдылығы мен қаншалықты жан-жақты тереңнен қамтылғандығы арасындағы тепе-теңдікті есепке алу, сондай-ақ интернационалдандыру, этика және адалдық сияқты институционалдық басымдықтарды қосуға болады.

⁶⁵ <https://www.abet.org/accreditation/accreditation-criteria/criteria-for-accrediting-engineering-programs-2019-2020/>

Бакалавриаттың білім беру бағдарламаларын әзірлеуге арналған НУ ережесі

(«Назарбаев Университеті» дербес білім беру ұйымының бакалавриат курстары мен бағдарламаларын әзірлеу тұжырымдамасы)

Еуропалық жоғары білім беру кеңістігінің біліктілік ережесі НУ-дың барлық академиялық дәрежелеріне қажетті оқыту көлемі мен деңгейін анықтау үшін бағдар ретінде пайдаланылады. Бұл университетке біліктілік дәрежесін берудің ашық және адал жүргізілетінін танытуға ықпал ете отырып, халықаралық салыстырмалы дәрежелер беруге мүмкіндік туғызады. Бакалавриат бағдарламаларының ережесі университеттің бакалавриаттағы барлық бағдарламасының принциптері мен құрылымдарына жалпы көзқарасын айқындау үшін әзірленді, бұл оқытудың тиісті негізін және білім деңгейлерінің жүйелілігін қамтамасыз етеді.

Барлық студенттер үшін жалпы білім беру тәжірибесін қамтамасыз ету мақсатында Ереже негізгі элемент ретінде 72 ECTS - тен тұратын базалық оқу бағдарламасын (Core Curriculum-жалпы білім беру пәндерінің циклы) қамтитын білім беру бағдарламасын әзірлеуді қадағалайды. Ереже барлық студенттерге оқытудың релеванттығы мен қолжетімділігін арттырудың оңай жолдарын ұсынады. Университеттің міндеттеріне сәйкес ғылыми-зерттеу курстары мен білім беру барысындағы ғылыми-зерттеу элементтерін біріктіру оқу бағдарламасының соңына дейін студенттердің зерттеу жүргізу дағдысын дамытуға мүмкіндік береді. НУ-дің бакалавриат бағдарламалары үшін несиелердің стандартты көлемі 240 ECTS құрайды, дегенмен бакалавриат бағдарламаларына 10 ECTS-ке дейінгі қосымша несие қосылуы мүмкін. Бұл үлгерімі жоғары білім алушылар үшін оқу мүмкіндіктерін кеңейту және негізгі оқу бағдарламасына жалпы талаптарды қосу немесе аккредиттеу бойынша белгілі бір талаптарды орындау үшін қажет.

Бакалавр дәрежесіне оқыту ұзақтығы төрт жылды құрайды. НУ-дың барлық курсына сағат саны көрсетіледі, мұндай кезде студенттердің аудиториядағы және өздік жұмыстарындағы академиялық сағаттары қоса алынады. Студенттің жұмыс жүктемесі бір ECTS несиесі үшін 25-30 сағатты құрауы керек, демек әдеттегі оқу курсы 150-180 сағаттық жұмыс жүктемесінен тұрады.

Әр факультет өз студенттеріне элективті және жалпы білім беретін курстардың жеткілікті жиынтығын ұсынады деп күтіледі. Бұл тәсіл студенттің оқу барысындағы іс-әрекетінің ауқымды және жан-жақты болуын ескеруге мүмкіндік береді. Бағдарламаның ерекшелігіне ол аяқталған кезде ескерілетін негізгі және элективті курстардың тізімі бар оқу жоспарларының картасы (curriculum maps) кіреді.

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру деңгейіндегі осыған ұқсас ережелер магистрлік және докторлық бағдарламалардың сипаттамалары мен құрылымын анықтай алады. Мысалы қажетті курстар (арнайы пәндер және/немесе кең ауқымды дағдылар) мен студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары арасындағы тепе-теңдік тұрғысында.

Бағдарламаның құрылымы және несиені бөлу

Бағдарлама сипаттамасы білім беру үдерісінің құрылымы студенттер үшін оқу үрдісінің зияткерлік күрделілік деңгейінің қалай біртіндеп өсіріп отыратынын көрсетеді. Бағдарлама сипаттамасы университеттің академиялық саясаты мен рәсімдеріне сәйкес оны ойдағыдай аяқтау үшін қажетті талаптарды айқындайды. Бағдарлама ерекшеліктерінің шеңберінде әрбір курс үшін дескрипторлар мен оқыту нәтижелері әзірленеді, бұл ретте курс бойынша оқыту нәтижелері қайтадан салыстырылады және бағдарлама бойынша оқыту нәтижелерімен үйлестіріледі.

Білім беру бағдарламаларының құрылымы икемді болғаны жөн, өйткені олар студенттерге таңдау жасауға мүмкіндік береді және студенттердің әртүрлі танымдық қажеттіліктеріне жауап береді. Мысалы студенттерге қосымша тапсырмалар бере отырып, жеке оқу жолдары мен бағыттарын әзірлеуге мүмкіндік берілуі керек. Білім беру үдерісін ұйымдастырудағы, білім беру мен бағалаудағы икемділік, өз бетінше оқудың өзгертуге ыңғайды кестесі мен мүмкіндіктері студенттердің әртүрлі оқу стильдерін, танымдық қажеттіліктері мен көздеген кәсіби мақсаттарын ескеру үшін өте маңызды.

Бағалау

Бағалаудың мақсаты – студенттердің бағдарлама бойынша оқу нәтижелеріне қол жеткізгенін көрсету. Курс барысындағы бағалаудың әртүрлі үлгілері әр оқушының оқу тәжірибесіне оң әсер береді. Осыған байланысты бағдарламаны әзірлеушілер жалпы бір нақты бағдарлама шеңберінде бағалау туралы тиісті ақпаратты ұсынғаны жөн.

Бағалаудың жалпы бағдарламалық тәсілдері бағалаудың институционалдық тәсілдерімен келісілуі және аккредиттеу агент-

тіктерінің талаптарын қанағаттандыруы тиіс. НУ-да бағалаудың негізгі қағидаттары сәйкестілікті, сенімділікті, ашықтықты, инклюзивтілікті, шынайылықты және тұтастықты қамтиды. Студенттермен кері байланыс және бағалау құндылығын студенттің оқу тәжірибесінің бір бөлігі ретінде тану университеттік тәсілдің негізгі компоненттері болып табылады.

- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Барлық бағдарлама шеңберінде институционалдық бағалау қағидаттарын көрсететін бағалау стратегияларын енгізуді ескеру, сондай-ақ бітірушінің кәсіби қасиеттерін бағалауды ескеру қажет.

Бағалау жүйесі бағдарлама бойынша оқыту нәтижелеріне сәйкес болуы тиіс, яғни іс жүзінде ол оқытудың қол жеткізілген нәтижелерін бағалауға бағытталуы қажет. Көбінесе бағдарлама бойынша оқу кезінде қалыптасқан дағдыларға (танымдық, жалпылама және тәжірибелік) және кәсіби қасиеттерге немесе көзқарастарға қарағанда алынған білім бағаланады. Бұл жағдайда бүкіл бағдарлама деңгейінде қолдануға болатын бағалау матрицаларын қолдану ұсынылады (4-кесте). Бағдарлама бойынша қол жеткізілген оқу нәтижелерін сенімді растау бағалаудың маңызды қыры және аккредиттеу агенттіктерінің негізгі талабы болып табылады (6-тарауды қараңыз).

4-кесте. Бағдарламалық бағалау матрицасы			
Бағалау тәсілі	№1 оқыту нәтижесі (білу және түсіну)	№2 оқыту нәтижесі (танымдық дағдылар – синтез және бағалау)	№3 оқыту нәтижесі (қарым-қатынастық дағдылар – ауызша)
Жазбаша емтихан	x		
Жоба	x	x	
Эссе	x	x	
Жазбаша таныстыру	x		x

Білім беру мен оқыту

Жоғарыда айтылғандай, оқыту және білім беру тәсілдері бағдарлама бойынша оқыту нәтижелерімен сәйкес келуі керек. Егер, мысалы, оқыту нәтижелері шығармашылыққа, инновацияға, қиындықтарды шешуге немесе кәсіпкерлікке бағытталған болса, онда оқыту мен білім беру әдістері, әдетте, дәстүрлі, дәріс оқу түріндегі сабақтарға негізделмеуі тиіс. Бұл жағдайда белсенді оқыту әдістері қолданылуы керек. Бағдарламаны әзірлеуші топтардың сонымен қатар бүкіл бағдарлама үшін оқыту және білім беру стратегиясын қарастырулары қажет. Жоспарланған оқыту тәсілдерін университеттің немесе факультеттің стратегиясымен үйлестіру қажет болуы мүмкін. Ол стратегия зерттеуге негізделген оқыту, инклюзия, интернационалдандыру, көптілділік, онлайн / аралас оқыту және STEM пәндерін оқыту әдістемесі тәрізді тақырыптарды қамтуы мүмкін.

Қазіргі уақытта көптеген халықаралық университеттер «backward design»⁶⁶ кері жобалау әдісін қолданады. Әдісті қолданған кезде бағдарламаны әзірлеу оқытудың мақсаттары мен соңғы нәтижелерін анықтаудан басталады. Содан кейін ғана бағалау әдістерін анықтау, бағдарламаның мазмұнын жасау және берілген мақсаттар мен білім беру нәтижелеріне қол жеткізуге көмектесетін оқыту әдістеріне таңдау жүргізіледі. Студенттер нені үйренуі керек (білім мазмұны) және білім беру бағдарламасы (үрдісі) деңгейінде оқытудың қандай түрлері қолданылатындығын стратегиялық тұрғыдан ойластырған жөн.

⁶⁶ https://www.ascd.org/ASCD/pdf/siteASCD/publications/UbD_WhitePaper0312.pdf

Л.С. Выготский⁶⁷ балалардың өз бетінше және ересектердің көмегімен атқаратын іс-әрекеттері арасындағы алшақтықты зерттеді. Ол білім алушы тиісті көмек көрсетілген кезде тезірек нәтиже көрсете алатындығын баса айтты. Бұл идея әрдайым «білім алушыны қасықпен тамақтандырудан» аулақ болу және оның еркін ойлауын дамыту үшін қажетті қолдау көрсету деңгейі туралы салмақты пікірлер қабылданатын университеттегі білім беру кезінде де көрініс береді. Бұл идея оқытудың «скаффолдинг», яғни оқу үдерісі барысында қолдау білдіру сияқты ұғымдарына арналған.

Бағдарлама аясында, оның жеке білім беру бағытының алғашқы кезеңдерінде, скаффолдинг⁶⁸ студентке бастапқы негізгі білімді, түсініктер мен дағдыларды, содан кейін өздігінен, сыни және рефлексивті жұмыс жасауды меңгеруге көмектеседі. Бұл тұрғыдан алғанда, бағдарламаның жүйелілігі өте маңызды, сондай-ақ алдын-ала қажетті және ілеспе мәліметтер анықталып, мұқият енгізілуі тиіс.

⁶⁷ Vygotsky, L.S. (1962). *Thought and Language*. Cambridge, MA: MIT Press. (Original work published 1934)

⁶⁸ <https://www.heacademy.ac.uk/search/site?keys=Scaffolding&op=>

- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Оқу орны түлегінің міндетіне, стратегиясына және үлгісіне сәйкес бағдарлама бойынша оқыту нәтижелерінен бастап, «кері жобалау» бағдарламаларын әзірлеуге қадам жасаңыз.

НУ институционалдық стратегиялары университеттің стратегиясына сәйкес келетін басым бағыттарға баса назар аудара отырып, білім беру үрдісін ұйымдастыру тәсілдерін айқындайды (мысалы ғылыми-зерттеу қызметін біріктіре отырып білім беру).

НУ-дың білім беру және оқыту стратегиясы

НУ-дың оқыту және білім беру стратегиясы университеттің міндетін, түлек моделін және білім беру мен оқытудағы үздік тәжірибелерге қатысы бар заманауи халықаралық принциптерді қамтиды. Стратегия үш негізгі тақырыпқа бағытталған, атап айтқанда: инновация, инклюзия және интеграция. Ол сонымен қатар академиялық адалдықтың маңыздылығын атап көрсетеді.

Университет студенттердің бойында инновациялық ойлауды дамытуға ұмтылады және оқытушыларды жаңа технологиялармен таныс болуға және оларды өзінің білім беру тәсіліне енгізуге шақырады. Университет студенттердің әлеуметтік мәртебесі мен денсаулығына қарамастан, барлық студенттерге инклюзивті білім беру ортасын ұсынады. Студенттер өздерінің білім алуын этика және тұрақты даму мәселелерін ескере отырып қалыптастырады. Университетте оқытушылар, әкімшілер және студенттер академиялық адалдықтың ешқандай түрде бұзылуын мүлде қабылдай алмайтындай үрдіс қалыптасқан.

Ғылыми жұмыстан мүмкіндік бола қалған жағдайда білім беру мен оқыту барысына енгізіледі. Білім беру үдерісіне белсенді зерттеушілер қатысады, ал оқу жоспарының өзі заманауи зерттеулерге негізделген. Жыл сайынғы сапаны бақылау үрдісінің нәтижесінде НУ жыл сайын білім беру үдерісін жетілдіру тақырыбын қарастырады және екі жыл ішінде зерттеулермен біріктіре отырып білім беруді бағыт ретінде таңдады.

НУ-дың білім беру саласындағы жыл сайынғы марапаттары кезінде оқытушылардың қосқан көрнекті үлесі атап өтіледі және марапаттар білім беру мен оқытудың стратегиясына нақты сәйкес келетін санаттар бойынша беріледі.

Студенттерге қолдау көрсету және тәлімгерлік

Бағдарламаны әзірлеудің қосымша құрамдас бөлігі студенттерге қолжетімді болатын тәлімгерлік және қолдау көрсету болып табылады. Қолдау жүйесі бағдарламаның сипаттамалары аясында жасалуы керек және әдетте мыналарды қамтиды:

- ғылыми жетекшілер және/немесе факультет оқытушылары тарапынан кеңес беру және қолдау көрсету;
- жеке және академиялық даму мүмкіндіктері, сонымен қатар студенттің жеке дамуын жоспарлау;
- ерекше қажеттіліктері және танымдық кедергілері бар студенттерге қолдау жасау;
- бірінші курс студенттерінің бейімделу барысы;
- студенттердің оқуын қолдауға қажетті қолжетімді ресурстар (мысалы виртуалды оқу ортасы (VLE), кітапхана, оқу орталықтары, ақпараттық технологиялар – ресурстар және техникалық қолдау);
- жұмысқа орналастыру және қызметте өсуді жалғастыру бойынша кеңестер, ресурстар және тренингтер;
- қаржы, денсаулық сақтау, шетелдік студенттердің тұратын жері және оларға жеке қолдау көрсету, оның ішінде иммиграция мәселесі бойынша қолдау көрсету.

3.3 Курсты жобалау мен әзірлеу

Негізгі қағидат ретінде курстардың сапасы барлық студенттер үшін жоғары оқу тәжірибесін қамтамасыз етуі және студенттердің жетістіктерін сенімді түрде бағалауды қамтамасыз етуі керек. Курсты әзірлеу кезінде ішкі стратегиялар мен ұсыныстарды (мысалы оқыту, білім беру және бағалау стратегиялары) және сыртқы бағдарларды (мысалы халықаралық ұйымдардың немесе аккредиттеу агенттіктерінің пәндік бағдарлары) пайдаланған жөн. 6-суретте курсты әзірлеу кезінде ескерілуі тиіс негізгі компоненттер ұсынылған.

Курсты жобалау үдерісі

Курсты жобалау үдерісінің басында курс әзірлеумен айналысатын топтар курстың бағдарламаға сәйкес болуын қадағалауы керек, өйткені курс сол бағдарламаның құрамдас бөлігі болып табылады. Бағдарламаны әзірлеу барысында студенттердің жалпы тәжірибесі, пәннің бағдары және ғылыми зерттеулер негізінде оқыту тәсілдері сияқты элементтері анықталған болуы мүмкін. Оқытушылардың, студенттердің және басқа да қатысушылардың араласуы курсты әзірлеу үрдісіне барлық мүдделі тараптарды тиімді түрде тартуға көмектеседі. Курстың мазмұнын ақпараттандыру үшін ішкі және сыртқы мүдделі тараптармен кері байланысты пайдалану керек. Курстың нақты құжаттары мүдделі тараптар үшін қолжетімді болуы қажет, ал студенттерге берілетін курстар туралы ақпараттар уақтылы берілуі және қолжетімді болуы керек.

Курсты әзірлеу барысында оқу сабақтарының мазмұнын, құрылымын, мерзімдерін, педагогикалық стратегияларды, реттілігін, сондай-ақ бағалау түрі мен жиілігін ескеру маңызды. Оқытуға қолдау білдіру үшін қолданылатын технологиялардың сипатын ескеру қажет. Бағдарламалық дизайндағы сияқты курстың да заманауи дизайны студентке бағытталған болуы тиіс. Жақсы ойластырылған курстарда төмендегілер қамтылады:

- студенттерге зерттеу және іздеу жұмыстары арқылы оқуға мүмкіндік беру;
- студенттерді сыни тұрғыдан бағалауға және тұжырымдамаларға қарсы пікір айтуға шақырыңыз;
- студенттерге жеке және топта оқу мүмкіндігін беру;
- студенттерді кәсіби бағыты бар оқуларға тарту;
- білім беруді ақпараттандыру және жақсарту үшін бағалау мен кері байланысты (қалыптастырушы және жиынтық бағалау) пайдалану.

Курсты әзірлеу барысына қатысатын кезеңдер 6-суретте көрсетілген.

Мәнмәтін

Институционалдық, ұлттық және халықаралық мәнмәтінді ескерген жөн. Мәнмәтінге институционалдық стратегиялар, құрылымдар мен жетекші қағидаттары, ұлттық құрылымдар және Болон үдерісінің немесе аккредиттеу агенттіктерінің талаптары сияқты халықаралық талаптар кіруі мүмкін. Курстың еңбек әлемімен және одан әрі оқытумен байланысы тағы бір маңызды әсер етуші фактор болып табылады; ол аспектінің қамту аясы аймақтық, ұлттық немесе халықаралық болуы мүмкін.

Студенттер

Қазіргі университеттер – тым алуан түрлі ұйым болып табылады және бұл студенттер контингентінде жиі көрініс береді. Студенттер контингентінің әртүрлі болуын қабылдау курсты жобалау үрдісінің алғашқы кезеңдерінің ажырамас бөлігі болуы керек. Студенттердің алуан түрлі контингентінің оқу ортасына ынталандыру түрінде ықпал ететіндігі сөзсіз және бұл әртүрлілікті курс дизайнерлері студенттердің оқу тәжірибесін жақсарту үшін оңтайлы деп тауып, қолдануы мүмкін. Сонымен, курстар өз сипаты бойынша инклюзивті болуы және халықтың белгілі бір бөлігінің – бірінші кезекте жоспарланған оқыту нәтижелері, оқыту мазмұны, сондай-ақ қолданылатын оқыту, білім беру және бағалау әдістері тұрғысынан бағдарланбауы тиіс.

Курс бойынша оқу нәтижелері

Конструктивті сәйкестік курс бойынша оқыту нәтижелерінің бағдарлама деңгейінде оқыту нәтижелерімен үйлесуін талап етеді. Олар өз кезегінде университет түлегінің үлгісіне сәйкес келуі тиіс. Әр курс үшін нақты және өзара байланысты оқыту нәтижелері әзірленуі керек. Олар Дублин дескрипторларында сипатталған біліктілік деңгейіне сәйкес келуі қажет. Нақты анықталған нәтижелер студенттерге курста бәріне үлгеру үшін не істеу керектігі туралы нақты түсінік қалыптастыруға көмектеседі. Олар сондай-ақ оқытушыларға курстың мазмұны мен бағалау тәсілдерін анықтауға көмектеседі.

Бағалау

Курс талаптары мен бағалау мәселелерін қарастырғанда сындарлы сәйкестендіру принципі тағы да маңызға ие болады. Курста бағалау әдістерін таңдау студенттердің оқу тәжірибесіне айтарлықтай әсер береді. Көбінесе студенттердің курсты толық меңгергендігінің деңгейін бағалау мүмкін болмайды, бірақ студенттердің барлық оқыту нәтижелеріне қол жеткізуін бағалау қажет. Әрбір жеке берілген тапсырма курс бойынша оқытудың бірнеше нәтижесін бағалауға бағытталуы мүмкін.

Бағалау үрдістері студенттерге қол жеткізген оқу нәтижелерін көрсетуіне мүмкіндік беруі тиіс, сондықтан осы мақсат үшін жарамды болуы керек. НУ-дың бағалау стратегиясында сипатталғандай, олар сондай-ақ сенімді әрі бәрі көре алатындай болуы және студенттерді тұрақты әрі сапалы кері байланыспен қамтамасыз етуі тиіс.

Курс аясында бағалау тәсілдерін дайындау кезінде ескерілетін басқа да маңызды факторларға келесі аспектілер жатады: бағалау кезінде инклюзивтілікті қамтамасыз ету; әр алуан бағалау түрлері; студенттер контингентінің әртүрлілігін есепке алу; бағалау студенттердің оқу мотивациясына қолдау білдіруі керек; бағалау оқу үрдісінің бір бөлігі болуы керек. Мүмкіндік болса бағалауға берілетін тапсырмалар студенттердің нақты еңбек әлеміне дайындала алатындай болуы керек. Жақсы ойластырылған бағалау тапсырмалары әр студенттің оқу үлгерімінің деңгейін тиімді ажыратады, нәтижесінде өтілген курс бойынша білім алушылардың жинаған ұпайларын қалыпты бөлуге мүмкіндік береді.

Бағалауға қатысты мәселелер 5-тарауда толығырақ қарастырылады.

Курстың (пәннің) мазмұны

Курстың мазмұнына талдау осы пән бойынша алынған қорытынды бақылау көрсеткіштерімен (мысалы QAA жоғары білім беру сапасын қамтамасыз ету жөніндегі Британия агенттігінің индикаторлары), Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары тұрғысынан күтілетін нәтижелермен, сала/жұмыс беруші және/немесе аккредиттеу агенттіктерінің белгілі бір талаптарымен (мысалы инженерлік бағдарламалар үшін АВЕТ⁶⁹ бенчмаркинг және сәйкестендіру арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Курстың мазмұнына, әсіресе зерттеу мәліметтеріне негізделген курстарға қатысты оқытушылардың көзқарастары да қатты әсер етуі мүмкін. Соңғы жылдары Еуропалық Тюнинг академиясы (Tuning Academy⁷⁰) немесе АҚШ-тағы Жоғары білім тюнинг (Tuning American Higher

⁶⁹ <https://www.abet.org/>

⁷⁰ <http://tuningacademy.org/>

Education⁷¹) сияқты жобалар білім беру бағдарламаларының мазмұны бойынша консенсусқа қол жеткізуге ұмтылуда.

Курсты әзірлеу барысында ескерілетін өзге де маңызды факторлар мен тәсілдерге мыналар жатады:

- бағдарламаның бірізділігін және бағдарлама бойынша оқытудың барлық нәтижелеріне қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін курс әзірлеушілері арасында ынтымақтастықтың болуы;
- осы пәнге тиесілі білім беру мазмұнын таңдап, оның құрылымын жасау тәсілдерін қарастыру (бұл ретте олардың инновациялық болуы міндетті емес екенін атап өткен жөн);
- білім беру мазмұнын таңдау, оны қабылданған нәрсе ретінде қабылдамау;
- білім берудің негізгі мазмұны (курс бойынша оқыту нәтижелеріне қол жеткізу үшін) мен қосымша мазмұны арасындағы айырмашылық, яғни оқыту нәтижелері мәнмәтінінде «үйренгенім жақсы болды» дегеннің бәрі;
- білім беру мазмұнын мұқият іріктеу. Бұл студенттердің оқуға деген көзқарасына әсер етуі мүмкін;
- студенттерді ынталандыратын және оқу нәтижелеріне қол жеткізуге көмектесетін білім беру мазмұнын таңдау (бұл тұрғыда алдыңғы курстар туралы студенттердің пікірлері пайдалы болуы мүмкін).

Білім беру және оқыту

Курс деңгейіндегі оқыту және білім беру әдістері институционалдық және бағдарламалық стратегиялармен байланысты болуы керек. Мысалы НУ-да институционалдық стратегия инновацияға, зерттеулердің инклюзивтілігіне және біріктірілуіне баса назар аударады және академиялық адалдыққа аса мән береді. Кейбір оқу орындарында білім беру бағдарламаларын жасайтын топтар білім беру үрдісіне оқыту тәсілдерін барлық бағдарламалар деңгейінде бейімдейді, мысалы қиындықтарды шешуге негізделген оқытуға қатысты тәсілдер (Problem Based Learning).

⁷¹ <http://degreeprofile.org/wp-content/uploads/2014/09/Tuning-Higher-Education-The-Process.pdf>

Курста жұмсалатын оқыту және білім беру әдістері курстың нәтижелеріне сәйкес келуі және оларға қол жеткізуге көмектесуі керек. Олар студенттерді ынталандырып, сабаққа қатысып отыруға қызығушылықтарын оятып, олардың оқу үдерісінде белсенділік танытуына және курстың оқу нәтижелеріне қол жеткізуіне жәрдемдесуі тиіс. Таңдалған әдістер студенттердің әртүрлі топтары мен санаттарының қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін инклюзивті болуы керек.

Оқыту және білім беру мәселелері 5-тарауда толығырақ қарастырылады.

Құрылымы

Курстың құрылымы білім беру бағдарламасының бөлігі ретінде жоспарланған оқытуды ұйымдастыру көлемі мен үлгісін ескеруі керек. Студенттер таңдаған оқу материалын игеруі үшін ең қолайлы тепе-теңдік пен сабақ түрлерін таңдауға назар аудару керек. Оқытудың бұл аспектілері нақты бір оқытушының педагогикалық тұжырымдарына байланысты болуы мүмкін немесе бағдарламалық не жалпы университеттік стратегиядан туындауы да мүмкін.

Студенттің оқу жүктемесі

Еуропалық жоғары білім беру кеңістігінде (ЕНЕА) ECTS кредиттік жүйесі дәрістер, зертханалық жұмыстар түріндегі сабақтарын, оқытушының жетекшілігімен жүргізілетін сабақтарды, студенттің өздік жұмысын және зерттеу жұмыстарына негізделген сабақтарды қоса алғанда, курстың оқу сағаттарының жалпы санын көрсетеді. ECTS-тің бір несиесі сабақ уақытының 25-30 сағатына сәйкес келеді. Демек алты несиелік курста 150-180 сағаттық сабақ уақыты болуы керек, олардың үштен бірі академиялық (байланыс) сағат болуы мүмкін.

Сабақ уақытының жалпы көлемі білім беру мен оқытудың түрлі әдістеріне сәйкес бөлінуі керек. Мысалы ECTS 6 несиелік курсы үшін оқыту әдістері мен байланыста болу сағаттары 5-кестеде көрсетілген үлгіде ұсынылуы мүмкін.

5-кесте. Студенттің оқу жүктемесі (ECTS)			
Студенттің оқу жүктемесі – сабақ түрлеріне негіздей отырып, сағаттарды бөлу			
Сабақ түрі	Саны	Ұзақтығы	Сағаттардың жалпы саны
Дәріс/сыныптағы таныстырылым	28	1	28
Семинарлар	14	1	14
Кеңестер – мысалы жобаға нұсқаулық	14	1	14
Зертханалық нұсқаулар	0	0	0
Далалық зерттеулер	0	0	0
Оқытушының жетекшілігімен өткізілетін сабақтар			50-60
Студенттердің өздік жұмыстары			50-60
Сағаттардың жалпы саны			150-180

Онлайн курстар әзірлеу

Висконсин-Мэдисон университетінде орналасқан (DETA)^{72 73} қашықтықтан білім беру және технологиялық прогресс ұлттық зерттеу орталығы онлайн курстың сегіз сапа көрсеткішін анықтайды. Бұл көрсеткіштер онлайн курс дизайнының кейбір негізгі компоненттерін анықтауда пайдалы болады. Профессор-оқытушылар құрамы онлайн курсты әзірлеу кезінде осы сапа көрсеткіштеріне бағдарлануы мүмкін:

1. Дизайн

Жақсы әзірленген курстар нақты және өлшемді оқу нәтижелерін қамтамасыз етеді. Курста бағалау мен оқыту бойынша атқарылатын іс-әрекеттердің нақты сәйкестігі айқын байқалады. Студенттің оқу тәжірибесін дамыту шынайы мысалдарға негізделген

⁷² <https://uwm.edu/deta/>

⁷³ <http://professorjoosten.blogspot.com/2020/03/quality-indicators-of-online-learning.html?view=sidebar>

2. Ұйымдастыру

Жақсы ұйымдастырылған курста студенттер оңай бағыт алады. Курс логикалық және жүйелі түрде жасалған. Оқу материалының тақырыптары мен тақырыпшалары өзара бір-біріне сәйкестендірілген. Оқу материалының бөлімдері игеруге қолайлы.

3. Қолдау

Студенттерге курстың құрылымы мен мазмұнын түсіну ұсынылады, бұл олардың курстан күтетін үміттерін ескеруге мүмкіндік береді. Оқыту, бағалау және оқу сабақтарының нәтижелерін сәйкестендіру нақты нұсқаулықтармен және бағалау бойынша күтілетін нәтижелермен қамтамасыз етіледі.

4. Айқындық

Курс оқытудағы кедергілерді азайтуға бағытталған. Студенттер сабақ тапсырмаларын орындаған кезде оларды не күтетінін нақты түсінеді. Қажетті стандарттар, сондай-ақ табысты нәтижемен оқуға қойылатын талаптар нақты анықталған. Оқыту мәнмәтінделген.

5. Курс оқытушысымен өзара қарым-қатынас

Оқытушылар студенттерді оқытуға қызығушылық танытады, пікірталастарға қатысады және оқуға ықпал етеді. Олар студенттердің бірлесіп әрекет етуіне көмектеседі, қосымша ақпарат береді, сонымен қатар уақтылы әрі сапалы кері байланысты қамтамасыз етеді.

6. Курстастармен өзара әрекет жасау

Оқытушылар студенттердің өзара бірлескен іс-қимылын қамтамасыз ету үшін мүмкіндіктер мен технологияларды ұсына отырып, белсенді оқу мен бірлесіп жұмыс істеуге ықпал етеді.

7. Курстың мазмұнымен өзара әрекеттесу

Оқытушылар қол жетімді және интерактивті оқу материалымен студенттердің өзара байланысын жақсартады. Олар сұхбаттасады, сыни рефлексия мен талдау жасайды, негізгі мазмұнды анықтайды және оқу үдерісінің мазмұнын ұсынады.

8. Оқу үдерісінің жабдықталуы

Курс оқу үдерісінің оқу материалдары, құралдары, аудио-бейне ресурстары және оқу қызметінің түрлері тұрғысынан жақсартылуын қамтамасыз етеді.

Білім беру бағдарламаларының сапасын қамтамасыз ету және арттыру

Сапалы болуын қамтамасыз ету және оны арттыру мәселелері бағдарламалар мен курстарды әзірлеу үрдісінің бөлігі болып табылмайтындығына қарамастан, оқытушылар бағдарламаның сапасын қамтамасыз ету және арттыру мәселелерін ескеруі тиіс. Сапаны қамтамасыз ету стандарттарды орнатуға және қолдауға бағытталған, ал сапаны арттыру – студенттердің оқу тәжірибесін үнемі жақсартып отыру үдерісі. Екі мәселе де бағдарламалық және институционалдық аккредиттеудің басты талаптары болып табылады (7-сурет).

Студенттердің бағдарлама бойынша, әсіресе, оқу нәтижелерінің жетістіктерін растауға арналған әдістер жасауы маңызды. Бұл үрдістің бірінші кезеңі бағдарламалар мен курстардың құрылымдық сәйкестендірумен қамтамасыз етілуі болып табылады. Бағдарлама мен курстың ерекшеліктері осы маңызды аспектіні көрсетуі керек.

Жоғары білімнің Еуропалық кеңістігінде сапаны қамтамасыз ету бойынша стандарттар мен ұсынымдар⁷⁴ (ESG 2015; Бірінші

⁷⁴ <https://enqa.eu/index.php/home/esg/>

бөлім – Сапаны ішкі қамтамасыз ету жөніндегі стандарттар мен басшылық нұсқаулар) сапаның институционалдық жүйелерін әзірлеу және бағалаудың бағдары ретінде қызмет етеді.

ESG 2015-те (Бағдарламаларды әзірлеп, бекітуге арналған тиісті стандартта мыналар айтылады:

«Оқу орындарында өз бағдарламаларын әзірлеу және бекіту жұмыстары жүргізілуі керек. Бағдарламалар оқытудан күтілетін нәтижелерді қоса алғанда, оқу орнының алдына қойған міндеттеріне сәйкес келетіндей етіп әзірленуі тиіс. Бағдарлама аяқталғаннан кейін студентке берілген біліктілік нақты анықталуы және көрсетілуі керек. Біліктілік жоғары білім беруге арналған ұлттық біліктілік жүйесінің тиісті деңгейіне лайықты және Еуропалық жоғары білім беру кеңістігінің (QF ENEA) біліктілік жүйесіне сәйкес келуі керек».

Сәйкесінше күтілетін үміттер мынадан тұрады, бағдарламалар институционалдық стратегиямен сәйкестендірілген және оқытудың нақты нәтижелері болады; студенттерді және өзге де мүдделі тұлғаларды жобалау үрдісіне араласуға тартады; сыртқы сараптама мен бағдарлардың пайдасын ескереді; студенттің алдағы оқу жүктемесін анықтайды (ECTS-те) және ресми түрде институционалдық келісім алады.

Бағдарламаларды үнемі бақылау және оларға мерзімді шолу жасау үшін стандарт мыналарды белгілейді:

«Оқу орындары өздерінің алға қойған мақсаттарына қол жеткізетініне және студенттер мен қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыратынына кепілдік беру үшін өздерінің бағдарламаларын бақылап, белгілі бір мерзімде қайта қарап отыруы керек. Бұл шолу жұмыстары бағдарламаның үнемі жақсарып отыруына әкелуі керек. Жоспарланған немесе шолу нәтижесінде қабылданған кез келген іс-әрекет барлық мүдделі тараптарға құлағдар етілуі тиіс».

Осы стандартқа байланысты күтулетін нәтижелер лайықты түрде оқытуды қамтамасыз етіп, қолайлы әрі тиімді оқыту аясын құру мақсатында бағдарламаларды тұрақты түрде бақылап отыру, шолу жасау және қайта қарау қажеттілігіне негізделген. Әдетте бағдарламаның қайта қаралған сипаттамалары жарияланады. Бұл бағдарламаның соңғы зерттеулер тұрғысынан қарағандағы мазмұны; қоғамның өзгеріп отыратын қажеттіліктері; студенттердің оқу

жүктемесі, ілгерілеуі мен үлгерімі; бағалау рәсімдерінің тиімділігі; студенттердің үміттері, қажеттіліктері мен қанағаттануы; студенттердің оқу ортасы және қолдау жүйесі секілді аспектілерді бағалауды қарастырады.

Осылайша Еуропалық жоғары білім беру кеңістігінің (ESG, 2015) сапаны қамтамасыз ету стандарттары мен ұсыныстарынан біз нәтижелерге негізделген және студенттерге бағытталған бағдарламалар мен курстарды әзірлеу тәсілдерінің маңыздылығы мен табандылығын, сондай-ақ сапаны қамтамасыз ету мен жетілдірудің кешенді тетіктерінің болуы қажеттілігін көреміз.

Жетекші қағидаттарда академиялық адалдық, оқыту нәтижелері бойынша бағалау келісімі, студенттер контингентінің әртүрлілігіне құрмет, оқыту және білім беру әдістерінің икемділігі, сондай-ақ оқытушылар құрамының кәсіби дамуы сынды аспектілердің маңыздылығы атап өтіледі. Бұл тақырыптар келесі тарауларда толығырақ қарастырылады.

ОЙЛАНУҒА АРНАЛҒАН СҰРАҚТАР

Оқытушы немесе әкімші ретінде өзіңіз қатысатын бағдарламалар мен курстарға талдау жасаңыз. Ең дұрысы, бағдарламаны немесе курсты әзірлеу тобының бір мүшесі ретінде келесі сұрақтар туралы ойланыңыз. Бұл сұрақтарға берген жауаптарыңыз оқу жоспарларын жақсарту үшін пайдалы болуы мүмкін.

Бағдарлама әзірлеу

1. Білім беру бағдарламаларына институциялық стратегиялар қалайша және қай жерде кіріктірілген?
2. Сіздердің тобыңыз әзірлеген білім беру бағдарламасы құрылымдық жағынан келісілген бе? Мәселен:
 - a. бағдарламаның мақсаты, курс бойынша оқытудан күтілетін нәтижелер, бағдарлама бойынша оқу нәтижелері және оқу орны түлегінің үлгісі бір-бірімен өзара сәйкестендірілген бе?
 - ә. білім беру мен оқыту тәсілдері, курс және бағдарлама бойынша оқытудан күтілетін нәтижелер арқылы бағалау өзара сәйкестендірілген бе?
3. Бағдарламаның сәйкестігін қамтамасыз ету және бағдарламада курстардың мазмұнын қайталамау үшін курстар арасындағы байланыс жеткілікті ме?
4. Студенттер өздерінің жеке оқу бағытын дайындау үшін курстарды таңдай ала ма?
5. Студенттің барлық оқу барысы оның алдыңғы оқыған сабақтарына негізделген бе және қиындатылған жаңа кезеңге көшуді қамтамасыз ете ме?
6. Студенттердің бағдарлама бойынша оқу нәтижелеріне қол жеткізуін бағалау тапсырмалары арқылы көрсетуге мүмкіндігі бар ма?

Курсты әзірлеу

1. Курс бойынша оқыту нәтижелері күтілетін дағдылар мен кәсіби қасиеттерді / көзқарастарды қалыптастыруды, сондай-ақ студенттің білімін жетілдіруді ескере ме?
2. Сіз студенттердің күтілетін оқу нәтижелеріне қол жеткізе алатындығына көз жеткізу үшін курстың мазмұнын, оқыту және білім беру әдістерін қаншалықты үйлестірдіңіз?
3. Курс студенттердің әртүрлі қабілеттері мен қажеттіліктерін қалай танып, есепке алады (мысалы тілдік немесе мәдени айырмашылықтар, мүмкіндігі шектеулі студенттер, оқу стилі әртүрлі студенттер)?
4. Сіздің курсыңыз оқу бағдарламасына қалай сәйкес келеді? Сіздің курсыңыз бағдарлама бойынша оқытуда қандай нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі?
5. Студент сіздің курсыңызға аптасына қанша сағат жұмсау керек? Сыныптан тыс уақытта қандай оқу жұмыстары беріледі? Бұл ECTS-тің күткен нәтижелеріне сәйкес келе ме?
6. Курстың жетістігін бағалау үшін қандай тетіктер қолданылады?

IV ТАРАУ

Бағалау

Шолу

Бағалаудың мақсаты әрбір студентке несие алу немесе біліктілік беру үшін оларды оқу нәтижелеріне қол жеткізу деңгейін көрсету мүмкіндігімен қамтамасыз ету болып саналады. Осыған байланысты бағалаудың мөлшері, мерзімі және сипаты маңызды компонент бола алады.

Студенттердің дауысы университеттердегі бағалау тәжірибесінде өзгерістер енгізудің негізгі қозғаушысы болды. Сонымен қатар бағалауға дәстүрлі фокустан, бірінші кезекте білім мен түсінікті бағалаудан, оған дағдылар (әсіресе танымдық) мен кәсіби қасиеттер (атрибуттар) / қатынастар кіретін бағалауға көшу де негізгі қозғаушы күш болды. Дэвид Боуд жиырма бес жыл бұрын атап өткендей, «студенттер нашар оқытудың салдарынан құтыла алады, бірақ олар... нашар бағалаудың салдарынан құтыла алмайды»⁷⁵. Бұған жауап ретінде университеттер бағалау тәсілдеріне айтарлықтай өзгерістер енгізді. Алайда бағалау студенттер арасында жүргізілген сауалнама мен кері байланысқа берген жауаптарында жиі сынға ұшырайтын білім беру үдерісінің негізгі бағыттарының бірі болып қала береді.

Бұл тарауда біз заманауи университеттердің тәжірибеде ең үздік деп саналған бағалау тәсілдерін қарастырамыз.

⁷⁵ Boud, D. (1995). *Enhancing Learning Through Self Assessment*. London: Kogan Page

4.1 Бағалау қағидалары

Жақсы бағалау:

- білім алушылардың курс және бағдарлама бойынша оқыту нәтижелеріне қол жеткізу қабілетін бағалау;
- барлық студенттерге қолжетімді болу;
- әр студентке өз жетістіктерін көрсетуге теңдей мүмкіндік беру;
- студенттерді сабаққа қатысуға, оқуға, білімін арттыруға және алға ұмтылуға ынталандыру керек.

Тапсырмаларға негіздеме беру, оқу материалының мазмұнын және оның студент үшін маңыздылығын түсіндіру (курс бойынша оқыту нәтижелері мәнмәтінінде) жақсы бағалау тәжірибесінің іргелі компоненті болып табылады. Бағалау тапсырмаларының көлемі мен ауқымы оқыту нәтижелеріне сәйкес келуі керек, ал өзін-өзі бағалау бір ғана курстың аясында да, сондай-ақ барлық курс арасында да өзгеріп отыруы керек.

Бағалау үрдісі курста оқу нәтижелеріне қол жеткізуге ұмтылуына қарай білім алушылардың оқуын одан әрі жақсартуға көмектесу үшін оларға кері байланыс алу мүмкіндігін беруі тиіс. Бағалау студенттің оқудағы соңғы жетістіктерінің әділ және айқын бейнесі болуы тиіс. Бағалау үрдісі студенттердің оқу нәтижелеріне қол жеткізу деңгейлерінің арасындағы айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік беретіндей етіп ұйымдастырылуы тиіс (белгі дескрипторларына сәйкес).

-
- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Бағалаудың курс бойынша оқу нәтижелерімен (және, негізінде, бағдарлама бойынша оқу нәтижелерімен және түлектің атрибуттарымен) сәйкес келуін қамтамасыз етуге арналған матрицалар жасаңыз.

НУ бағалау стратегиясы бағалаудың нақты, сенімді, ашық, инклюзивті, әділ және шынайы болуы керектігін, сонымен қатар қалыптастырушы және жиынтық кері байланыс бағалау мен оқыту үрдістерінің ажырамас бөлігі болуын талап етеді.

Студенттерді зияткерлік әлеуетін дамыту және көрсету мүмкіндігімен қамтамасыз ету НУ-дағы бағалаудың негізгі мақсаты болып табылады. Бағалау, сонымен қатар студенттерге өзінің оқу үлгерімі туралы ойлануға және өтіп жатқан бағдарламасы мен оның құрамындағы курстар бойынша нәтижелерге қол жеткізудегі жетістіктерін анықтауға мүмкіндік беретін оқытудың негізгі бөлігі ретінде қарастырылады.

НУ-дың бағалау қағидалары:

- Бағалау нақты болады, яғни ол студенттің оқу нәтижелеріне қол жеткізгенін анықтауға бағытталады;
- Бағалау сенімді болады, яғни оның сенімділігін айқындау үшін сапасын бақылау рәсімдерімен бірге ол нақты әрі қайталанатын болады;
- Бағалау ашық болады, яғни бағалау туралы ақпарат толық және қол жетімді болады;
- Бағалау инклюзивті және әділ болады, яғни ол **БАРЛЫҚ** білім алушыларға өз жетістіктерін көрсетуге мүмкіндік береді;
- Бағалау шынайы болады (бұл мүмкін және орынды болатын кезде), яғни ол студенттің болашақ кәсіби қызметінің әлеуетті шарттарын көрсетеді;
- Қалыптастырушы да, жиынтық та кері байланыс бағалау мен оқыту үдерістерінің ажырамас бөлігі болады.

Бағалау сонымен қатар студенттер арасында айырмашылықтарды айқындауы тиіс, ол бағалауды үлестіруде көрініс береді. Институционалдық зерттеулер мен аналитика осы үрдіске қолдау білдіру үшін мәліметтер береді және деректерге негізделген шешімдер қабылдау үшін дәлелдер келтіреді. Бұл тәжірибе білім беру үдерісінің сапасын жақсартады.

Несие сәйкестендірілген бағалау оқытудан күтілетін нәтижелерге тиісті деңгейде қол жеткізілгенін көрсеткен кезде беріледі. Сапаны қамтамасыз ететін тетіктер бар (6-тарауды қараңыз), ол оқу нәтижелеріне университеттің белгіленген академиялық стандарттарына сәйкес дәлдікпен және тиісінше қатаңдықпен қол жеткізілгенін көрсетеді.

JISC (2010)⁷⁶ жоғары және кәсіптік білім беру саласындағы коммерциялық емес ұйым бағалауды төрт педагогикалық ұстаным тұрғысынан қарастырады (ассоциативті, конструктивтік, әлеуметтік-конструктивтік және жағдаяттық оқыту) және студенттердің оқу тәжірибесін жақсарту үшін кері байланыс арқылы бағалаудың әртүрлі тәсілдерін қолдануды ұсынады (6-кесте):

6-кесте. Педагогикалық тәсілдер және бағалау мен кері байланыс тәсілдері (JISC материалдары бойынша, 2010)		
Педагогикалық тәсіл	Бағалау	Кері байланыс
Ассоциативтік	Ұғымдар мен құзыреттер микродеңгейде және макродеңгейдің міндеттерімен үйлестіріле бағаланады.	Бейімделуге қиын дағдыларға баса назар аударатын және тұжырымдамалық түсініктегі сарапшылармен кері байланыс; білім мен дағдыларды игеруге арналған интерактивті орта.
Конструктивтік	Тәжірибе мен зерттеу жүргізу, ізденіс зерттеу жұмыстарына негізделген жаңалықтар ашу және міндеттерді жүзеге асыру бойынша бағалау.	Рефлексия және өзін-өзі бағалау нәтижесінде туындайтын өзіндік кері байланыс; өзін-өзі тексеру мүмкіндігі бар интерактивті орта
Әлеуметтік-конструктивтік	Идея алмасуды талап ететін ынтымақтастықпен өзара бірлесіп шешуге негізделген тапсырмалар. Білім алушылардың бағалау тапсырмаларын әзірлеуге қатысуы.	Бірлесіп жұмыс істеу мен сұхбат нәтижесінде болатын курстастармен кері байланыс; студенттер арасында идеялармен алмасуға және кері байланысқа ынтылан-дыратын интерактивті орта.
Жағдаяттық	Кәсіби мәнмәтіннің нақты немесе модельденген жағдайындағы тұтас бағалау. Әлеуметтік үрдістерге енгізілген ізденіс зерттеу қызметіне және бағалауға қатысу.	Көптеген орындардан алынған әлеуметтік кері байланыс; нақты жағдайларда алынған кері байланыс; кәсіби тәжірибеге беретін интерактивті орта.

⁷⁶ JISC (2010). Effective Assessment in a Digital Age. A Guide to Technology-Enhanced Assessment and Feedback. Available online: https://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20140613220103/http://www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/elearning/digiassass_eada.pdf

Оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау

Әдетте бағалау көбінесе курстың, бағдарламаның немесе басқа оқу блогының соңында студенттердің үлгерімін бағалайтын жиынтық үрдіс ретінде қарастырылады. Оқуды бағалаудың бұл тәсілі, негізінен, тиімді кері байланыс немесе студенттің құрылымдық, рефлексиялық әрекет жасауына көп мүмкіндік бермеді. «Оқыту үшін бағалау» тәсілі бағалауды оқу үдерісінің ажырамас бөлігі етеді. Бригандық «Бағалауды реформалау тобы»⁷⁷ зерттеушілер құрамы «Оқыту үшін бағалау» тәсілін студенттердің оқу үдерісінде өздерінің қай жерде екенін, оқу барысында бұдан кейін қай бағытта жүру керектігін және оған қалай оңай жетуге болатынын табу үшін қолдануға болатын дәлелдер іздеу және түсіндіру үрдісі деп тапты. Қалыптастырушы кері байланыс оқыту үшін бағалаудың негізінде жатыр. Қалыптастырушы бағалау тәжірибесін дамыту үшін сыныпта жиі қолданылатын стратегияларға мыналар жатады:

- кері байланысты сәттіліктің нақты критерийлеріне шоғырландыру, студенттерге қол жеткізген жетістіктері туралы, атап айтқанда, өздерінің дағдылары мен оқу тәжірибесін қайда және қалай жетілдіруге болатындығы туралы хабарлау;
- студенттер арасындағы өзара кері байланысты жетістіктерді және оны жетілдіруге болатын салаларды анықтау үшін пайдалану;
- студенттерді өзін-өзі бағалауға қызықтыру, ол өзін-өзі бақылау, тексеру және рефлексиядан тұрады;
- жиынтық бағалауды қалыптастырушы бағалау (оқыту үшін бағалау) мақсатында пайдалану.

-
- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Бағалау стратегияларын әзірлеу барысында оқуды бағалау мен оқыту үшін бағалау және оқыту сапасы арасында тепе-теңдіктің бар екеніне көз жеткізіңіз.

⁷⁷ Assessment Reform Group (2002). Assessment for Learning: 10 Principles. London, Assessment Reform Group

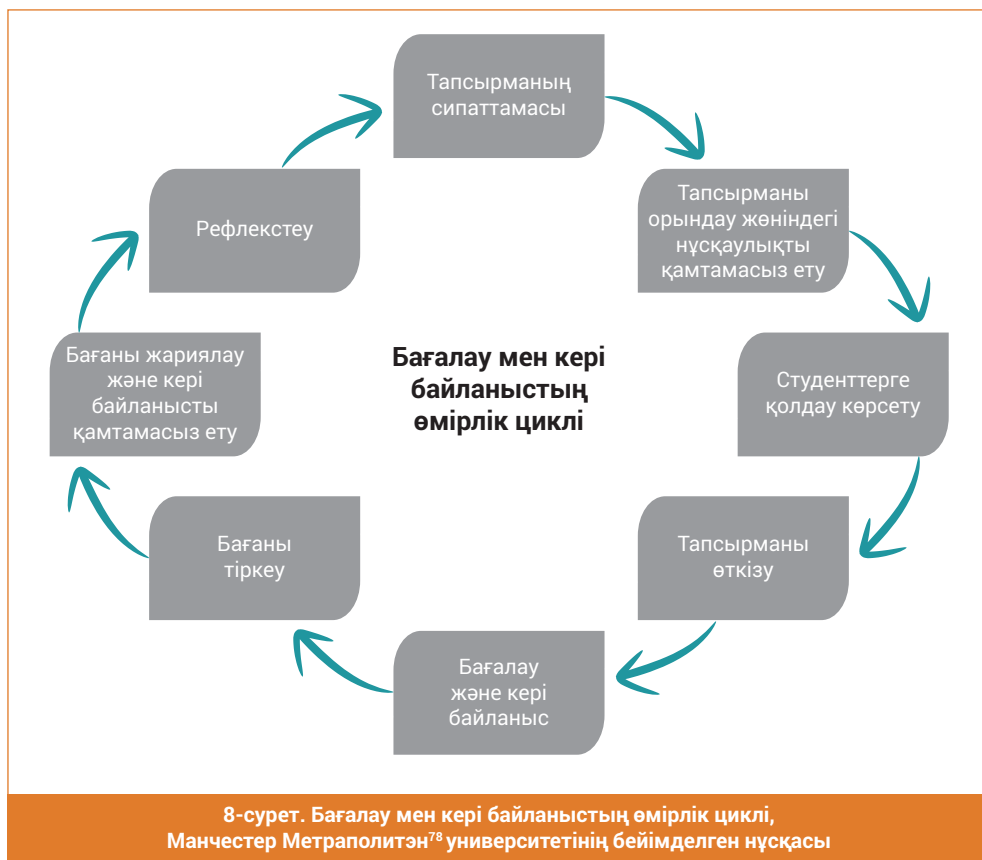
Бағалау мен кері байланыстың өмірлік циклі

Бағалау мен кері байланыстың өмірлік циклі – бағалауға және кері байланысқа қатысы бар академиялық үрдістер туралы жалпы түсінік беретін академиялық үлгі (8-сурет). Бұл үлгі педагогикалық тұрғыдан бейтарап болуы керек деп жобаланады, яғни ол белгілі бір педагогикалық тәсілді немесе теорияны таңдаудан гөрі сұрақтар қоюға және ойлауды дамытуға көбірек көңіл бөледі.

Үлгіні формативті бағалауға да, жиынтық бағалауға да, сондай-ақ кез келген оқу деңгейіне де, мейлі ол академиялық дәреже алуға арналған үш жылдық оқу немесе бір күндік қысқа курс болса да қолдануға болады. Үлгі материалдардың сандық форматта ұсынылғанына немесе ақпараттық жүйелермен берілгеніне қарамастан, бағалау мен кері байланыстың барлық тәжірибесін қамтиды.

Үлгі пікірталас өткізуге ыңғайлы формат болып табылады және оны көптеген мақсаттарда қолдануға болады, мысалы:

- жекелеген мүдделі тараптарға бағалау мен кері байланысты әлдеқайда тереңірек түсінуге көмектесу;
- оқу жоспарын әзірлеу кезінде академиялық шешімдер қабылдауға шақыру;
- үздіксіз жетілдіріп отыру үшін тексеруді бастау.

Тапсырманың сипаттамасы

Берілген кезеңде тапсырма түрі, әдетте, бағалау шкаласы туралы түсінікпен бірге беріледі. Мысалы 3000 сөзден тұратын және курстың жалпы балынан алынған мәні пайызбен көрсетілген есеп. Бағалауды дамыту үрдісінің осы кезеңінде оқытушылар студенттердің әр курс немесе өздері қабылдаған оқытудың басқа бөлігі үшін қалаған оқу нәтижелеріне қол жеткізгендігін жариялай алатынын көрсетуге тырысады. Оқу нәтижесіне қол жеткізілгенін көрсетудің көптеген жолдары болуы мүмкін, сондықтан аталған кезеңде жасампаз (шығармашыл) және жаңашыл болу маңызды. 7-кестеде курс бойынша оқыту нәтижелерімен бағалауды үйлестіруге арналған НУ-дың қарапайым матрицасы көрсетілді.

⁷⁸ https://www.celt.mmu.ac.uk/assessment/lifecycle/1_specifying.php

7-кесте.
НУ-нің бағалау матрицасы

НУ-дағы бағдарлама сипаттамасының бағалау матрицасы

Бағалау курста өткен сабақтың нәтижелеріне сәйкес келетініне көз жеткізу үшін әзірлеушілерден курс сипаттамасы үлгісінде матрицаларды толтыру талап етіледі. Оларға жоспарланған оқыту нәтижелері бойынша білім алушылардың үлгерімін өлшеу үшін пайдаланылатын бағалау тәсілдерінің сипаттамасын беру және күтілетін оқыту нәтижелеріне сәйкес бағалау тәсілдерінің кестесін жасау ұсынылады.

Бағадау тәсілі	Үлес салмағы	Бағалау тәсіліне сәйкес келетін курс бойынша оқыту нәтижесі
Емтихан	25%	1
Жоба	35%	2
Жүргізілген далалық зерттеулер бойынша берілген есеп	40%	3

Тапсырманы орындау бойынша нұсқауларды қамтамасыз ету

Бағдарлама мен курста бағалау стратегиясы бағалаудың өмірлік циклінің бастапқы кезеңінде анықталады. Бірақ студенттер тобы белгілі бір курстан әрбір өткен сайын тапсырмаларды орындаудың мәліметтері мен нұсқаулары берілуі керек. Бұл кезеңде студенттер егжей-тегжейлі ақпарат алуы қажет, әдетте қысқаша нұсқаулық немесе бағаланатын тақырыптар, мерзімі, оқу нәтижелері, айдарлар және кері байланыс тетіктерінің сипаттамасы түрінде болады. «Тапсырманы орындау жөніндегі нұсқаулықтарды қамтамасыз ету» сатысының мақсаты студенттер мен оқытушылар үшін айқындыққа қол жеткізу болып табылады: ол қандай талап қойылатынын, қандай түрде, қашан және қалай бағаланатынын көрсетеді. Студенттердің бағалау тәсілін әзірлеуге қатысуы (мысалы жазбаша жұмыстарға негізделген бағалау және бірнеше таңдау берілген сұрақтарға негізделген бағалау) оларға бағалау тапсырмаларының мазмұны мен талаптарын әлдеқайда саналы түрде түсініп, талдауға көмектеседі.

Студенттерді қолдау

Бұл кезең әр білім алушыға әрбір тапсырма бойынша ең жақсы жасаған жұмысын көрсетуге көмектесуге арналған. Алайда бұл

кезеңнің нақты мақсаты студенттердің бағалау сауаттылығын арттыру болып табылады, бұл олардың академиялық шешім қабылдау үрдісіне не кіретінін түсінуі үшін қажет. Кезеңнің мақсаты – өздерінің сабақ оқу барысын бақылауға және бағалауға қабілетті тәуелсіз студенттерге айналуы. Бағалауды ұйымдастыруға дайындық осы мақсатқа жетуге ынтасын арттыру үшін студенттердің скаффолдингін қамтуы керек.

Тапсырманы тапсыру

Бұл кезеңде студенттер орындалған тапсырманы өткізгендігі туралы белгі немесе кері байланысты алу үшін тапсырманы тиісті адамға өткізеді. Тапсырма қағаз түрінде немесе электронды түрде (жұмысты электронды түрде өткізу) тапсырылуы мүмкін. Орындалған тапсырманы алу жүйесі жұмыстың тапсырылғанын немесе таныстырылымның (тұсаукесер) не болмаса би билеп беру сияқты өтпелі сипаттағы тапсырманың нақты түрде орындалғанын көрсетеді.

Үрдіс тапсырманы тапсыру мерзімінің сақталуын қамтамасыз ету үшін жасалған. Бұл барлық студенттерге тапсырманы орындауға бірдей уақыт берілуін қамтамасыз етеді. Нақты мерзімдер қызметкерлердің жұмыс жүктемесін басқаруға да көмектеседі. Кейбір университеттер оқушының кім екендігін жасыруды бағалау үрдісінде әділеттілікті қамтамасыз етудің маңызды құралы ретінде қарастырады. Ал иесі жасырын тапсырмаларды тексеру уақытты үнемдеуі және болашақта қиындықтарды шешудің күрделі болуының алдын алуы мүмкін.

Бағалау және кері байланыс

Бағалаудың өмірлік циклінің осы маңызды кезеңінде бағалау мен кері байланыс жасай отырып, студенттің жұмысы алдын-ала анықталған ережелер бойынша бағаланады. Кері байланыс пен бағалау жеке нысан болып табылады және түрлі мақсаттарға қызмет етеді. Кейбір жағдайларда бағалау таза формативті болуы мүмкін, ал кері байланыс ешқандай бағалаусыз беріледі. Өмірлік циклдің осы кезеңінің негізгі мақсаттары:

- бағалау критерийлеріне сәйкес орындалған тапсырманы бағалау;

- студенттің ұзақ мерзімді дамуына көмектесу үшін кері байланыс жасау.

Осы тапсырмаларды орындау үшін қолданылатын үрдістер төмендегідей екі мақсатты ескере отырып жасалған:

- әр студенттің жұмысын әділ бағалауды қамтамасыз ету;
- білім алушылардың әртүрлі тобына белгілі бір тәсілді кезекпен қолдану реттілігін қамтамасыз ету.

Жоғары білім беру саласында сапаны қамтамасыз етудің ішкі үрдістері нақты бір тапсырманы бағалау мен кері байланыс жасауды белгілі бір форматта жүргізуді талап етуі мүмкін. Мұндай үдерістердің негізгі белгілері:

- бағалаудың белгілі бір тәсілін жүйелі қолдану мақсатында бағалауды жүзеге асыратын бірнеше оқытушы арасында бағалау үдерісін реттеу;
- екі оқытушының бағалауды жүзеге асыруы немесе жекелеген студенттердің жұмысын қосымша тексеру мақсатында, әсіресе маңыздылығы жоғары тапсырмаларды бағалау кезінде бағалау үрдісін қайтадан жүргізу.

Баға қою

Студенттер бағалау критерийлерімен салыстырып, баға қою үрдісін түсінуі қажет. Осылайша оларда алдағы уақытта ережелер туралы айқын түсінік қалыптасады. Олар, шын мәнінде, алған баллдары неге не төмен емес және не жоғары емес екенін түсінулері тиіс. Бұл кезеңнің мақсаты әрбір қорытынды тапсырмаға белгілі бір баға беру болып табылады, ол білім алушының тапсырманы ережеге қаншалықты сәйкес дұрыс және күтілетін оқу нәтижелеріне сәйкес орындағанын білдіреді. Мұнда негізгі бағалау үдерісі сапаны бақылаумен қамтамасыз етілуі маңызды.

Бағалау нәтижесін жариялау және кері байланысты қамтамасыз ету

Бұл кезең студенттерді орындаған тапсырмасына қойылған бағалау нәтижелері туралы хабардар етеді. Баға қою мен кері байланыс бірге немесе жеке-жеке жүзеге асырылуы мүмкін. Акаде-

миялық мәселелерді қарау жөніндегі комиссия тарапынан расталмайынша баға алдын ала қойылған баға ғана болуы мүмкін. Баға мен кері байланыс тапсырманың сипатына және оны бағалау үшін қалай ұсынылғанына байланысты әртүрлі тәсілде болуы ықтимал. Тәсілдер қолмен жазылған түсініктемелерден бастап, аудио және бейнетүсірілімдермен қоса, бірқатар ауыспалы тәсілдегі, мысалы, ауызша кері байланыс тәсіліне дейін өзгеріп отыруы мүмкін.

Рефлексстеу

Рефлексстеу – бір қайталану шеңберіндегі бағалау мен кері байланыстың өмірлік циклінің соңғы кезеңі. Студенттің қазіргі оқу үлгерімі оқу нәтижелеріне қаншалықты сәйкес келетіні туралы рефлексияның қайталау үрдісі оқу үдерісінің шынайы әсерін қамтамасыз етеді. Студенттің бір тапсырманың нәтижесі туралы рефлексиясы оның келесісіне қалай келетіндігіне әсер етуі керек. Ал оқытушылардың студенттер тобының нәтижелерін түйсінуі оқу курсының үнемі жетілдіріліп отыратындығын білдіруі керек.

4.2 Бағалау түрлері

Нормалар мен критерийлерге негізделген бағалау

Студенттердің қол жеткізген оқу нәтижелерін сипаттау үшін бағалау айдарлары мен дескрипторларын (сипаттаушы түйінді сөз) пайдалану тәжірибесі «шектік бағалау» деп аталады. Мұндай жағдайда студенттің жұмысы нәтижеге қол жеткізгенін анықтайтын критерийлер бойынша бағаланады, ал жетістік дәрежесі бағалау дескрипторларымен сипатталады. Соңғылары студенттерге айдарлар ретінде ұсынылуы және кейіннен бағалау үдерісінде қолданылуы мүмкін. Нәтижеге сүйеніп бағалау тәсілінде бағалаудың бұл түрі әдетте «қалыпты» болып саналады.

Нормативтік бағалау кезінде курстан немесе бағалаудан өткен білім алушылар бір-бірімен салыстырылады, яғни олар сараланады. Студенттердің бағалары, тек олардың үлгерім деңгейі рейтингтің сол санатындағы басқа студенттердің деңгейімен тең

бе-тең болатындығын қоспағанда, олардың білетін немесе қолдарынан келетіні тұрғысынан түсіндірілмейді.

Бағалау әдістерін таңдау

Мұқият ойластырылған оқыту нәтижелері бағалаудың ең қолайлы тәсілін таңдауда шешуші мәнге ие. Өйткені олар табысты анықтауға қажетті негіздерді нақтылайды. Жақсы ойластырылған бағалау студенттердің үлгерімін бағалап қана қоймайды. Ол студенттерді оқу үрдісіне тартады, оқуға қызықтырады, ынталандырады, студенттерге дағдыларын жетілдіруге және өздерінің үлгерімі туралы ойлануға мүмкіндік береді. 8-кестеде бағалаудың жалпылама түрлері, сондай-ақ әрбір бағалау әдісінде ескерілетін дағдылардың тізімі көрсетілген.

Оқытушылар үшін негізгі мәселе білім мен түсінігіне қатысы жоқ оқыту нәтижелерін бағалау болып табылады. Жалпы жағдайда ол үшін дәстүрлі тест тапсырмаларын, тексеруге арналған сауалнамаларды немесе емтихан өткізу орынсыз.

8-кесте. Бағалау түрлері және бағаланатын дағдылар	
Бағалау түрі	Бағалануға тиісті дағдылар (мысалдар)
Диссертация	Рефлексия, синтез, бағалау, жазбаша қарым-қатынас
Топтық жобалар	Бірлескен жұмыс, мәселені шешу
Жазбаша емтихан	Бұрын игерілген ақпараттарды қалпына келтіру, жазбаша қарым-қатынас
Ауызша таныстырылым	Қарым-қатынас, ұйымдастыру, таныстырылым
Есеп беру	Зерттеу, іздеу, синтез, жазбаша қарым-қатынас
Эссе	Дәлелдерді дамыту, синтез, жазбаша қарым-қатынас
Таңдауға болатын бірнеше жауабы бар сұрақтар	Ақпараттарды қалпына келтіру, талдау жасау, бағалау
Қысқаша жауапты талап ететін сұрақтар	Ақпараттарды қалпына келтіру, байланысы мен сәйкестігін анықтау және табу
Кәсіби тәжірибені бақылау	Хаттама бойынша сақтау, мәселені шешу, рефлексітеу

Бағалау түрі	Бағалануға тиісті дағдылар (мысалдар)
Зертханалық /тәжірибелік жұмыс	Есептік ақпаратты өңдеу, есептеу, жабдықты пайдалану, рәсімдерді сақтау
Бейнематериал жасау	Қарым-қатынас, ұйымдастыру, таныстырылым, техника қолдану
Кейс стади	Мәселені шешу, шешім қабылдау, топпен жұмыс істеу
Рефлексті тәжірибесі бар тапсырма	Рефлексия, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі бақылау
Портфолио	Зерттеу, ақпаратты басқару, қарым-қатынас жасау дағдылары
Плакат	Зерттеу, қарым-қатынас, таныстырылым
Рөлі бар ойын	Қарым-қатынас, рөл ойнау, мінез-құлқын талдау
Подкаст	Қарым-қатынас, ұйымдастыру, таныстырылым, техника қолдану
Сұхбат	Қарым-қатынас, зерттеу, дәлел келтіру дағдысы
Өзара бағалау және өзін-өзі бағалау	Рефлексия, бағалау, тексеру
Журнал, оқу үрдісі туралы жазба, күнделік жүргізу	Зерттеу, іздеу, жазбаша қарым-қатынас дағдысы
Белгісіз тақырыпқа (оқытушының алдын-ала хабарламаған тақырыбы бойынша) эссе жазу	Түсіну, дәлел келтіру, тексеру, сыни бағалау
Алдын-ала келісілген тақырып бойынша эссе	Сипаттама, жазбаша қарым-қатынас
Студенттерге кітаптар мен өз жазбаларын пайдалануға рұқсат берілетін тапсырмалар	Қолдану, сыни талдау, жазбаша қарым-қатынас
Онлайн тесттер мен сылтау іздеу тәсілі	Бұрын игерілген ақпаратты еске түсіру, іздеу, есептеу, техника қолдану
Қиындықты шешуге немесе кейс талдауына негізделген емтихандар	Зерттеу, іздеу, мәселені шешу
Ауызша емтихан	Қарым-қатынас, ұйымдастыру, таныстырылым

Өзара бірін-бірі бағалау

Өзара бағалау – студенттердің бір-бірінің жұмысын бағалайтын бірлескен оқыту әдісі⁷⁹. Бұл әдіс әдетте оқу құралы ретінде қолданылады. Өйткені студенттерге орындаған жұмыстарының сапасы туралы көбінесе оны жетілдіре түсуге қатысты ұсыныстарымен бірге кері байланыс беріледі.

Өзара бағалау сонымен қатар студенттің өз курстастарының жұмысын бағалауға ынталандырады. Бұл сонымен қатар оқу үдерісін дараландыруға көмектесіп, солайша студенттердің ынтасын арттырады. Жоғары (әсіресе онлайн) сыныптар үшін өзара бағалау оқытушыларға бағалауды басқа құралдармен орындау сенімді немесе тиімді болмайтындай тапсырмаларды қосуға мүмкіндік береді. Студенттер өз курстастарына тиімді, нақты және сенімді кері байланыс бере алатындай, бағалау критерийлері мен тәжірибелерін қолдану бойынша нақты нұсқаулар мен тренингтермен қамтамасыз етілуі керек.

Студенттердің өзара бағалау үрдісіне қатысуы олардың өзін-өзі бағалау дағдыларын дамытады, пәндік білімді тереңірек меңгерулеріне көмектеседі. Өзара бағалау студенттерге курстастарының оқу тәжірибесі туралы пікір білдірулеріне көмектеседі. Бұл бір-бірінің оқу ресурстарын күшейтеді және топтық жұмысты бағалауды әлдеқайда әділетті етеді (Reinholz, 2016)⁸⁰.

4.3 Бағалауға қойылатын талаптарды түсіндіру

Бағалау критерийлері

Бағалауды әділ және ашық ету үшін бағалау тапсырмасын анықтау өте түсінікті болуы қажет. Студенттерде өздерінің оқудағы жетістіктерін растайтын фактілерді жинау туралы нақты түсінік болуы тиіс. Олар өз оқу жетістіктерін растайтын фактілерінің қа-

⁷⁹ <https://teachingcommons.stanford.edu/resources/teaching/evaluating-students/assessing-student-learning/peer-assessment>

⁸⁰ Reinholz, D. (2016) The Assessment Cycle: a Model for Learning through Peer Assessment. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 41 (2), pp. 301-315

лай бағаланатынын білетініне көз жеткізу керек. Оқытушылар мен студенттер өздерінен не күтілетіні туралы жалпы түсінікке ие болуы қажет.

Бағалау критерийлері білім алушыларға, бағалаушылар мен модераторларға емтихан өткізу барысы, оқытудың қол жеткізілген нәтижелері қалай барланып, өлшенетіні туралы хабардар етеді. Сенімді және нақты тұжырымдалған бағалау критерийлерін жүйелі пайдалану студенттердің бағалау тапсырмаларының ажырамас бөлігі болып табылады. Олар студенттерге бағалау тапсырмаларын сәтті орындау үшін не істеу керектігі туралы нақты түсінік береді. Бағалау критерийлерін қолдану сонымен қатар жеке бағалаушылардың да, бағалаушылар тобының да бағалауларының әділ әрі үйлесімді болуына септігін тигізеді. Сонымен қатар олар бағалау критерийлерін бағалаушылардың дұрыс қолданғанына сенімділік бере отырып, тестті немесе емтиханды модерациялау үрдісіне көмектеседі. Нақты айқындалған бағалау критерийлері:

- оқу нәтижелерімен тікелей байланысты болуы;
- өту балына қол жеткізу үшін не талап етілетіні туралы ақпаратты позитивті түрде беруі;
- білім алушыларға не істеу керектігін және қалай істеу керектігін бағдарлауға көмектесуі;
- білім алушыларға оқу жетістіктерінің әртүрлі кезеңдерінде олардан не күтілетінін түсінуге көмектесуі;
- барлық мүдделі тараптар үшін түсінікті болуы;
- көлемінің қолжетімді болуы;
- бір-бірінен ерекшеленетіндей болуы;
- өлшем бірлігі ретінде емес, жетістік көрсеткіші ретінде қарастырылуы қажет.

Бағалау критерийлері оқушының белгілі бір өлшемдерге (сынақтан өту немесе белгілі бір баға алу) жету үшін не істеу керектігін нақтылауда қолданылады. Олар берілген бағалау тапсырмасының түріне сәйкес жазылуы керек. Мысалы жоба жұмысын орындау үшін қажетті сәттілік ережелері эссені бағалауда қолданылатын ережелерден өзгеше болады. Критерийлер қарапайым және түсінікті тілде жазылуы керек. Өйткені студенттер тиісті бір топ үшін критерийлерге қол жеткізілгенін көрсетуі тиіс. Бағалау критерийлері:

- өту балын жинау және жинамау шегінде бағалау тапсырмасын орындауға қойылатын талаптарды көрсету;
- өту балынан жоғары бағаны жақсартатын бағыттарды көрсету;
- студенттің оқудағы еңбегінің өнімділігі бойынша мақсатты кері байланыстың негізін қамтамасыз ету.

Бағалау айдарлары

Айдарлар бағалау тапсырмасын орындау сапасына қатысты күтілетін үміттерді байланыстыруға арналған. Бағалау тапсырмаларына арналған айдарлар студенттерге алдын-ала берілуі тиіс және оларға түсінікті болуы керек. Айдарлар нормативтік бағалауға емес, өлшемдік бағалауға негізделген. Бұл дегеніміз оқушылардың оқу үлгерімін басқа оқушылардың үлгерімі бойынша емес, оқу нәтижелерімен салыстыра отырып, оқушылардың үлгерімін бағалайды. Минималды деңгейде олар әдетте мыналарды қамтуы тиіс:

- бағаланатын оқу нәтижесінің сипаттамасы және студенттерге тапсырманы орындау үшін берілетін нұсқаулықтар;
- өлшенуі қажет сипаттамалар – көрсеткен дағдылары, білімі немесе өзін-өзі ұстауы;
- шеберлік деңгейлері – шеберлік деңгейлерін сипаттау үшін қолданылатын көрсеткіштер жинақы әрі нақты болуы қажет.

Айдарлар бағалаудың жалпы құрылымы мен қай тілде болатынын айқындайды және күрделі нәтижелерге немесе оқушының мінез-құлқына тиімді талдау жасауға мүмкіндік береді. Оқытушылар айдарларды әзірлеуге атсалысқан кезде бағалаудың жалпы нәтижелері мен әдістері айқындалады. Бұл бағалау үдерісінің үйлесімділігін (және, тиісінше, әділдігін) арттырады.

Баға дескрипторлары

Баға дескрипторлары әр бағалау деңгейінде студенттердің үлгерімін жан-жақты сипаттайды. Олар бағдарламаның студенттерге қоятын талаптарын түсіндіреді және бағалау үрдісінің барлық

кезеңінде – бағалау әдісін әзірлеу, баға қою, бағалау үрдісін модерациялау және кері байланысты қамтамасыз ету кезінде пайдаланылуы мүмкін. Олар белгілі бір баға алу үшін студенттің бағаланатын жұмысы көрсетуі тиіс лайықты сипаттамаларды сипаттайды. Өту балының дескрипторы оқушының бағаланған жұмысы өту балын алғанын көрсетуі тиіс минималды сипаттамаларды тұжырымдау кезінде пайдалы болуы мүмкін.

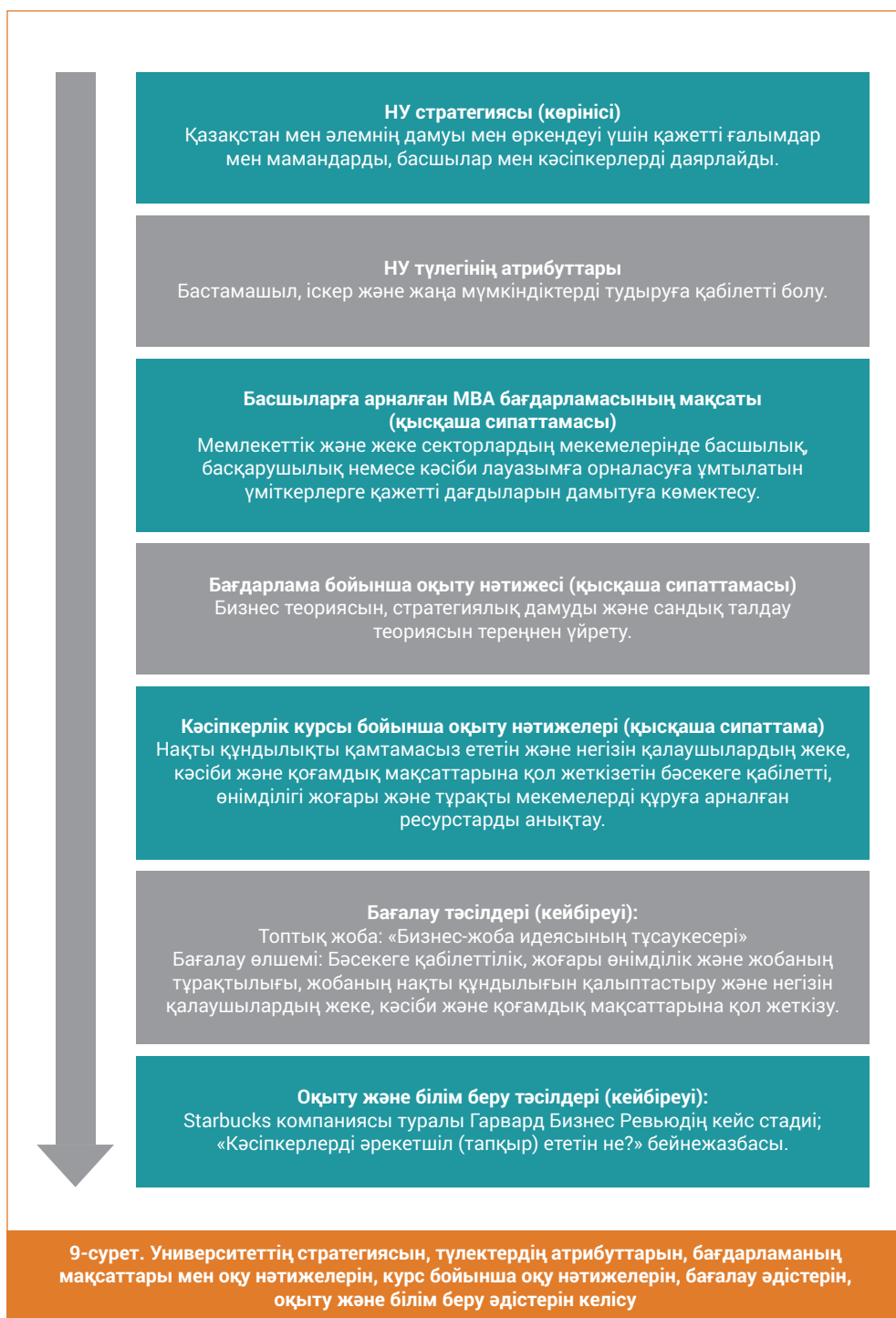
Жақсы құрастырылған баға дескрипторлары студенттерге қандай бағалар алғанын және не үшін алғанын түсінуге көмектеседі. Олар сонымен қатар студенттерге бағаларын жақсарту үшін не істеу керектігін түсіндіреді. Баға дескрипторлары бағаланатын оқу нәтижелерімен байланыста болуы және оқу деңгейіне сәйкес түсіндірілуі керек. Олар бағалау үрдісінің жүйелі екендігіне көз жеткізуге көмектеседі. Баға дескрипторлары студенттерге бағалау жүргізу жөніндегі нұсқаулықтың бір бөлігі ретінде қолжетімді болуы тиіс. Олар сонымен қатар оқытушыларға студенттермен дәйекті және пайдалы кері байланыс жасауға көмектеседі.

-
- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Бағалау критерийлерінің, айдарлар мен баға дескрипторларының көмегімен бағалауға қойылатын талаптарды нақтылаңыз.

4.4 Кері байланыс

Бағалау білім беруде «қосарлы рөл» атқарады. Егер жиынтық бағалау оқу үрдісінің соңында білім алушылардың оқу үлгерімін шамалау және үлгерімін растау үшін пайдаланылса, онда қалыптастырушы бағалау студенттерге өз білімдері мен дағдыларын жақсарту үшін құрылымдық әрі уақтылы кері байланыс алуға мүмкіндік береді. Бұл өте маңызды, өйткені нақты емес әрі сенімсіз кері байланыс оқуға кедергі келтіріп, студенттердің оқу үдерісіне араласуына кедергі келтіруі мүмкін.

Білім алушылардың үлгерімін арттыру үшін бағалау кезінде құрылымдық сәйкестік өте маңызды (Biggs 2003)⁸¹. 9-сурет Назарбаев Университетінің құрылымдық келісілген бағдарламасы қалай білім алушыларға курс бойынша оқу нәтижелеріне қол жеткізуге және сол арқылы түлектің (таңдалған) кәсіби қасиеттерін (атрибуттарын) қалыптастыруға мүмкіндік беретіндігінің мысалы болып табылады.

Кері байланыс оқытуды жақсартады, ал тиімді мақсатты кері байланыс оқу өнімділігі мен білім беру жетістіктерін едәуір арттырады (OECD, 2010)⁸². Педагогтарға дәстүрлі бағалау әдістерімен (тестілеу, баға қою) оқытуға бағытталған әдістерді біріктіруге кеңес беріледі (Sambell et al., 2012)⁸³.

Кері байланыс тиімді білім беру мен оқытудың негізгі компоненті болып табылады. Беллон мен бірлескен авторлар:⁸⁴ «Оқытушы тарапынан берілген академиялық кері байланыс оқытушының басқа кез келген әрекетіне қарағанда үлгеріммен әлдеқайда тығыз әрі жүйелі түрде байланысқан... бұл қатынастар сыныпқа, әлеуметтік-экономикалық мәртебеге, нәсіліне немесе мектептегі ортасына қарамастан сәйкестендіріледі», – деп санайды. Дұрыс кері байланыс білім алушыларға оқу материалының мазмұнын жақсы түсінуге көмектеседі және оларға оқуды қалай жақсартуға болатындығы туралы нақты нұсқаулық береді. Сапалы кері байланыс студенттің сенімділігін, өзін-өзі тануы мен оқуға деген ынтасын арттыра алады, жоғары білім беру жүйесіне ауысуға көмектеседі және студенттің оқуын жалғастыруын қамтамасыз етеді. Студенттер кері байланыс арқылы жауап береді және өзара әрекет жасайды деген болжамға сүйенсек, ол оқу мен үлгерімнің тиімділігін арттыра алады.

⁸¹ Biggs, J.B. (2003). *Teaching for Quality Learning at University*. Buckingham: Open University Press/Society for Research into Higher Education. (Second edition): <http://www.educatejournal.org/index.php/educate/article/viewFile/81/78>

⁸² OECD (2010). *The Nature of Learning: Using Research to Inspire Practice. The Role of Formative Assessment in Effective Learning Environments*, pp. 135-161. Available online: https://read.oecd-ilibrary.org/education/the-nature-of-learning_9789264086487-en#page136

⁸³ Sambell, K., McDowell, L. and Montgomery, C. (2012) *Assessment for Learning in Higher Education*. Abingdon, Oxon: Routledge

⁸⁴ Bellon, J.J., Bellon, E.C. & Blank, M.A. (1991) *Teaching from a Research Knowledge Base: a Development and Renewal Process*. Facsimile edition. Prentice Hall, New Jersey, USA

Пайдалы кері байланыс деген не екенін мұғалім мен студенттің түсінуі арасында көбінесе сәйкессіздік болады. Оқытушы мен студенттің педагогикалық өзара әрекеттесуіндегі кері байланыс – көптеген жылдар бойы бірқатар университетте студенттік сауалнамалар арқылы анықталған қиындық туғызған сұрақ. Кері байланыс оқу үдерісінің басқа салаларына қарағанда өзгеріссіз үнемі төмен бағаланады. Бағалау әдісін әзірлеген кезде оны мұқият ойластырып, жоспарлау керек.

Қалыптастырушы кері байланыс

Қалыптастырушы кері байланыс студенттердің өздерінің үлгерімі туралы және оны қалай жақсартуға болатындығы туралы ақпарат пен кеңестерге қатысты болады. Студентті қалыптастырушы кері байланыспен қамтамасыз ету уақыты студенттің оны қолдануының маңызды шарты болып табылады. Мысалы бағалау тапсырмаларын орындар алдында студенттің осы ақпаратты алуы. Жоғарыда айтылғандай, кері байланыстың бұл аспектісі оқуды бағалаудың негізінде жатыр.

Қалыптастырушы бағалау бойынша жасалған соңғы зерттеулер (оқыту үшін бағалау) кері байланыстың әрекет ету аясын оқуға қолдау білдіру құралы ретінде қолданудан студенттерді бағалау (оқыту ретінде бағалау) үрдісіне оларды тартудың неғұрлым озық тәсіліне дейін кеңейтті (Murphy and Barry, 2016⁸⁵; Thomas, et al., 2012⁸⁶). Қалыпты оқу ортасында студенттер өздерінің қорытынды тапсырмаларын немесе емтихандарын аяқтап, тапсырғаннан кейін қорытынды бағалаудың нәтижесін алуда енжарлық танытады.

Жиынтық кері байланыс

Жиынтық кері байланыс – студенттің үлгерім деңгейіне байланысты оқытушысының беретін ақпараты. Ол курс бойынша оқыту нәтижелерімен тығыз әрі жүйелі сәйкестендірілген, бағалау крите-

⁸⁵ Murphy, K. and Barry, Sh. (2016). Feed-forward: Students gaining more from Assessment via Deeper Engagement in Video-Recorded Presentations. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 41 (2), pp. 213-227

⁸⁶ Thomas, G., Martin, D. and Pleasants, K. (2011). Using Self- and Peer-Assessment to enhance Students' Future-Learning in Higher Education. *Journal of University Teaching & Learning Practice*, 8(1). Available online: <https://ro.uow.edu.au/jutlp/vol8/iss1/5/>

рийлеріне тікелей қатысы бар және студенттерге өздерінің оқудағы жетістіктерін жақсарту үшін не істеу керектігін түсіндіретіндей болуы керек. Жиынтық кері байланыс студенттерге оқу үлгерімі туралы ойлануға көмектесуі тиіс және сонымен қатар қалыптастырушы кері байланыс рөлін де атқарады. Қойылған міндеттер бойынша мұндай қалыптастырушы кері байланыс білім алушыларға алдағы берілетін тапсырмаларды орындау кезінде кері байланыс жасауды үйреніп, пайдалану қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Кері байланысқа жасалатын нақты қадамдар мыналарды қамтиды:

- жазбаша түрдегі жеке кері байланыс;
- онлайн режиміндегі объективті кері байланыс;
- топ түріндегі кері байланыс (feedback grids);
- объективті кері байланыс;
- ауызша кері байланыс;
- жалпы кері байланыс;
- алқалы кері байланыс.

Кері байланыстың (яғни қалыптастырушы немесе жиынтық) санын, стилін, ықпалын, сондай-ақ мақсатын ескеру қажет. Кері байланыстың әдістері мұқият ойластырылып, білім беру мен оқыту кеңістігінде бейімделуі керек. Қарастырылатын аспектілер мыналарды қамтиды:

- кері байланысты бағалау критерийлері және оқыту нәтижелерімен үйлестіру – кері байланыс нақты, түсінікті және топтастырылған болуы тиіс;
- айдармен және қойылған белгімен үйлестіре түсіндіру;
- жақсарту аясын анықтау;
- студенттердің оқытушының кері байланысын қолдану қабілетіне кепілдік беруі. Ол пайдалы әрі қолдануға жарамды және оқытудың ажырамас бөлігі болуы керек;
- уақтылы берілу – кері байланыс білім алушы оны толық көлемде қолдана алатындай қолайлы уақытта берілуі тиіс;
- қосылу – кері байланыс алдағы уақытта берілетін бағалау тапсырмаларына және мүмкін басқа курстарда ағымдағы оқу қызметіне қолдануға жарамды болуы керек;
- ықпалы мен стилі – кері байланыс құрылымдық және жеке болуы тиіс. Ол студентке және оның жұмысына қызығушылық танытуы қажет.

Электрондық кері байланыс қолмен жазылған кері байланысты оқудағы қиындықтарды айналып өтіп, нақтылықты қамтамасыз ете алады. Электрондық қарым-қатынастың жүйелілігі, құпиялылығы және ыңғайлылығы студенттерге цифрлық кеңістікте сақтауға болатын электронды форматтағы курсқа жазылған барлық пікірлерді оқи алатындарымен қоса, басқа да артықшылықтар береді.

- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Қалыптастырушы кері байланыстың мүмкіндіктері әр курсқа қосылғанына және мұндай кері байланыс нақты, тұрақты болатынына және оқуды жақсартуға бағытталғанына көз жеткізіңіз.

4.5 Бағалау кезіндегі академиялық адалдық

Академиялық адалдық университетте білім алу мен академиялық өмірдің ажырамас бөлігі болып табылады. Оқытушылар мен студенттер адалдық, сенім, әділдік, құрмет пен жауапкершіліктің негізгі құндылықтары арқылы қоғамдастық пен оқыту мәдениетін қалыптастырады. Бұған дәйексөздер мен сілтемелерде қолданылған дереккөздерді таныстыру, алдыңғы жұмыс қолданылғаны туралы хабарлама, нақты және шынайы деректерді ұсыну, этикалық және басқа да нормаларды сақтау, академиялық қызмет үшін қажетті барлық қабылданған стандарттарды сақтауы қамтиды.

Университеттің адалдыққа деген көзқарасының іргелі құрамдас бөлігі студенттердің академиялық адалдықты бұзуын, оның ішінде плагиат немесе сөз байласуларын ескеруі болып табылады. Осы тәртіп бұзушылықтардың салдары студенттердің алған білімдерін, түсініктері мен дағдыларын дәлелдеуге қалай бағалау жасалғанына және қолданылғанына қайта бағалау жасалады.

Университеттердің академиялық адалдық құндылықтарын сіңіруінің және студенттердің жақсы академиялық тәжірибе (ақпараттық сауаттылық, академиялық жазу және сыни тұрғыдан ойлау сияқты) алу үшін қажетті дағдыларды дамытудың бірқатар мүмкіндіктеріне кепілдік беруінің институционалдық тәсілдерін әзір-

леуі өте маңызды. Академиялық қателіктерге байланысты бірқатар факторлар, оның ішінде студенттерді ынталандыру, жеке тәжірибе және мәнмәтіндік факторлар да бар. Академиялық адалдық мәселелерін шешу үшін университеттер студенттердің жетістіктеріне жасалатын қысымнан бастап оқу жоспарының жалпы дизайнына дейінгі факторлар ауқымын ескеруі тиіс.

Жалпы, университеттер студенттерге әрі қарай оқуға дайындалуға көмектесетін тәрбие шаралары мен тәртіптік жазаларды теңгерімде ұстауы керек. Сонымен қатар университеттер академиялық адалдықты бұзуға ең төменгі төзімділік көрсету керек. Тәрбие тұрғысынан алғанда, академиялық адалдық құндылықтары бағалау әдістерін жетілдіру, студенттерге оқуын дамытуға қолдау көрсету, ең үздік білім беру тәжірибесіне сәйкес келетін оқытушылар мен студенттерге арналған саясат пен басқарушы нұсқаулықтарды енгізу және оқытушыларды тарту мен кәсіби даму стратегияларын ілгері жылжыту секілді төрт басты аспектінің негізінде дағдыландырылуы мүмкін.

Бағалау дизайны әсіресе академиялық адалдыққа байланысты мәселелер үшін маңызды. Бағалаудың ұқыпты дизайны плагиат пен академиялық адалдықтың басқа да тәртіп бұзушылықтарының орын алуын барынша азайтуға көмектеседі. Академиялық адалдықты бұзу мүмкіндігін барынша азайтатын бағалау әдістерінің мысалына ауызша бағалау тапсырмалары, тұсаукесер, жазбаша таныстырылымдар (жеке немесе топтық), сұхбат немесе ауызша емтихандар тәрізді сауалнамалар және семинарлардағы пікірталастар сияқты сыныптағы «тірі» бағалау түрлері жатады.

-
- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Академиялық адалдықты бұзу мүмкіндігін барынша азайта алатындай етіп, оқу нәтижелері мен бағалау тапсырмаларын әзірлеңіз.

Плагиатты анықтауға арналған құралдар

Плагиатты анықтайтын бағдарламалық жасақтама, мысалы Turnitin⁸⁷) жұмыстың бір бөлігі плагиат болатын/болмайтындығын

⁸⁷ <https://www.turnitin.com/divisions/higher-education>

тексеру үшін осы жұмыстың түпнұсқалылық дәрежесін анықтау бойынша жасалған есептің бір бөлігі ретінде пайдалы құралдар жиынтығын ұсына алады. Алайда нәтижелер сақтықпен түсіндірілуі керек және бұл оқытушылардың даярлығын талап етеді. Өйткені есеп беру нәтижесі плагиат пайызы емес, ұқсастық пайызы болып табылады. Мұндай бағдарламалық қамсыздандыру академиялық адалдықтың бұзылуын анықтаумен шектелмейді, сонымен қатар студенттерге жазылым және сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын дамытуға көмектеседі.

-
- *Жақсы тәжірибеге негізделген ұсыныс*

Оқытушыларға студенттердің жасаған жұмыстары бойынша академиялық адалдық туралы негізделген шешімдер қабылдау үшін плагиатты тексеру бағдарламалық жасақтамасын қолдануды үйретіңіз.

4.6 Электронды және аралас оқытуды бағалау

Бағалау тапсырмаларының курс бойынша оқу нәтижелеріне қаншалықты қол жеткізілгенін анықтайтынына көз жеткізе отырып, бағалаудың «дәстүрлі» әдістерін аралас/онлайн ортаға бейімдеу маңызды. Білім алушылардың жұмысын бағалаудың нақты және ақпараттық өлшемдерін (бағалау өлшемері, айдарлары мен баға дескрипторлары) ұсыну және олардың курстың бағалау саясатымен байланысы онлайн режимде оқитын студенттер үшін одан да маңызды мәнге ие болады. Оған қоса мұндай білім алушыларға өздерінің оқудағы ілгерілеуін қадағалау үшін көптеген мүмкіндік беру маңызды. Бұл ретте уақтылы және жан-жақты кері байланыс қалыптастырушы бағалау үшін де, жиынтық бағалау үшін де ұсынылады.

«Quality Matters»⁸⁸ стандарттары төмендегідей арнайы стандарттардың электронды және аралас форматтағы жоғары білімге жарамды болатынын көрсетеді:

- курстағы бағалау саясаты курстың басында қолжетімді түрде көрсетілген;

⁸⁸ <https://www.qualitymatters.org/sites/default/files/PDFs/StandardsfromtheQMHigherEducationRubric.pdf>

- білім алушылардың жұмысын бағалаудың нақты және ақпараттық өлшемдері қарастырылған және олардың курстағы бағалау саясатымен байланысы нақты түсіндірілген;
- пайдаланылған бағалау тапсырмалары жүйелі, әртүрлі және курстың күрделілік деңгейіне сәйкес келеді;
- курс білім алушыларға уақтылы кері байланыспен бірге оқытудағы үлгерімдерін бақылау үшін көптеген мүмкіндік береді.

Ақпараттық технологиялар арқылы жақсартылған бағалау

Ақпараттық технологиялар бағалау тәжірибесін және кері байланысты қамтамасыз етуді бірнеше жолмен жақсарты алады. Олар интерактивті (және қайталанатын) қалыптастырушы бағалауды қолдану арқылы студенттердің оқу ынтасын арттыра алады, бағалауды өткізу уақыты мен орнын таңдаған кезде олардың қолайлы болуын қамтамасыз етеді, сондай-ақ бағалаудың шынайылығы мен объективтілігін арттыра алады. Сонымен қатар технологиялар симуляциялар, электрондық портфельдер және интерактивті ойындар арқылы дағдылардың неғұрлым кең ауқымын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оларды басқа құралдардың көмегімен бағалау оңай емес. Сондай-ақ білім алушылардың электрондық портфельдерді пайдалануы арқылы оқытушының кері байланысы бойынша әрекет ету және ойлану мүмкіндіктерін кеңейтеді және әлеуметтік желілерді пайдалану арқылы оқытудың инновациялық тәсілдеріне қолдау білдіреді. Технологиялар сонымен қатар интерактивті онлайн-құралдардың (кликерлер, смартфондар) көмегімен бағалаудың шұғыл нәтижелерін бере алады, білім алушыларға үлкен аудиторияларда да жекелеген кері байланыс алуға көмектеседі және тапсырмаларды жіберіп, бағалау үрдістерін әлдеқайда тиімдірек етеді. Инклюзивті білім беру тұрғысынан технологиялар балама форматтар мен бағалау құралдарының көмегімен білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектеседі (JISC, 2010).

Бағалау үдерісінде технологияларды қолдану туралы шешім қабылдай отырып, оқытушыларға бұл үрдісті оқыту мүмкіндіктері тұрғысынан қарау ұсынылады. Ол мүмкіндіктер технологиялардың тікелей мақсатына қосымша, солардың арқасында студенттерге қолжетімді болады. Алдыңғы тарауларда бағалаудың оқыту

нәтижелерімен, оқыту және білім беру әдістерімен үйлестірудің маңыздылығы атап өтілді (Biggs, 2003). Тәжірибеден өтіп жүрген мамандардың бағалау үшін қолданатын технологиялары да сәйкестендіру мақсатына қызмет етуі керек. Осылайша мысал ретінде виртуалды оқу ортасына (VLE) негізделген кешенді тестілеу арқылы қорытынды бағалау жүргізу студенттердің аналитикалық және зерттеу дағдыларын дамытуға, топ құруға, көшбасшы болуға, шығармашылыққа, цифрлық дағдылар мен медиа сауаттылыққа бағытталған оқыту нәтижелерін бағалау үшін әрдайым қолайлы бола бермейді.

Емтихан кезінде студенттерді онлайн бақылауға болатынына қарамастан, дәстүрлі емтихандарды онлайн ортада басқару қиын болуы мүмкін, сондықтан онлайн бағалаудың балама форматтарын қарастырған жөн. Олар мыналарды қамтуы мүмкін:

- диссертациялар, есептер, кейс стади немесе эссе;
- топтық жобалар;
- ауызша тұсаукесерлер, сұхбаттар немесе емтихандар (Skype, Zoom, Google Meet немесе басқа да осыған ұқсас технологияларды қолдану арқылы);
- студенттің бейнематериал немесе подкаст жасауы;
- оқу журналдары, рефлексиялық тәжірибеге тапсырмалар беру және/немесе электрондық портфолио;
- компьютерлендірілген қысқаша онлайн тесттер және шағын сауалнамалар;
- электронды түрде ұсынылған постер-таныстырылымдар.

Жоғарыда аталған баламалы бағалау әдістерінің көбін пайдаланған кезде академиялық адалдықты сақтау мақсатында студенттердің жұмыстарын плагиатқа тексеру үшін бағдарламалық қамсыздандыруды пайдалану аса үлкен мәнге ие болады.

Сонымен, онлайн ортада барлық студенттермен жасалатын қарым-қатынаста әділ және ешкімді алаламайтындай болу маңызды. Бұл студенттердің орындалған тапсырмаларды тапсыру мерзімдерін сақтауды (белгілі бір студенттердің оқуда қиындықтарға тап болғаны айқын болған жағдайда сәйкесінше оңтайлылықты қамтамасыз ету); бағалауды (ғаламторға қолжетімділік нашар болуының немесе технологиялық шектеулердің салдарынан студенттер қолайсыз жағдайға тап болған кезде) және курс ресурстарына бәріне бірдей қолжетімділікті қамтамасыз етуді қамтиды.

ОЙЛАНУҒА АРНАЛҒАН СҰРАҚТАР

1. Бағалау мен кері байланыс студенттердің сіздің курстағы оқуына қалай әсер етеді?
2. Сіз оқытатын курс үшін бағалаудың ең маңызды төрт өлшемі қандай?
3. Курсыңызда қолданылатын бағалау түрлері жайында ойла-ныңыз. Олардың қайсысын «оқыту үшін бағалау» және «оқыту ретінде бағалау» санаттарына жатқызуға болады?
4. Сіз өзіңіздің бағалау айдарларыңыздың курс бойынша оқу нәти-желерімен сәйкестігін қалай қамтамасыз етесіз?
5. Бағалау студенттерге сіздің курсыңыздағы күрделі ұғымдарды түсінуге қалай көмектеседі?
6. Бағалау жүйесінің дизайны плагиат пен көшіріп алу мүмкіндік-терін шектеуге қалай көмектеседі?
7. Оқытудың келесі екі нәтижесінің қайсысы көшіріп алу мен пла-гиат жасау мүмкіндіктерін азайтады*⁸⁹:

1) Инклюзивті білім берудің теориясы мен тұжырымдамасын білетіні мен түсінетінін көрсету (НУ-дағы инклюзивтік білім беру курсы).

⁸⁹ «Инклюзивті білім беру» курсы бойынша оқыту нәтижелері білім алушыларға ақпаратты түсін-діреді, сипаттап, жинақтайды және атап береді, фактілерді келтіре алады деген үміт күтеді. «Корпо-ративтік әлеуметтік жауапкершілік» курсы бойынша оқыту нәтижелері студенттерден жыл сайын өзгеріп отыратын (жылдық есептер) ақпараттарды белгілі бір мәнмәтінде (нақты корпоративтік компаниялар) талдау жасап, бағалау және жалпылау қабілетін талап етеді. «Инклюзивті білім беру» курсы бойынша оқыту нәтижелеріне қол жеткізуге арналған ықтималдығы жоғары тапсырмалар ер-кін түрде қолжетімді болады. Аналитикалық және шығармашылық міндеттер неғұрлым көп болса, академиялық адалдықты бұзу мүмкіндігі соғұрлым аз болады

2) Корпоративтік әлеуметтік тиімділік туралы тиісті шешім қабылдау үшін заманауи компаниялар шығарған корпоративтік әлеуметтік есептерге талдау жасап, түсіндіріңіз және салыстырыңыз (НУ-дың «Халықаралық корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік» курсы).

3) Неліктен осылай болатынын сезетініңізді түсіндіріңіз. Бұл сіздің өзіңіздің оқу нәтижелері дизайныңызға қалай әсер етеді?

8. Егер сіздің курсыңыз онлайн режимнің аралас немесе толық режиміне ауысса, курсты бағалау стратегиясын (және оның құрамындағы әдістерді) қалай бейімдейсіз?

НАЗАРБАЕВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ҮЗДІК ТӘЖІРИБЕСІН ТАРАТУ:

Бағалау әдісі ретінде де, білім беру мен оқытуда да қолданылатын оқиғаларды цифрлық әңгімелеу студенттердің өз оқуларын түсінуіне ықпал етеді, цифрлық дағдыларын, шығармашылықтарын, көшбасшылық қасиетін және топпен жұмыс істеу дағдыларын дамытады (Gravestock and Jenkins, 2009)⁹⁰. Оқытудың әсері білім алушыларға ұқыпты түрде әзірленген бағалау айдарларын (Ohler, N.d.)⁹¹ көрсетудің арқасында күшейе түседі.

Біз Назарбаев Университетіндегі «Қазақстан тарихы» курсы бойынша қорытынды баға қою үшін орындалған студенттік жобалардың мысалдарын келтіреміз⁹².

⁹⁰ Gravestock, Ph. and Jenkins, M. (2009). Digital Storytelling and Its Pedagogical Impact. *Transforming Higher Education Through Technology-Enhanced Learning*, pp. 249-264

⁹¹ Ohler, J. (n.d.) Digital and Traditional Storytelling. www.jasonohler.com/storytelling/assessment.cfm

⁹² Назарбаев Университеті студенттерінің топтық жобасы: Олжас Саяқов және Алуа Тұрлыбек. Оқытушылары: Daniel Beben, Beatrice Penati

V ТАРАУ

Білім беру мен оқыту

Шолу

Оқыту және білім беру әдістерін студенттерге оқу нәтижелеріне қол жеткізуге көмектесетіндей етіп таңдау керек. Жалпы алғанда, оқыту жұмыстарын ұйымдастырудың маңдай алды формасы қолданылатын дәрістер немесе аудиториялық сабақтар студенттерге білім беру, ақпаратты арттыру және түсінікті ету үшін пайдалы. Оқытудың бұл әдістері студенттерге жоғары деңгейдегі танымдық және тәжірибелік дағдыларға немесе қарым-қатынастар мен құндылықтарға қатысты оқу нәтижелеріне қол жеткізуге көмектесуде аса пайдалы болмайды. Студенттер мұндай нәтижелерге үлкен ықтималдықпен белсенді оқытудың арқасында қол жеткізе алады.

4-тарауда бағдарламалар мен курстарды әзірлеу кезінде қолдануға болатын стратегиялар қарастырылды. Бұл тарауда біз таңдаған тәсілдерге және жоғары мектептердегі оқытудың заманауи әдістеріне ерекше назар аудара отырып, негізінен курс деңгейінде оқыту және білім беру мәселелерін қарастырамыз.

5.1 Курсты құрылымдау

Курстың құрылымын әзірлеу маңызды да өзара байланысты екі элементті қамтиды:

- оқу жоспарын таңдау, бөлу және жүйелілік (берілетін білім мазмұны);

- профессордың студенттердің іс-әрекетін ұйымдастыруы – атап айтқанда, дағдыларды дамыту және бағалау.

Бақыланатын оқыту құрылымында білім алушылар нені үйрену керектігін, берілген материалды игеру үшін не істеу керектігін, қашан және қайда оқу керектігін нақты біледі. Оқытудың әлдеқайда икемді құрылымдарында студенттердің іс-әрекетін профессор азырақ бақылайды, бірақ әлі де ұқыпты түрде жобалауды қажет етеді. Оқытудың ең қолайлы құрылымын таңдау сапалы білім беру мен оқыту үшін өте маңызды. Бұл таңдау студенттерді оқу нәтижелеріне қол жеткізуге ынталандыру үшін жасалуы қажет. Оқыту құрылымына әсер ететін үш негізгі фактор:

- ұйымдастырушылық талаптар және кейбір жағдайларда білім беру мекемесінің оқыту мен білім беру философиясы;
- профессордың педагогикалық философиясы;
- профессордың студенттердің қажеттіліктерін түсіндіруі.

Курстың реттілігі

Курстың реттілігін анықтау кезінде студенттің жалпы тәжірибесін – оқу әрекетінің реті мен түрлері тұрғысынан оның формасы мен тепе-теңдігін ескеру қажет. Д. Лориллард⁹³ үйренудің алты түрін қарастырады:

- игеру;
- ынтымақтастық;
- талқылау;
- зерттеу;
- тәжірибе;
- құру.

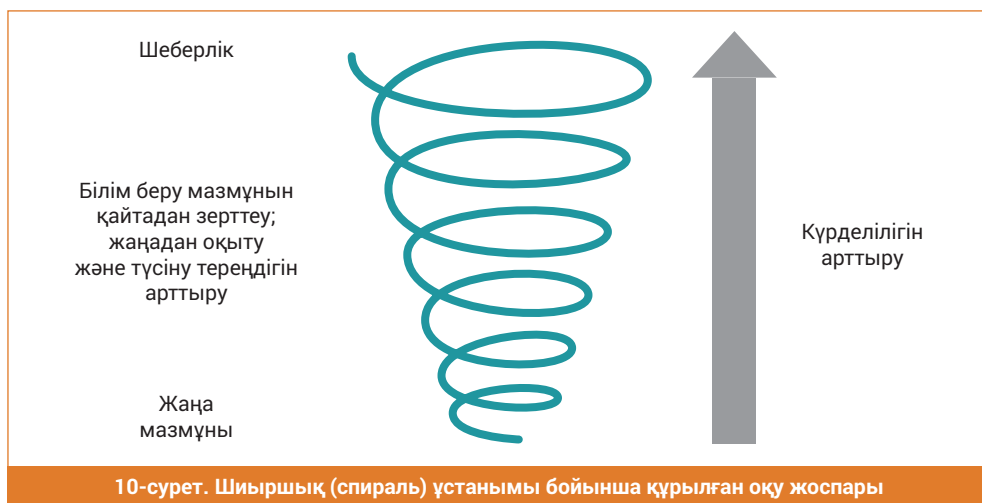
Оқытудың бұл түрлері жалпы курс бойынша қарастырылып, теңгерімге келтірілуі мүмкін, содан кейін оқытудың нақты мазмұнын анықтау туралы шешім қабылдауға болады. Оған оқыту қызметінің әдеттегі формалары (мысалы дәрістер не сыныптағы пікірталастар) немесе цифрлық құралдар (мысалы форумдағы он-

⁹³ Laurillard, D. 2002. Rethinking University Teaching. A Conversational Framework for the Effective Use of Learning Technologies. London, Routledge. DOI <https://doi.org/10.4324/9780203160329>

лайн-талқылаулар, блогтар не болмаса подкасттар) арқылы қол жеткізуге болады. Цифрлық және күнделікті сабақтардың бұндай үйлесімі, әсіресе, егер олар тиісті түрде сәйкестендіріліп, бағаланса, студенттердің бағдарлама мен курстың нәтижелеріне қол жеткізулеріне көмектеседі.

Оқу жоспарын шиыршық қағидаты бойынша құру

Оқу жоспарын шиыршық (спираль) қағидаты бойынша құру идеясының⁹⁴ негізі Джером Брунердің ғылыми жұмысында (1960)⁹⁵ қаланған. Автордың оқу жоспарының үлгісіне сәйкес, білім алушы оқу барысында оқу материалының тақырыбын бірнеше рет зерттейді. Оған қоса әрбір қайталап оқыған сайын тақырыптың күрделілігі арта түседі. Жаңа оқу тәжірибесі алдыңғы оқу тәжірибесіне негізделеді және мәнмәтінге енгізіледі. Бұл тәсілдің ұсынылатын артықшылықтары: I) студент оқу пәнін қайта қолға алған сайын ақпарат нығая түсіп, миға бекиді; II) бұл тәсіл сонымен қатар жеңілдетілген идеялардан күрделіге логикалық түрде ауысуға мүмкіндік береді және III) студенттер бұрын алған білімдерін келесі курстарда қолдана алады (10-сурет).

⁹⁴ Johnston, H. 2012. The Spiral Curriculum. Research into Practice. Education Partnerships, Inc.

⁹⁵ Bruner, J. S. (1960). The Process of Education. Cambridge, Mass.: Harvard University Press

Оқу жоспарының бұл түрінің сипаттамалары жақсартылған оқу нәтижелерімен байланыстырылды, ал оқу жоспары білім алушылардың үлгерімін жақсартуға қатысы бар көптеген ғылыми тәсілдерді қамтиды.

Бастапқы ұғымдар

Нақты бір пәннің оқу жоспары аясында білім беру мен оқытуда қолданылатын әдістер тұрғысынан ерекше назар аударуды қажет ететін бастапқы ұғымдар⁹⁶ анықталуы мүмкін. Ол ұғымдар, көбінесе, пәнге қатысты ұғымдарды игеру кезеңдері ретінде жіктеледі. Егер студенттер бұл ұғымдарды игермесе, оның одан әрі дамуы қиынға соғуы мүмкін. Физикадағы гравитация ұғымын да, метеорология мен мұхиттанудағы Кориолис эффектісі ұғымын да бастапқы ұғым ретінде қарастыруға болады.

- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

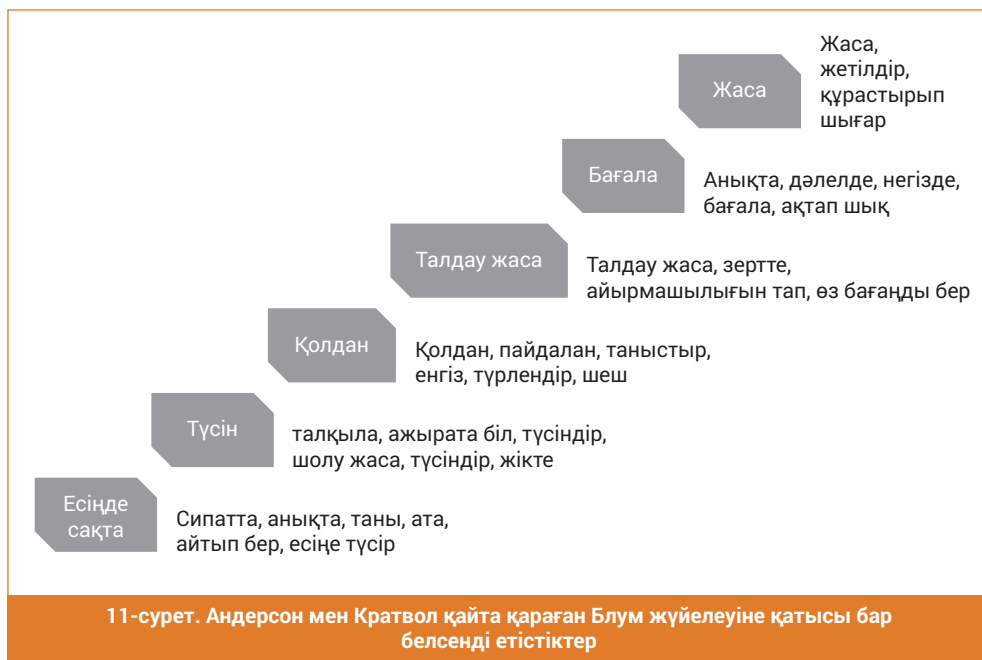
Сіздің ойыңызша, курсыңыздағы «бастапқы ұғымдар» болып саналатын ұғымдарды анықтаңыз. Білім алушыларға аталған ұғымдарды тереңірек түсінуге көмектесу үшін қолданатын әдістемелік оқу тәсілдерін әзірлеңіз.

5.2 Курс бойынша оқыту нәтижелерін әзірлеу

4-тарауда оқыту нәтижелерін әзірлеуге арналған кіріспе сұрақтар берілді. Біз табысты студенттер игереді деп күтілетін білім мен қабілеттерді көрсету үшін белсенді етістіктерді қолдану қажеттігін атап өттік. Белсенді етістіктерді қолдану, сонымен қатар осы оқу нәтижесінің қандай болатынын және ол қалай көрініс табатынын анықтауға көмектеседі. Етістікті таңдау әзірленген курстың немесе бағдарламаның академиялық деңгейімен тығыз байланысты.

⁹⁶ <https://www.heacademy.ac.uk/knowledge-hub/threshold-concepts>

Бенджамин Блумның 1956 жылғы жұмысы⁹⁷ иерархиядағы танымдық дағдылардың деңгейлерін жіктеп берді және оны осы оқу деңгейлеріне қатысты етістіктерді таңдау үшін қолдануға болады. Кейінірек Андерсон мен Кратвол⁹⁸ Блум жүйелеуін қайта қарап, ол топтаудың әртүрлі білім беру түрлерімен қалай тоғысатынын және оларға қалай нақты, тұжырымдамалық, процедуралық және метакогнитивті әсер ететінін анықтады. Бұл тоғысуды оқудың әсерін білім мен танымдық үрдісте зерттеу үшін қолдануға болады (11-сурет).

Ұлыбританиядағы SEEC⁹⁹ университеттер мен жоғары білім беру провайдерлері Консорциумының дескрипторларына немесе Дублин дескрипторларына ұқсас деңгейлік дескрипторлар аталмыш маңызды дереккөздерді жоғары білім берудегі әртүрлі ака-

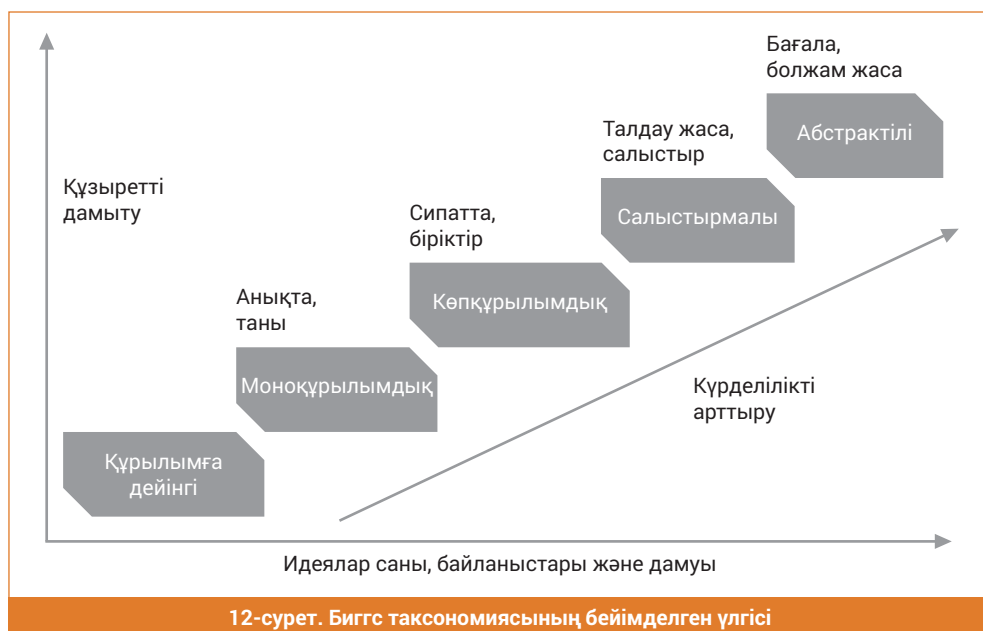
⁹⁷ Bloom, B.S. (ed.). Taxonomy of Educational Objectives. Vol. 1: Cognitive Domain. New York: McKay, 1956

⁹⁸ Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives: Complete Edition. New York: Longman

⁹⁹ SEEC (2016) Credit Level Descriptors for Higher Education <http://www.seec.org.uk/wp-content/uploads/2016/07/SEEC-descriptors-2016.pdf>

демиялық деңгейлерге қатысты күтілетін үміттерді анықтау үшін пайдаланылады. Осылайша бакалавриат бағдарламаларында оқудың алғашқы жылдарында білім алуға, оларды түсінуге және қолдануға баса назар аударылады деп күтеміз. Дегенмен студенттер білім берудің жоғары деңгейіне өткен сайын синтездеу, бағалау және шығармашылық оқу мақсаттарының маңызды деңгейіне айналады.

Джон Биггс жасаған SOLO жүйелеуі¹⁰⁰ (бақыланатын оқыту нәтижесінің құрылымы) оқыту нәтижелерін күрделілігіне қарай жіктеудің балама әдісі болып табылады (12-сурет). Бұл жүйелеу студенттердің жұмысын оның сапасына және идеялар мен теорияларды байланыстыра білу қабілетіне қарай бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар SOLO жүйелеуі студентке тапсырманың әлдеқайда ауқымды мазмұны туралы тұжырым жасау қабілетін бағалауға көмектеседі. SOLO-ны сонымен қатар білім беру бағдарламасындағы оқу нәтижелерінің деңгейін анықтау және курста немесе бағдарламада құрылымдық сәйкестікті қамтамасыз ету үшін де пайдалануға болады.

¹⁰⁰ Biggs, J and Tang, C. (2011): Teaching for Quality Learning at University, (McGraw-Hill and Open University Press, Maidenhead)

Деңгейлік дескрипторлар оқыту нәтижелерін жете зерттеуге көмектеседі. Оқу нәтижелері, өз кезегінде, оқу бағдарламасынан өтуіне қарай табысты студенттер көрсете алатындай білім-дағдылар мен түсінікті қалыптастырады. Оқу нәтижелері әдетте «осы курсты аяқтағаннан кейін табысты студенттердің қолынан келеді» деген сөйлемнен басталады. Оқу нәтижелерін тұжырымдау маңыздылығы жағынан мыналарды қамтиды: (1) белсенді етістік, (2) тікелей толықтыру, (3) мәнмәтінді немесе шартты қамтамасыз ететін фраза.

Аталғандарды қазақ тіліне бейімдеген кезде реттілік былайша өзгереді: (1) мәнмәтінді немесе шартты қамтамасыз ететін фраза, (2) тікелей толықтыру, (3) белсенді етістік.

Етістік және тікелей толықтыру әдетте студенттен талап етілетін қасиеттерді және/ немесе қатынастарды білдіреді, ал мәнмәтін немесе шарт талап етілетін дербестік дәрежесін және жағдайдың күрделілігін көрсетеді (9-кесте). Оқыту нәтижелері барлық мүдделі тараптар түсінетіндей нақты және қарапайым түрде көрсетілуі керек. Оқыту нәтижесін тұжырымдауда курстың толық мазмұнын (атап айтқанда, білімді) көрсету мүмкін емес. Курстың мазмұны курстың дескрипторында егжей-тегжейлі сипатталуы қажет.

9-кесте. Оқу нәтижесінің құраушылары		
Мәнмәтін/шарт	Тікелей толықтыру	Белсенді етістік
Компания директорлары мен стейкхолдерлер арасындағы	қарым-қатынасты	түсіндір
Мінез-құлық психологиясының	ұстанымдарын	сипатта

Оқыту нәтижелерінің деңгейін және олардың мәнмәтінін айқындау ұлттық біліктілік шеңберінде (мысалы «Қорытынды пәндік көрсеткіштерді сипаттау», Ұлыбританияның сапаны қамтамасыз ету жөніндегі агенттігі, 2019¹⁰¹) немесе арнайы аккредиттеу агенттіктерінде нақты тұжырымдалуы мүмкін. Мысалы бакалавриат деңгей-

¹⁰¹ <https://www.qaa.ac.uk/quality-code/subject-benchmark-statements>

індегі инженерлік бағдарламаға арналған ABET¹⁰² инженерлік технологияларды аккредиттеу кеңесіне сәйкес оқу нәтижелері мынадай болып тұжырымдалған: «Тиісті эксперименттерді әзірлеу және жүргізу, деректерді талдау және түсіндіру, сонымен қатар қорытынды жасау үшін инженерлік ойларды қолдана алуы керек». Кан (2010)¹⁰³ тәжірибе жасаушыларға оқыту нәтижелерінің деңгейі мен мән-мәтінін анықтауға көмектесетін төмендегідей элементтерді қысқаша тұжырымдайды:

- студенттердің нәтижеге жетуге қажетті, өз бетінше білім алу дәрежесі;
- мәнмәтіннің күрделілігі;
- түпнұсқалық дәрежесі.

Бұл элементтердің кеңейтілген тізімі 10-кестеде берілді.

10-кесте. Оқу нәтижелерінің мәнмәтінін құратын элементтер мен дескрипторлар (Кан, 2010)	
Элемент	Оқу нәтижелерінің мәнмәтінін құруға көмектесетін дескрипторлар
Автономия	Өз бетінше жоспарлау; жобаларға бастамашы бол және іске асыр; өз оқуыңды басқар немесе дамыт; ілгерілеу барысын қадағала; өз өнімділігіңді бағала; өз дағдыларыңды жетілдір.
Мәнмәтін	Динамикалық күрделі жұмысты басқару; мамандармен / маман еместермен қарым-қатынас жасау; ғылыми шолулар мен бастапқы дереккөздерді пайдалану; жаңа талаптарға бейімделу; балама сценарийлер құру; толық емес деректерді пайдалану; шешімдер ауқымын анықтау.
Жаңалық	Кешенді тәсіл әзірле; соңғы зерттеулерге назар сал; осы пән саласындағы озық жетістіктер, тәжірибедегі инновациялар туралы хабардар бол; теориялық негіздерді кеңейт; білімді қолданудағы бірегейлік; жаңа тәсілдер жасау және жаңа білімдерді түсіндіру.

¹⁰² ABET Criteria for Accrediting Engineering Programs, 2019 – 2020: <https://www.abet.org/accreditation/accreditation-criteria/criteria-for-accrediting-engineering-programs-2019-2020/#GC3>

¹⁰³ Kahn, P. (2010). A Guide to Writing Aims and Intended Learning Outcomes. https://www.liverpool.ac.uk/media/livacuk/tqsd/quality-and-enhancement-framework/programme_aims_and_learning_outcomes.pdf

Курс бойынша күтілетін оқу нәтижелерін әзірлеу және академиялық адалдық

Академиялық тәртіп бұзушылықтарды барынша азайтуға ұмтылған іс-әрекеттерінде тәжірибе жасаушылар курстың бір бөлігі ретінде ақпараттық сауаттылық пен ғылыми байланыс ұстанымдары бойынша оқытудың нақты нәтижелерін әзірлей алады (Clement and Brenenson, 2013)¹⁰⁴. Курсты оқытудың мұқият ойластырылған нәтижелері де көшіріп алу немесе плагиат жасау амалдарын шектеуі мүмкін. Кэрролл мен Апплетон (2001)¹⁰⁵ академиялық адалдықты бұзу мүмкіндіктерін азайту құралы ретінде білім алушылардан зерттелген мәселелерді біріктіруді, рефлекскеуді және өздерінің жеке мәнмәтіндері мен тәжірибесінде қолдануды талап ететін оқыту тәсілдерін әзірлеуді ұсынады.

-
- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Студенттерді жоғары деңгейде ойлауға, белгілі бір мәнмәтінде мәселелерді шешу дағдыларын дамытуға және өзінің жеке оқу тәжірибесін көрсетуге ынталандыратын оқу нәтижелерін әзірлеңіз.

5.3 Жоғары білім берудегі оқыту және білім беру тәсілдемелері

Университетте дәстүрлі оқыту формасы, көбінесе, студенттердің үлкен тобына арналған дәрістер оқуды қамтиды, сонымен бірге студенттердің өздік жұмысына кейбір толықтырулар жасай отырып, кеңестер мен тәжірибелік сабақтар беріледі. Алайда білім беру үрдісін ұйымдастырудың көптеген басқа да тәсілдері бар.

¹⁰⁴ Clement, Gail and Brenenson, S. «Theft of the Mind: An Innovative Approach to Plagiarism and Copyright Education.» In Common Ground at the Nexus of Information Literacy and Scholarly Communication, edited by Stephanie Davis-Kahl and Merinda Kaye Hensley, 45-74. Chicago, IL: Association of College & Research Libraries, 2013.

<https://digitalcommons.fiu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1017&context=glworks> Online, retrieved on 20 April 2020

¹⁰⁵ Carroll, J. and Appleton, J. (2001). Plagiarism A Good Practice Guide. Oxford: Oxford Brookes University

Олар, егер әлдеқайда тиімдірек болмаса, ұқсас болуы мүмкін. Бұл әсіресе оқытудың болжамды нәтижелері білім алуға емес, бағалау мен сыни тұрғыдан талдау сияқты әлдеқайда жоғары деңгейдегі танымдық дағдыларға бағытталған кезде дұрыс болады.

Курстың мазмұнын белсенді түрде зерттеуге студенттерді ұдайы ұмтылдырып отыратын оқыту мен білім беру әдістерін таңдаған дұрыс. Жоғары білімге сәйкес келетін оқыту және оқыту әдістері мыналарды қамтиды:

- іздестіру-зерттеу жұмыстарына негізделген оқыту сияқты белсенді оқыту тәсілдері және мәселелер бойынша оқыту;
- «төңкерілген оқыту» технологиясы, мұнда оқу материалының көпшілік бөлігі сабақтан тыс оқытылады, ал сабақ уақыты пікірталастар мен жаттығулар үшін пайдаланылады;
- студенттердің аталған пән бойынша зерттеу үдерісіне тартылуына немесе қатысуына бағытталған зерттеуге негізделген оқыту;
- студенттерге модельденген немесе шынайы жұмыс кеңістігінде оқуға мүмкіндік беретін өндірісте және шынайы кәсіби тәжірибе негізінде де оқыту;
- «аралас оқыту» технологиясы, онда онлайн-компоненттер студенттерге оқу мен берілген тапсырмаларды орындауға қосымша мүмкіндіктер береді;
- студенттер бірге жұмыс істеген кезде олардың бірін-бірі оқытуына қолдау білдіру үшін өздерінің жетекшілігімен оқыту;
- шағын топтарда оқыту, мысалы семинарлар мен топтық пікірталастар;
- рефлексивті оқыту;
- дәрістерді әлдеқайда тиімді және қызықты етуге мүмкіндік беретін әдістерді қолдана отырып, үлкен топтарға (дәрістер) сабақ беру.

Оқу үрдісін ұйымдастырудың басқа тәсілдері мен қағидалары 11-кестеде келтірілді.

11-кесте.
Оқыту тәсілдемелері

Тәсіл	Сипаттамасы	Қолданылуы
Құндылықтарға негізделген	Құндылықтарға негізделген тәсіл, құндылықтар жиынтығын оқу үдерісі мен оқу бағдарламасына біріктіреді.	Әсіресе көшбасшыларды даярлауда, педагогикалық және медициналық білім беруде және басқаларында.
Жеке-орталықтан-дырылған	Бұл тәсілде студенттің жеке басы және оның құндылықтары оқу үрдісінің негізі болып табылады. Әрбір студентке өзінің жеке іс-әрекетін оқыту мазмұнымен байланыстыру ұсынылады.	ТМД елдерінде тіл үйрену, педагогикалық білім беру және дене шынықтыру сынды амалдар жиі қолданылады.
Тәжірибеге бағдарланған	Бұл тәсіл оқытудың кәсіби бағдарланған әдістерін (жұмыспен интеграцияланған оқыту тәжірибесі) пайдалануға негізделген.	Кәсіби бағдарланған оқу жоспарлары; «сэндвич» бағдарламалар, тағылымдамалар.
Құзыреттілік	Бұл студенттердің оқу үрдісінің орталық аспектісі ретінде қалаған құзыреттіліктерін көрсетуге бағдарланған тәсіл.	Кәсіби бағдарланған оқу жоспарлары; медициналық, инженерлік және педагогикалық білім .
Коммуникативтік	Коммуникативтік дағдыларды дамытуға бағытталған (айтылым, тыңдалым, оқылым және жазылым).	Тілді оқыту.
Пәнаралық	Пәннің аясын кеңейтуге және әлдеқайда ауқымды мәнмәтінде оқу тақырыбы бойынша түсінігін дамыту мақсатында оқу жоспарының мазмұнын біріктіру арқылы оқытуды ұйымдастыруға бағытталған.	Көбінесе бакалавриат студенттеріне арналған оқу бағдарламасының алғашқы жылдарында (мысалы НУ-дың негізгі оқу бағдарламасы).
Кіріктірілген	Түрлі тәсілдер мен әдістерді біріктіреді.	Педагогикалық білім; өнер және гуманитарлық пәндер саласындағы оқу жоспары; кейбір инженерлік бағдарламалар.

Эмпирикалық оқыту

Эмпирикалық оқыту қағидаларын түсіну осы тарауда талқыланған бірнеше тәсілді, атап айтқанда белсенді оқыту мен рефлексивті тәжірибені қарастыруға пайдалы негіз болады. Эмпирикалық оқыту түсініктің өзгеріске ұшырайтынын және тәжірибе оны қалыптастыруға және қайта өзгертіп дамытуға ықпал ететінін болжайды. Түсіну білім алушылардың білім беру ортасына өз білімдерін, идеяларын, сенімдері мен тәжірибелерін әкелетін үздіксіз үрдіс ретінде қарастырылады. Мұның бәрі оқушының нақты тәжірибесінің ықпалынан өзгеріп отырады. Мұнда оқу үдерісі осылай жүретіні жобаланады. Бұл оқыту үлгісі «Колбтың оқыту циклі» деген атпен белгілі (13-суретті қараңыз). Дэвид Колбтың (Kolb, 1984)¹⁰⁶ айтуынша, бір нәрсені сәтті үйрену үшін төрт түрлі тәжірибе немесе іс-әрекет қажет, атап айтқанда:

- тікелей, нақты тәжірибе – білім алушыны жаңа, нақты тәжірибеге тарту;
- бақылау және рефлексия – білім алушылардың өз тәжірибесі тұрғысынан ойлауы және талдау жасауы;
- абстрактілі ұғымдарды қалыптастыру – логикалық тұжырымдар мен теорияларды тұжырымдау үшін идеяларды қалыптастыру, оларды түрлендіріп, өңдеу;
- белсенді эксперимент жасау – шешім қабылдау, қиындықтарды шешу және жаңа жағдайларда қорытындыларды тексеру үшін жаңа, әлдеқайда терең түсініктерді пайдалану.

¹⁰⁶ Kolb, D.A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development (Vol.1)*. Engelwood Cliffs, NJ: Prentice-Hall

Белсенді оқыту

Белсенді оқыту – барлық студенттер оқу үдерісіне қатыстырылатын тәсіл. Бұл тәсіл дәстүрлі оқыту әдістерінен бірден ерекшеленеді. Онда студенттер оқытушы берген білімнің енжар қабылдаушылары болып саналады. Белсенді оқыту әдістерімен жасалған, жеке әрі мұқият таңдалған сабақтардың нәтижесінде студенттер өз оқуларына өздері жауап бере алады. Ізденіс-зерттеу жұмыстарына және мәселелерді шешуге негізделген тәсілдер (мәселелік оқыту), көбінесе, белсенді оқытудың ішкі түрлері ретінде қарастырылады (14-суретті қараңыз). Екі тәсіл де оқыту мен зерттеуді біріктірудің қолайлы тетігі ретінде кеңінен танымал (Spronken-Smith және т.б., 2007). Олар студенттердің зерттеу қызметіне негізделген енжар емес, белсенді оқыту тәсілін қамтиды. Зерттеу жүргізу, туындаған мәселелерді іздеу және шешу үрдісі білім мен дағдыларды қалыптастырумен қатар жүреді (Prince, Felder, 2006). Оқыту жұмыстары білім алушыға бағытталған, оған оқытушы қолдау білдіреді, «скафolding» стратегиясы қолданылады және жоғары деңгейдегі танымдық үрдістерді қамтиды.

Ізденіс-зерттеу жұмыстары негізінде оқыту

Ізденіс және зерттеу жұмыстарына негізделген педагогиканың мәні бұрыннан белгілі және көбінесе америкалық педагог Джон Дьюиге қатысы бар делінеді. Білім алушының ізденіс-зерттеу жұмыстары қызығушылықты арттыруға және оқу материалын тақырыптық жоспарлауға емес, «жасау арқылы оқытуға» бағытталған. Белсенді оқытудың бұл түрі сұрақ қою, мәселелерді немесе жағдайды айтудан басталады. Студенттер білімдерін немесе шешім қабылдау қабілеттерін дамыту үшін мәселелер мен қиындықтарды айқындап, зерттейді. Оның көмегімен олар танымдық дағдыларды және қиындықтарды шешу дағдыларын меңгереді.

Мәселелерді шешуге негізделген оқыту

Проблемалар тұрғысынан оқыту (Problem-Based Learning, PBL) – ізденіс-зерттеу жұмыстарына негізделген оқыту түрі (Inquiry-Based Learning, IBL), ол мәселелерді алдын-ала белгіленбеген шешімдер арқылы шешуге тоқталып қана қоймай, білім алушының басқа дағдылары мен қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Студенттің мұндай дағдылары мен кәсіби қасиеттеріне білім алу, топта бірлесіп жұмыс істеу және қарым-қатынас жасау жа-

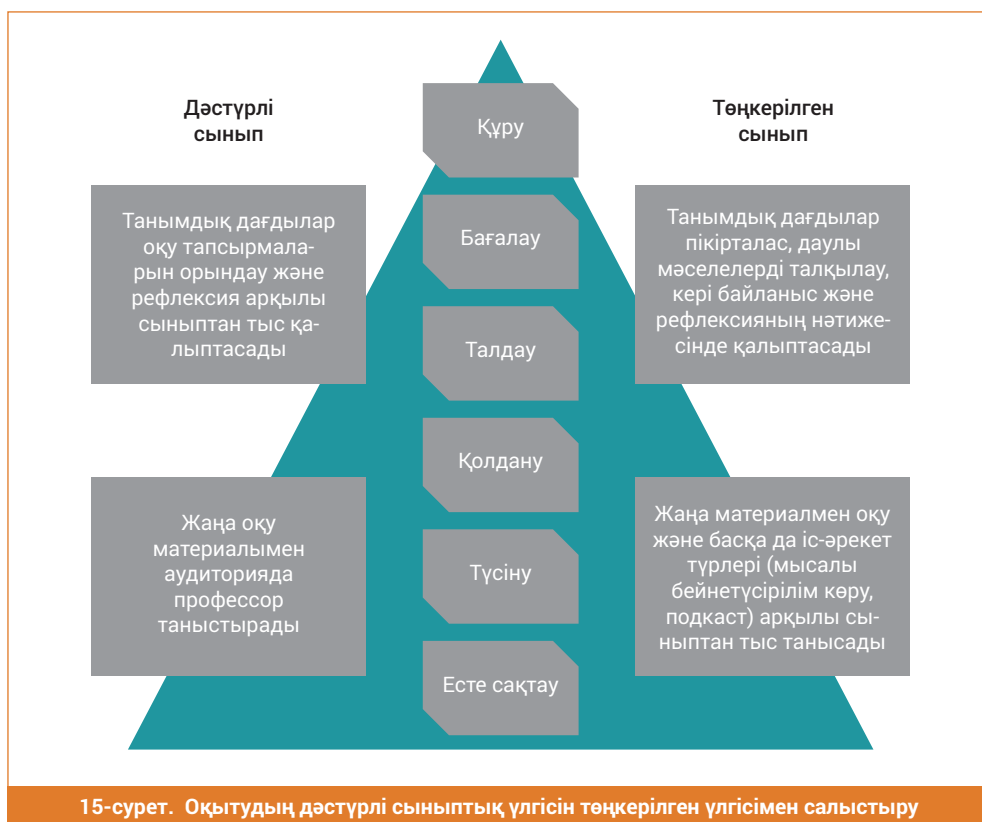
тады. Бұл тәсіл медициналық білім беруде кеңінен қолданылады, бірақ ол басқа пәндік салаларда да пайдаланылады. Қиындықтар тұрғысынан оқыту білім алушыларға сыни бағалау, синтез жасау, пайымдау және академиялық сауаттылық дағдыларын жетілдіре отырып, болашақтағы жұмысы мен оқуына пайдалы дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. Аталмыш тәсіл топ ортасында үздіксіз білім алуға жағдай жасайды. Бұл әдетте ізденіс-зерттеу жұмыстарына негізделген оқудан гөрі әлдеқайда шағын және қысқа мерзімде оқылады деп саналады.

- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Білім алушылардың оқу үдерісіне араласуын арттыру мақсатында белсенді оқытуға тиесілі бірқатар тәсілдерді анықтаңыз және оларды оқыту нәтижелеріне сәйкес келтіріңіз.

«Төңкерілген оқыту» технологиясы

Төңкерілген оқыту – дәстүрлі оқыту тәсілдерінің тәртібі кері бағытта ұйымдастырылған тәсіл (15-сурет). Оқушылар сабақ басталар алдында оқу материалын зерттейді. Аудиториялық сабақтардың уақыты курстастарымен талқылау жасау және сабақ барысында оқытушы ұйымдастырған тапсырмаларды орындау арқылы материалды жан-жақты түсінуді тереңдету үшін пайдаланылады. Дәстүр бойынша студенттер сыныпта білім алады, содан соң оларды жалпылап қорытып, кейіннен бағалайды. «Төңкерілген сыныптан» кейін студенттер алдағы уақытта оқуын одан әрі жақсарту үшін жүргізілген талқылаулар мен алған кері байланысының нәтижелері туралы ойлана алады.

Оқытудың бұл үлгісін жаңа үлгі деп санауға болмайды. 1990 жылдары Гарвард университетінде ғалымдар Крауч пен Мазур (2001)¹⁰⁷ «өзара оқыту» моделін жасады. Онда олар дайындалу және мәнін түсіну мақсатында сабақ басталмай тұрып студенттерге оқу материалын берді. Содан кейін олар студенттерді өзара әрекеттесуі мен оқытушының ойлануға берген сұрақтары арқылы әлдеқайда тереңнен ойлауға ынталандыру үшін аудиториялық сабақты қолданды.

Аудиториялық сабақтың алдында студенттерге осы материал туралы негізгі білу мен түсіну деңгейін қалыптастыруға көмектесетін оқу материалын беруі керек. Содан кейін сыныптағы сабақ кезінде оқуды тереңдетіп, жоғары деңгейдегі танымдық дағдыларды дамыту үшін қолдануға болады. «Төңкерілген оқыту» тех-

¹⁰⁷ Crouch, C. & Mazur, E.. (2001). Peer Instruction: Ten Years of Experience and Results. American Journal of Physics - AMER J PHYS. 69. 10.1119/1.1374249

нологиясының негізгі мақсаттарының бірі – студенттер бірлескен іс-шараларға, яғни өзара оқытуға және қиындықтар тұрғысынан оқытуға қатысқан кезде пассивті оқуды болдырмау және белсенді оқытуды арттыру болып табылады. Бұл тұрғыда оқытушының рөлі студенттерге өз оқуын өзі басқаруға мүмкіндік беретін фасилитаторға және жаттықтырушыға ауысады. Ақпараттық технологияларды пайдалану төңкерілген оқыту үрдісін одан әрі жетілдіреді және ХХІ ғасырда оқу үшін қажетті дағдыларды (мысалы цифрлық сауаттылық) дамытуға ықпал етеді. Озық технологиялар мен оқыту теорияларының үйлесімі төңкерілген оқытуға аралас оқыту сәтасына маңызды қосымша болуға мүмкіндік берді.

Төңкерілген оқыту (Flipped Learning): Назарбаев Университетінің мысалы

Дәстүрлі дәріс оқудан төңкерілген оқыту режиміне ауысуды студенттердің саны өсіп келе жатқан бағдарламалар үшін тартымды нұсқа және бірнеше оқытушы сабақ беретін курстарда белгілі бір оқыту тәсілін қолданудың реттілігін сақтауға ұмтылу ретінде қарастыруға болады. Компьютерлік ғылымдар бойынша кіріспе курсын оқытудағы Назарбаев Университетінің тәжірибесіне жүргізілген ұзақ уақыт бойғы бақылау студенттердің төңкерілген оқуға дейін және одан кейінгі оқу үлгерімін жақсартуда аздаған айырмашылық бар екенін көрсетті (Тайлер және Ессенбаева, 2019)¹⁰⁸. Сонымен қатар кейбір студенттер жазылған бейнематериалдар мен негізгі оқу мәтіндеріне қосымша сабақ ретінде қарау дағдысын қалыптастырды. Төңкерілген оқыту жағдайын студенттер курс бойынша қойылған бағасы тек сыныпта орындаған тапсырмаларды ғана есепке алғандай болып қабылдады (Құмалақов, 2017)¹⁰⁹. Дегенмен студенттердің айтқан жақсы пікірлері тұтастай алғанда білім алушылардың оқу үдерісіне қатысуының жоғары деңгейде болғанын көрсеткенін атап айта кеткен жөн (Тайлер және Абдрахманова, 2016)¹¹⁰.

¹⁰⁸ Tyler, B., & Yessenbayeva, A. (2019). A Comparison of Flipped Programming Classroom Models - Results by Gender and Major. In *Frontiers in Education: Fostering Innovation Through Diversity, FIE 2018 - Conference Proceedings* [8658809] (Proceedings - Frontiers in Education Conference, FIE; Vol. 2018-October). Institute of Electrical and Electronics Engineers Inc.. <https://doi.org/10.1109/FIE.2018.8658809>

¹⁰⁹ Kumalakov, B. (2017). From Sceptic to Changing Teaching and Learning at Nazarbayev University. <https://www.heacademy.ac.uk/blog/sceptic-changing-teaching-and-learning-nazarbayev-university> Online, retrieved on 20 April 2020

¹¹⁰ Tyler, B., & Abdrakhmanova, M. (2016). Flipping the CS1 and CS2 classrooms in Central Asia. In *FIE 2016 - Frontiers in Education 2016: The Crossroads of Engineering and Business* (Vol. 2016-November). [7757739] Institute of Electrical and Electronics Engineers Inc. <https://doi.org/10.1109/FIE.2016.7757739>

Ғылымды оқытуға кіріктіру

Ғылымды оқытумен кіріктіру студенттерге де, оқытушыларға да пайдалы болады. Студенттерге зерттеуге қатысушы ретінде қарау білім алушыларды білім беру бағдарламасына қатысуға ынталандырады, олардың білімі мен пәнді түсінуін арттырады. Студентке зерттеуші ретінде қарау студенттің осы пәнді игеруіне де, оны дамытуға үлес қосуына да ықпал етуі мүмкін. Студенттерді зерттеу жұмыстарына тарту олардың оқуға деген қанағаттанушылығын арттырады, институционалды және/немесе тәртіптік зерттеу мәдениетіне тән ықыласын арттырады, сонымен қатар зияткерлік қызығушылығы мен негізгі дағдыларын дамытады. Кейс-стади зерттеулерінің нәтижелері сондай-ақ студентке зерттеуші ретінде қарау білім алушылардың үлгеріміне оң әсер етуі мүмкін екенін көрсетеді. Ғылыми зерттеулерге негізделген оқытудың оңтайлы тәсілдеріне студенттерді оқытушылармен бірге құрылымдық кеңестермен бірлесіп жұмыс істеу арқылы оқыту кіреді. Ол алғашқы оқу жылынан бастап соңғы жобаға дейін барлық курс пен бағдарлама барысында студенттердің оқуына қолдау білдіреді.

НУ-да ғылымды оқыту және білім берумен біріктіру

Университеттің миссиясы мен оның ғылыми көшбасшылық бойынша мақсатына сәйкес ізденіс-зерттеу жұмыстары негізінде ғылымды білім беру мен оқытуға біріктіру 2016-2018 жылдар аралығында білім беру сапасын арттырудың институционалдық тақырыбы ретінде айқындалды. НУ бағдарламаларында зерттеулерге негізделген білім беру үлгісі пайдаланылады. Бұл ретте факультеттер профессор-оқытушылар құрамының (ПОҚ) ғылыми қызығушылықтарын көрсететін түрлі курстарды ұсынады. Осылайша ПОҚ-ның зерттеу қызметі НУ студенттерінің біліміне тікелей әсер етеді. Ғылымды оқуға біріктіруге шынайы ұмтыла отырып, мектептер (факультеттер) студенттерге оқытушыларымен бірге олардың ғылыми жобаларына атсалысуға мүмкіндік беретін курстарды қоса алғанда, мықты зерттеу мәдениетін дамыту мүмкіндіктерін іздейді. Студенттер зерттеуші болу дегеннің қандай болатыны туралы түсінік алады және зерттеу дағдылары мен тәжірибелерін дамытады. Жоғары білім беру мектебі өзінің ғылыми журналын электрондық форматта әзірлейді. Аймақтағы білім беру реформаларын зерттеуге бағытталған журнал эмпирикалық зерттеулер ұсынады және ғылыми зерттеулерге өздерінің алғашқы қадамдарын жасаған магистранттар мен докторанттар үшін тиімді зерттеу алаңы ретінде қызмет етеді. Студенттер пікір бере алады немесе өз мақалалары мен зерттеулерін пікір білдіруге ұсына алады.

Ғылыми зерттеулерге негізделген оқыту әртүрлі формада¹¹¹ болуы мүмкін (16-сурет). Олар мыналарды қамтиды:

- *ғылыми зерттеулердің нәтижелері негізінде оқыту мазмұнын ұйымдастыру* – студенттер өздерінің пәндік салалары бойынша жарияланған ғылыми еңбектерді зерделейді;
- *ғылыми зерттеулерге бағдарланған оқыту* – студенттер зерттеу әдістерін, жолдары мен дағдыларын үйренеді және қолданады;
- *білім беру және кеңес беру кезінде ғылыми зерттеулерді қолдану* – студенттер өз курстастарымен және оқытушыларымен зерттеулерді талқылап, бағалай отырып, білім алады;
- *ғылыми зерттеулерге негізделген білім беру* – студенттер белсенді зерттеуші бола отырып, білім алады.

¹¹¹ Healey, M. and Jenkins, A. 2009. Developing Undergraduate Research and Inquiry. Higher Education Academy, York, UK

- **Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес**

Әдістер теңгерімінің көмегімен ғылымды білім беруге біріктіріңіз, ол: 1) ғылымды білім мазмұнына біріктіруге; 2) ғылымды өзара оқыту және оқытушылармен бірге кеңес беруде пайдалануға; 3) ғылыми зерттеулерге бағытталуға; 4) студенттерді белсенді зерттеушілер ретінде ғылымға тартуға негізделсін.

Өндірісте және нақты жағдайларда оқыту

Өндіріс орнында оқыту студенттерді оқуға ынталандыруға және жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін жақсартуға шынайы тәжірибе болады. Студенттерге теорияны іс жүзінде қолдануға мүмкіндік беру үшін өндірісте оқыту оқу бағдарламасына біріктірілген. Бұл істі машықтанудан өту, модельденген жұмыс ортасы, «shadowing» әдісі бойынша машықтанушы-мамандардың кәсіби қызметін бақылау және жұмыс орнында мәліметтер жинау арқылы

жүзеге асыруға болады¹¹². Болашақ мамандығын шынайы өмірде көре жүріп оқу студенттерге шынайы (қатаң академиялық емес) жағдайларда оқуын мәнмәтінге келтіруге мүмкіндік береді.

Аралас оқыту

Аралас оқыту кезінде («blended learning») сыныптағы дәстүрлі оқыту онлайн оқытумен және студенттердің басқа да өздік жұмыстарымен үйлестіріледі. Бұл оқу үрдісінде үлкен икемділікті қамтамасыз етеді, сондай-ақ білім алушыларға сабақтың уақытын, қарқыны мен стилін жақсы бақылауда ұстауға мүмкіндік береді. Нәтижесінде аралас оқыту білім берудің неғұрлым инклюзивті тәсілін көрсетеді және оқуда қиындықтарға тап болған студенттер үшін пайдалы болуы мүмкін. Тиімді пайдаланған кезде бұл тәсіл білім алушылардың белсенділігін арттырып, оқу үрдісін жекелендіре (студенттермен сабақты жекелеп өткізу) алады.

Студент-тәлімгердің көмегімен оқыту

Студент-тәлімгердің («Peer Assisted Learning») көмегімен оқуда жоғары курс студенттері төменгі курс студенттері үшін пікірталас сабақтарын ұйымдастырады. Бұл тәсілді қолдану жаңа студенттерге университетте оқуына бейімделуге, оқудағы тәжірибесін байытуға, пәнді түсінуге және оқу дағдыларын дамытуға деген ынтасын арттыруға көмектеседі. Тәлімгерлікпен айналысатын студенттер көшбасшылық, жәрдемдесу, жобаларды басқару, әңгімеге тарту және тұлғааралық қарым-қатынас жасау дағдылары сияқты жұмысқа орналасуға қажетті дағдыларын дамытады.

Шағын топтарда оқыту

Университеттерде барынша тиімді білім берудің көпшілік бөлігі студенттер шағын топтарда жұмыс істеген кезде – семинар, кеңес, практикалық және зертханалық сабақтарда, сонымен қатар курстастарымен өз бетінше оқу кезінде жүзеге асырылады. Шағын

¹¹² <https://www.advance-he.ac.uk/knowledge-hub/introduction-work-based-learning>

топтар студенттерге жеке оқыту арқылы немесе дәріс тәрізді үлкен топтардың білім беру ортасында дамыта алмайтын ынтымақтастық пен өзара бірлесіп жұмыс істеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай дағдылар мыналарды қамтиды:

- өзара әрекеттесу дағдылары;
- топта жұмыс істеу дағдылары;
- уақытты және үдерісті басқару дағдылары;
- тыңдай білу;
- шығармашылық және сыни тұрғыдан ойлау дағдылары;
- ынтымақтастық;
- жобаларды басқару және аяқтау.

Топтық оқыту студенттер тобының арасында бірлік орнауына ықпал етеді. Әйтпесе студенттер үлкен не шашыраңқы сыныптарда оқшауланып қалады.

Рефлексивті оқыту

Қазіргі уақытта көптеген елдерде және білім беру мекемелерінде рефлексия білім беру мен оқытудың сапалы тәжірибесінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Рефлексия студенттерді бұрыннан білетін нәрселерін жаңа оқу материалымен байланыстыруға жетелейді. Ол тақырып не болмаса түсінік туралы ойыңды өзгертеді, сондықтан тереңнен оқытудың бір түрі болып саналады. Рефлексия студенттерден алған білімдерін, түсініктері мен идеяларын қайтадан еске түсіру қажет болған жағдайда маңызды рөл атқарады (мысалы эссе жазу кезінде). Рефлексиялық белсенділік білімді жай ғана білім дамытқан кезде аса маңызды емес. Рефлексия сонымен қатар төмендегідей мүмкіндік береді:

- оқу үрдісін баяулату және идеяларды қайтадан еске түсіруге уақыт бөлу;
- студенттерге өздерінің білімі мен түсініктерінің «иесі екендіктерін» сезінуге мүмкіндік беру, өйткені өздері оларды құруға қатысты;
- метатанымдық қабілеттерді дамыту – студенттер өздерінің оқу барысын бақылай әрі түсіне алады. Метатанымдық қабілеттер тиімді оқытумен байланысты;
- оқушылардың күрделі материалдарды меңгеру қабілетін арттыру.

Студенттерді рефлексивті әрекетке тарту және рефлексияны біртіндеп оқытудың ажырамас бөлігі ретінде қалыптастыру үшін мақсатты стратегияларды қолдануға болады. Бұл стратегиялар мыналарды қамтиды:

- өз оқу тәжірибесі туралы рефлексивті күнделіктер мен жазбалар жүргізу;
- портфолио, оның ішінде Digication¹¹³ сияқты электрондық портфолио жасау;
- бағалау тапсырмаларын орындау барысында алынған оқу тәжірибесі туралы рефлексия;
- оқу бағдарламасынан тыс жұмысқа орналасу, жұмыс және басқа да тәжірибелері туралы рефлексия;
- өзара бағалау және өзін-өзі бағалау;
- қызметтегі өсу, кеңес алу немесе өзін жеке дамыту бойынша жұмыс жасау арқылы келетін рефлексия.

-
- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Оқу барысының рефлексивті компоненттерін курстағы қалыптастырушы және жиынтық бағалауға біріктіріңіз.

Үлкен топтарда оқыту

Үлкен аудиториялардағы дәрістердің тиімділігі және университеттің қолжетімді инфрақұрылымы (оқу кеңістігі) жақын болашақта оқытудың түрі ретінде өзекті болудан қалады деген болжам бар. Сондықтан үлкен топтарда оқытуды оңтайландыру маңызды міндет болып қала бермек. Мортон (2003)¹¹⁴ пайдалы дәрістің төмендегідей ерекшеліктері болады деп болжайды:

- дәріс ақпаратқа толы және қызықты;
- дәріс жақсы ұйымдастырылған және түсіну оңай;

¹¹³ <http://www.buffalo.edu/ubcurriculum/ubportfolio/NewDigication.html>

¹¹⁴ Morton, A. (2007) 'Lecturing to Large Groups', in H. Fry, S. Ketteridge, & S. Marshall, S. (Eds.), A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education, Enhancing Academic Practice, 3rd ed. Routledge, London and New York, pp 58 -71

- студенттер дәлелдеменің одан әрі қалай дамитынын немесе оқу материалының логикалық тізбегін түсінеді;
- студенттер өздерінде қызығушылық пайда болғанын сезінеді;
- студенттер тапсырмаларды орындауға ынталы;
- дәріс аяқталғаннан кейін студенттер бір нәрсе үйренгендерін түсініп, ол туралы көбірек білгілері келеді.

Студенттердің дәрістерге қатысуын оқытудың тиімді стратегиялары арқылы арттыруға болады, оның ішінде:

- дәріс барысында сұрақтарды тиімді пайдалану;
- студенттер қойылған міндеттерді өздері шешеді, содан кейін орындаған тапсырмасын өз курстастарымен бөліседі;
- студенттер электронды түрде, жауап жүйелерін («кликерлер») немесе Kahoot¹¹⁵ сияқты онлайн қосымшаларды сыныпта қолдана отырып, бірнеше жауап нұсқалары ішінен жауабы таңдалатын сұрақтар бойынша дауыс береді;
- студенттер қысқа бейнероликтер мен басқа мультимедиялық материалдарды қарап, содан кейін көрген материалдарының негізінде нақты тапсырмаларды орындайды;
- студенттер қатысатын көрсетілімдерді пайдаланады;
- білім берудің инклюзивтілігін ескере отырып, электрондық таныстырылдарды тиімді пайдаланады (слайдтар санын барынша азайту, алаңдататын суреттер мен күрделі графигтік ақпаратты пайдалануға жол бермеу, барлық білім алушылар үшін ыңғайлы оқылуын қамтамасыз ету, маркерлер форматын шамадан тыс көп пайдалануға жол бермеу, түсінуді жақсартатын анимацияларды пайдалану және кіріктірілген мультимедиялық материалдарды пайдалану).

Оқытудың микро деңгейінде студенттерді оқу үдерісіне қызықтыру әдістерінің мысалы ретінде мыналарды айтуға болады: байланыс диаграммасын жасау («mind mapping») және инфографика сызу, «SWOT талдау» стратегиялық жоспарлау әдісі, «PEST талдау» сыртқы органы талдау әдісі, сондай-ақ «Gap талдау» стратегиялық талдау әдісі. Бұл әдістер талдау, синтез жасау және бағалау дағдыларын дамытады. Философия сияқты пәндерде Сократ әдісі қолданылуы мүмкін, ал Дельфи әдісі студенттердің білім беруге қатысты зерттеулер жүргізуіне, мысалы мақсат-міндеттерді жете зерттеуде қолданылуы мүмкін.

¹¹⁵ <https://kahoot.com/>

Онлайн және аралас оқыту

Онлайн оқыту мен аралас оқытуға арналған курстардың әзірленуінде көптеген ортақ құрылымдық ерекшеліктер болғанымен, онлайн режимде оқыту тәжірибесі күндізгі оқыту тәжірибесінен өзгеше екендігі жалпыға белгілі. Онлайн оқыту оқытушыдан әртүрлі дағдыларды меңгеруді талап етеді. Алайда оқытушылардың көпшілігі өздерінің дағдыларын тез бейімдеуге ғана икемді емес, сонымен қатар өздерінде бар көптеген материалдар мен ресурстарды да онлайн оқу ортасына жылдам сәйкестендіре алады. Басты мәселе студенттердің ынтасы мен қызығушылығына қолдау көрсету болып табылады. Студенттердің қызығушылығын арттыру үшін оқытушылар икемдей алатын бірқатар тәсілдер бар:

- курс барысында студенттермен жасалатын өзара іс-әрекетті түсіндіру және білім алушылардың өзара іс-әрекетіне қойылатын талаптарды түсіндіру (ақпараттық технологияларға қойылатын функционалдық талаптарды қоса алғанда);
- студенттерге қатаң мерзімдер мен жұмыс уақытын пайдалана отырып, ғаламторда жұмыс істеу барысында өзіндік тәртіп орнатудың және өзін-өзі ретке келтірудің басқа түрлерін дамытуға көмектесу;
- студенттердің бірде-бір тобы, тіпті шағын топ болса да, қолысыз жағдайға тап болмас үшін, оқытудың қолжетімділігі мен инклюзивтілігін қамтамасыз ету үшін барлық мүмкіндіктерді пайдалану. Бұл аспектілер мыналарды қамтиды: 1) әртүрлі білім алушылардың қажеттіліктеріне жауап беретін форматта мультимедиялық контентке қол жеткізудің балама құралдарын ұсыну; 2) күрделі әрекеттерді азайта және мүмкіндігінше сенімді, қарапайым нұсқаларды таңдай отырып, ақпараттық технологияларды қолданудың қарапайымдылығын есепке алу; 3) барлық студенттер үшін материалдың ыңғайлы оқылуын қамтамасыз ету;
- дидактикалық, дәріс оқу тәсілдерінен фасилитациялық (мүмкіндік беретін) тәсілге көшу, онда оқытушы білім берудің скаффолдингін қамтамасыз етеді (ECTS академиялық несиелер жүйесінде несие тікелей оқытушылық қызметтің сағаттарына емес, студенттердің оқуға жұмсайтын сағаттарының саны негізінде беріледі);

- селқостық танытатын оқытуға емес, белсенді оқытуға және студенттердің іс-әрекетіне назар аудару. Бірлесіп оқыту, ізденіс-зерттеу жұмыстары негізінде оқыту, шынайы кәсіби ортада оқыту, эмпирикалық оқыту сияқты белсенді оқыту тәсілдері білім алушылардың оқыту үдерісіне неғұрлым толықтай енуіне септігін тигізеді;
- «Төңкерілген оқыту» технологиясын қолдану, онда студенттер онлайн-сессия алдында берілген материалды оқиды, ал сессияның өзі материалды және студенттердің қойған сұрақтарын талқылауға арналады;
- студенттерге берілетін курс мазмұнын шағын «тез игерілетін» бөліктерге бөлу арқылы оқу үдерісінің тиімділігін арттыру (мысалы қысқа бейнеролик немесе аудиоматериалдар, әр фрагменттің соңында негізгі ойларды қорытындылау және бөліп беру);
- онлайн-оқытуда көзбе-көз «тірі» қарым-қатынас жетіспейді. Оқу мазмұнын интерактивті ете отырып, сіз студенттеріңізге курсыңыздан көбірек пайда алуға және олардың қызығушылығын айтарлықтай арттыруға көмектесесіз;
- студенттер үшін қауымдастық құру. Мысалы әлеуметтік желілерде форумдар, блогтар немесе топ ұйымдастыру. Студенттердің өзара бірлесіп жұмыс істеуіне ықпал ету (фасилитация) олардың курсқа қызығушылық танытуын және табысты болуын едәуір арттырады. Студенттердің посттарына жауап беру, сұрақ қою, студенттерді өз курстастарын толғандыратын сұрақтарды қоюға шақыру, электрондық поштасына жаңалықтарды, сілтемелер немесе хабарландыруларды жіберіп отыру арқылы өзіңізге курстың белсенді қатысушысы болуды қамтамасыз етіңіз;
- студенттердің сабаққа қатысуы және сабақ кезінде не тиімді екенін анықтау үшін онлайн-сабақтарда орын алған жағдайларға бағалау жүргізу. Бұл онлайн ортада пайдаланылатын құралдарды және олардың студенттердің сабаққа қатысуы мен оқуына әсерін сыни бағалауды қамтиды;
- орындалған тапсырмалар бойынша уақтылы формативті және жиынтық кері байланыс беру студенттерге кері байланысты келесі тапсырмаларды жақсарту үшін пайдала-

нуға мүмкіндік береді. Үлкен сыныптарда кері байланысты қамтамасыз ету қиын.

- орындалған тапсырмалар бойынша уақтылы қалыптастырушы және жиынтық кері байланыс беру студенттерге келесі тапсырмаларды жақсы орындау үшін кері байланысты пайдалануға мүмкіндік береді. Үлкен аудиторияларда кері байланысты қамтамасыз ету қиын, бірақ жүзеге асыруға болады. Жақсы ойластырылған айдарлар студенттердің жұмысын бағыттап отыруға көмектеседі және оқытушыларға айдарға тікелей байланысты пікірлер жазуға жәрдем береді.

Жоғары білім беру бойынша онлайн оқыту және аралас оқытудың «Quality Matters»¹¹⁶ сапа стандарттарымен студенттерге курс туралы ақпарат берген кезде мына тармақтарға ерекше назар аударылады:

- курсты қайдан және неден бастау керектігі туралы, курс туралы жазылған пікірлерді қайдан табуға болатындығы туралы нақты нұсқаулар;
- білім алушыларды курстың мақсатымен, құрылымымен таныстыру;
- онлайн-пікірталасқа қатысу туралы болжалдың нақты сипаттамасы. Электрондық поштаны және өзара әрекеттесудің басқа нысандарын нақты көрсету;
- сақталуы қажет курс саясаты мен осы білім беру мекемесін сипаттайтын кодекстің ғаламтор-сілтемесіне нақты сипаттама жасау және ұсыну;
- курста оқу үшін ең төменгі технологиялық талаптарды көрсету және осы технологияларды қалай сатып алуға болатындығы туралы ақпарат беру;
- компьютермен жұмыс істеу дағдыларын және білім алушыдан күтілетін цифрлық сауаттылыққа қатысты дағдыларды көрсету;
- оқу пәнінің алғы деректемелері туралы болжалдарды көрсету;
- оқытушының өзін-өзі кәсіби тұрғыдан таныстыруы туралы ақпараттың онлайн режимде қолжетімді болуын қамтамасыз ету.

¹¹⁶ <https://www.qualitymatters.org/sites/default/files/PDFs/StandardsfromtheQMHigherEducationRubric.pdf>

5.4 Білім беру сапасын арттыру

Кәсіби даму

Көптеген университеттер жоғары сапалы білім беруді қамтамасыз етуге тырысады. Бұл әдетте әріптестер мен жетекшілер тарапынан тікелей жасалатын сабақтарды қадағалау жұмыстарын үйлестіру есебінен, сондай-ақ студенттер тарапынан оқытушылардың жұмысын бағалаудың көмегімен, курс бойынша бағалауға талдау жасау мен құжаттамаға шолу жасау арқылы жүзеге асырылады. Бұл тақырып 7-тарауда толығырақ талқыланады.

Көптеген елдерде еңбек өтілін енді бастаған жас оқытушылардан ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуде, ғылыми еңбектер жариялауда, студенттерге ғылыми жұмыс бойынша сабақ беру және жетекшілік етуде өз дағдыларын дамыту талап етіледі. Сонымен бірге олар оқытушылардың кәсіби дамуына арналған ресми бағдарламаларға қатысуы керек. Балама ретінде немесе қосымша ретінде олардың докторлық бағдарламаларда оқу кезінде алған оқыту тәжірибесі бар. Академиялық тәжірибеге бағытталған біліктіліктері педагогтің тәжірибелік қызметін жетілдіретін негізді қамтамасыз етеді. Оқытушылық қызмет бір мезгілде рефлексия, өзінің педагогикалық тәжірибесін әріптестерімен, аға оқытушылармен және тәлімгерлермен бірге талқылау арқылы жақсартады. Бри-тандық AdvanceHE¹¹⁷ компаниясы сияқты халықаралық ұйымдар кәсіби дамудың құрылымданған жолдарын және ғалымдардың еңбек жолының түрлі кезеңдерінде кәсіби тұрғыдан сәйкесінше танылуын ұсынады.

¹¹⁷ <https://www.advance-he.ac.uk/>

НУ-да оқытушылардың кәсіби дамуы

НУ Advance HE компаниясымен серіктестікте оқытушыларды кәсіби дамыту мен танытудың кешенді тәсілін әзірледі:

- жоғары мектеп педагогикасы бойынша тәжірибелік семинарлар;
- оқытушылық қызмет саласындағы оқытушыларға кәсіби сертификат беру;
- жоғары буынның басшылары мен аға менеджерлері үшін көшбасшылықты дамыту курсы.

Бұл тәсіл Ұлыбританияның кәсіби стандарттар жүйесімен¹¹⁸, оқытудың табыстылығын салыстырмалы бағалау және оқытуға қолдау білдіру үшін халықаралық тұрғыда танылған құрылыммен сәйкестендірілген. Сонымен қатар НУ мектептері/факультеттері өздерінің стратегиялық серіктестерімен (Кембридж университеті, Дьюк университеті, Питтсбург университеті, Висконсин-Мэдисон университеті, Пенсильвания университеті, Сингапур ұлттық университеті) тығыз қарым-қатынас орнатқан. Олар оқытушылардың кәсіби тұрғыдан одан әрі дамуын және тәлімгерлікті қамтамасыз етеді. Профессорлар тобы жасаған сабақтарды өзара бақылау жобасы сияқты жетілдірудің маңызды бастамалары оқытушылардың өз тәжірибесін дамытуға мүмкіндік береді.

2019 жылы Еуропалық Университеттер Қауымдастығының институционалдық бағалау бағдарламасы (IEP)¹¹⁹ шеңберінде жүргізілген сырттан бағалауы барысында НУ өзінің профессор-оқытушылар құрамын дамытуға бейілділігі (шынайы берілгендігі) үшін мақтауға ие болды: «НУ-дың мысалы Ұлыбританиядағы жоғары білім академиясымен (2018 жылдан атауы «Advance Higher Education» болып өзгертілген) ынтымақтастықта жүргізілген үлгі арқылы оқытушыларының үздіксіз кәсіби дамуына қолдау білдіруі де назар аударуға тұрарлық».

Рефлексиялық тәжірибе

Рефлексиялық тәжірибе енді студенттердің оқу барысында ғана емес, сонымен қатар оқытушылардың кәсіби дамуында да жиі қолданылады. Дональд Шон¹²⁰ кәсіби білім мен құзыреттілік арасындағы байланысты зерттеді. Ол тәжірибе жинақтаушы ма-

¹¹⁸ <https://www.advance-he.ac.uk/guidance/teaching-and-learning/ukpsf>

¹¹⁹ <https://www.iep-qa.org/reports-publications.html>

¹²⁰ Schön, D. A. (1987). *Educating the reflective practitioner: Toward a New Design for Teaching and Learning in the Professions*. San Francisco, CA: Jossey-Bass

маңдар өздерінің кәсіби қызметі туралы саналы түрде ой жүгірту арқылы оқыту барысында құзыретті болады деп сенді. Рефлекси-ялық тәжірибе қазіргі уақытта мамандықты оқыту мен дамыту-да басты орын алады. Осы саладағы танымал сарапшылар көбі-несе ерекше дағдыларды, таланттылықты және құзыреттілікті көрсетеді. Осындай сарапшылық деңгейге көтерілу үшін рөл үл-гілері, тиімділігі жоғары тәжірибе көрсеткендерді бақылау, дербес тәжірибе, тәлімгерлік, тәжірибе және жинақтаған тәжірибесі тура-лы рефлексия қажет. Рефлексияны дамытуда, мысалы кеңестерді, құрылымданған тәсілдерді және кері байланысты қолдану арқылы қолдау жасап отыру қажет. Мұндай рефлексиялық тәжірибе өмір бойы оқытудың негізгі құрамдас бөлігі болып табылады.

Оқытудағы үздік жетістіктері үшін көтермелеу

НУ-дың оқыту сапасын арттыру тәсілінің тағы бір компоненті оқытудың озық тәжірибесін анықтау болып табылады. НУ-да оқы-тудағы үздік жетістіктері үшін жыл сайын марапаттау өткізіледі. Бұл марапаттар НУ-дың оқыту және білім беру стратегиясымен тығыз байланысты.

Оқытудағы үздік жетістіктері үшін берілетін марапаттар

НУ-дың Оқу және білім беру мәселелері жөніндегі комитеті жыл сайын университеттегі үздік оқыту тәжірибесін анықтайды. Бұл байқауға оқытушы-лар, нұсқаушылар, ассистенттер, докторант-ассистенттер қатысады. Мара-паттар мектеп/факультет деңгейінде білім берудегі жетістіктерді марапат-тау тәжірибесін толықтырады және НУ-да оқытуды үнемі жетілдіруге ықпал ететін маңызды компонент ретінде қарастырылады. Университеттің страте-гиясына сәйкес мынадай марапаттау санаттары бар: инновациялық оқыту; ғылымды оқытумен біріктіру; инклюзивті оқыту және академиялық адалдық. Қосымша марапаттар НУ-да интернационалдандыруға қосқан зор үлесі, оқы-тудағы көшбасшылығы және тәжірибесімен алмасқаны үшін беріледі.

ОЙЛАНУҒА АРНАЛҒАН СҰРАҚТАР

1. Сіздің курста қолданылатын білім беру мен оқыту әдістері оқыту нәтижелеріне қалай сәйкес келетінін сипаттаңыз.
2. Білім беру мен оқытудың ең қолайлы қандай әдістері студенттеріңізге келесі жетістіктерге қол жеткізуге көмектесетінін ойланаңыз:
 - а) синтез және бағалау сияқты әлдеқайда жоғары деңгейдегі танымдық дағдылар;
 - б) геодезиялық өлшемдер немесе химиялық титрлеу сияқты тәжірибелік дағдылар;
 - в) адалдық немесе этикалық мінез-құлық сияқты қарым-қатынасты және/немесе құндылықты қалыптастыру.
3. Орынды да мүмкін болатын жерде кейс стадидің мазмұны, тапсырмалары, мысалдары мен материалдары шынайылыққа және студенттерді оқытудың мәнмәтініне сәйкес келетініне – нақты тәжірибені ескеретініне және студенттің болашақ мамандығымен байланыста болатынына қалай кепілдік бере аласыз?
4. Оқыту және білім берудің қолданылған әдістері студенттердің әртүрлі қажеттіліктеріне сәйкес келетініне қалай көз жеткізе аласыз? Оқытудың осы аспектісі бойынша кәсіби әрекеттеріңізге мысалдар келтіріңіз.
5. Ғылым оқытумен қаншалықты біріктірілген? Бұған қандай әдістермен қол жеткізіледі?
6. Сіздің оқу бағдарламаңызда немесе курсыңызда қандай ұғымдар ерекше маңызға ие, үйренуге қиын немесе күрделі құрылымға ие? Студенттердің бұл ұғымдарды игеруі қалай қамтамасыз етіледі?

7. Студенттерді оқу үрдісіне барынша тарту үшін білім беру мен оқытудың қандай әдістерін қолданасыз?
8. Сіздің курсыңызда білім алушылардың өздерінің оқуына рефлексия жасау мүмкіндігі бар ма?
9. Теорияны тәжірибелік біліммен үйлестіретін интерактивті сабақтар немесе аралас оқыту (онлайн және жеке сабақтарды араластыру) сияқты әртүрлі оқыту режимдерінде білім беруге қандай мүмкіндік жасайсыз?
10. Оқытушы ретінде өзіңізді оқыту тәсіліңіздің тиімділігі қандай деп ойлайсыз және қалай талдау жасайсыз? Өзіңіздің оқытушылық тәжірибеңіз туралы рефлексия жасауға қандай деректер негіз бола алады? Өзіңіздің оқытушылық қызметіңізді жақсартуға болатын салаларды қалай анықтайсыз?

VI ТАРАУ

Білім беру сапасын
қамтамасыз ету
және арттыру

Шолу

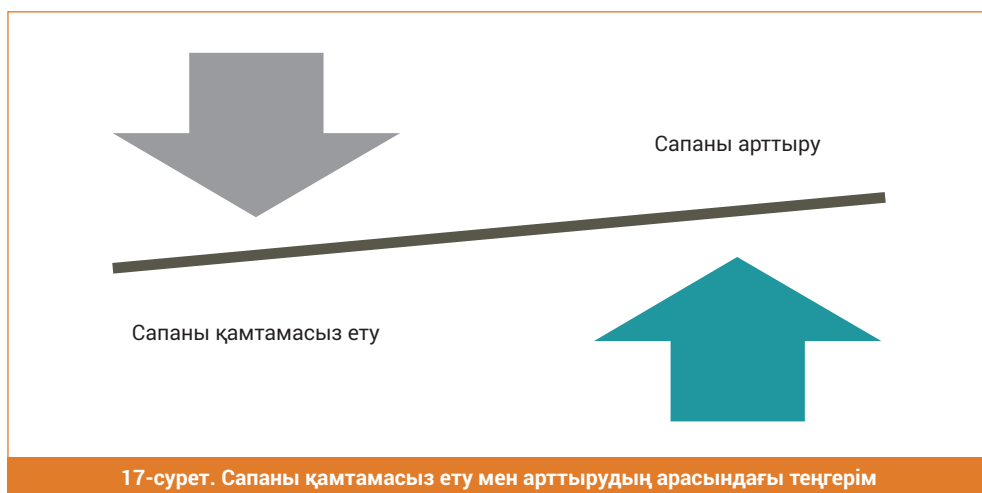
«Білім беру сапасын қамтамасыз етудің және арттырудың ең тиімді тәсілдері қандай?» деген сұрақ – жоғары білім беру жүйесіндегі қызығушылық тудырған тараптардың арасында жиі қойылатын сұрақтардың бірі. Бұл тарауда біз аталған пікірталасты тоқтатуды көздемейміз, білім беру сапасының жоғары болуын қамтамасыз ету және жақсарту негіздерін талқылаймыз. Біз Назарбаев Университетінде білім беру сапасын қамтамасыз ету және арттыру жүйесін (бұдан әрі – СҚА) құрудағы өз тәжірибемізбен бөлісеміз, осы үдерісте қол жеткізген жетістіктер мен сабақтар туралы әңгіме етеміз.

Сапаның қарапайым анықтамасының астарында оның күрделі тылсым табиғаты тұр. Сапа – көп өлшемді және өзгермелі құбылыс. Оны алуан түрлі стейкхолдерлермен әртүрлі әдіспен анықтайды. Олар өздеріне тиесілі көзқарастарын ұсынады және «қосымша құн»¹²¹ деп аталатын ақысын ұсынады.

Сапаның қосарлы сипаты оның белгілі бір сапа стандарттарына сәйкестігін және тұрақты жетілдіріліп отыратынын тексеретін әкімшілік рәсімдер ретіндегі анықтамасынан байқалады. Сапаны қамтамасыз ету алдын-алу шарасы болса да, сапаны арттыру әлдеқайда жоғары дәрежедегі мақсаттарды көздейді және

¹²¹ Nair, Ch., Webster, L., & Mertova, P. (Eds). (2010). *Leadership and Management of Quality in Higher Education*. Chandos Publishing

түрлендіретін өзгерістерді қамтиды¹²². Мақсаттарының әртүрлі болғанына қарамастан, олар бір-бірін толықтырып отырады. СҚА институционалдық жүйесін әзірлеу кезінде шеберлікпен теңгерімге қол жеткізу өте маңызды. Өйткені бір немесе басқа да үрдістерге шамадан тыс тәуелді болу сапаның өзіне қауіпті болуы мүмкін (17-суретті қараңыз).

6.1 Бенчмаркинг

Халықаралық бенчмаркинг – ең мықты және дәлелденген сапа көрсеткіштерінің бірі. Болон декларациясына қол қойған елдердің бірі бола отырып, Қазақстан Болон үдерісінің қағидаттарын өзінің ұлттық жоғары білім беру жүйесіне енгізді. Осы ықпалдастықпен бірге қазіргі уақытта ұлттық жоғары білімнің сапасы еуропалық сапа стандарттарымен салыстырылады. Төмендегі шектеулер институционалды сапа жүйесін құруға көмек бере алады:

¹²² Jones, S. (2003). Measuring the Quality of Higher Education: Linking Teaching Quality Measures at the Delivery Level to Administrative Measures at the University Level. *Quality in Higher Education*, 9(3), 223-229

Жоғары білімнің Еуропалық кеңістігінде сапаны қамтамасыз ету бойынша стандарттар мен ұсынымдар (ESG)

ESG еуропалық жоғары білім беру кеңістігінде (EHEA)¹²³ сапаны қамтамасыз етуге және арттыруға арналған қуатты қозғаушы күшке айналды. Құжатта жоғары білім берудегі ішкі және сыртқы сапаны қамтамасыз ету стандарттары көрсетілген. Осы стандарттарды табысты енгізуде жетекші қағидаттары ұсынылады. ESG жақсы құрылымдалған индикаторлармен қамтамасыз етеді, оларды университеттің ішкі сапасын қамтамасыз ету және арттыру (СҚА) жүйесін әзірлеу кезінде ескеру қажет.

Ұлыбританияның Жоғары білім беру сапасы кодексі

Ұлыбританияның Жоғары білім беру сапасын қамтамасыз ету агенттігі (QAA) әзірлеген Біріккен Корольдіктің жоғары білім беру сапасының кодексі университеттерге білім беру қызметтерін ұсынуда қолдау көрсету үшін кеңес, ұсыныстарымен бірге болжалдардың, негізгі және жалпыға бірдей қабылданған тәжірибелердің барлығын тұтастай қамтыған жиынтығын ұсынады. Британдық QAA агенттігі Сапа кодексіне қосымша әртүрлі көмекші ресурстар ұсынады¹²⁴.

Оқу пәндерінің бенчмаркингтік көрсеткіштері

Оқу пәндерінің бенчмаркингтік көрсеткіштері нақты бір пән саласындағы академиялық стандарттарды сипаттайды және білім беру бағдарламасын әзірлеу кезінде бағдар ретінде пайдаланылады. Оқу пәндерінің бақылау көрсеткіштері жалпы нұсқаулық пен сапаға қойылатын айрықша талаптарды ұсынады, бірақ икемділік пен түсініктемелерді де ескереді.

¹²³ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. (2015). Brussels, Belgium. https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf

¹²⁴ <https://www.qaa.ac.uk/en/quality-code/supporting-resources>

Дублин дескрипторлары

Дублин дескрипторлары белгілі бір академиялық дәрежеге қатысты оқытудан күтілетін нәтижелер туралы жалпы ақпарат береді. Бұл Болон декларациясына сәйкес циклдің аяқталуын немесе оқу деңгейін көрсетеді¹²⁵.

Аккредиттеуге қойылатын талаптар

Аккредиттеу стандарттары басқарумен, ресурстармен және инфрақұрылыммен, сондай-ақ білім беру бағдарламасын әзірлеуге қатысты институционалдық жетілдірудің тұрақты тәжірибесіне жетекшілік ете алады. Білім беру бағдарламасын ашуға берілетін өтінімдердің жобалары ең басынан бастап әлеуетті аккредиттеу агенттіктерінің (оқу бағдарламаларының мазмұны, бағдарламалар бойынша оқыту нәтижелері, бағалау) талаптарына сәйкес әзірлеуге кеңес беріледі.

Осы саладағы халықаралық сапамен қамтамасыз ету қауымдастықтарының ішіндегі негізгі ірілері – Британдық QAA агенттігі, Еуропалық жоғары білім беру сапасын қамтамасыз ету қауымдастығы (ENQA), Жоғары білім беруді аккредиттеу Кеңесі (CHEA) және АҚШ білім беру департаменті. Қазақстандық екі аккредиттеу агенттігі, Тәуелсіз аккредиттеу және рейтинг агенттігі (ТАРА) және Білім берудегі сапаны қамтамасыз ету жөніндегі тәуелсіз агенттік (БСҚТА) сапаны қамтамасыз ететін Еуропалық тізілімінің (EQAR) бір бөлігі болып табылады және ESG стандарттарына сәйкес жұмыс істейді.

Халықаралық бенчмаркинг жүйелерінің алуан түрлілігіне және олардың өзіндік ерекшеліктеріне қарамастан, бір-біріне өте ұқсас. Бенчмаркингке негізделген салыстырмалы талдау ОПК жүйесі үшін өте маңызды болып табылады, өйткені ол рефлексияны ынталандырып, жақсы өзгеріс орын алуына себепші болуы мүмкін.

¹²⁵ http://ecahe.eu/w/index.php/Dublin_Descriptors

-
- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

СҚА институционалдық жүйесін әзірлеу кезінде жоғары оқу орындарына халықаралық және ұлттық сапа стандарттарына жүгіну және оларды нақты ЖОО-ның институционалдық мәнмәтінімен лайықты түрде салыстыру ұсынылады. Сыни талдау жасамай, ойланбай Халықаралық стандарттарды сақтау қауіпті. Бір мәнмәтінде тиімді болған нәрсе екіншісінде тиімсіз болуы мүмкін.

6.2 Сапаны қамтамасыз ету және арттырудың университеттік жүйелері

ESG (2015) СҚА-ға жауапты негізгі орган университеттің өзі болып табылатынын баса айтады: «жоғары оқу орындарының сапаны қамтамасыз ету саясаты болуы керек, оны жариялауға болады және олардың стратегиялық тұрғыдан басқару тегінің бөлігі болып табылады...» (1.1 Стандарты)¹²⁶.

СҚА-ның ішкі жүйесі жоғары оқу орнының мәнмәтініне, міндеті мен стратегиясына байланысты университеттен университетке қарай түрленіп отыруы мүмкін. Шын мәнінде, СҚА жүйесінің институционалдық стратегиямен үйлесімді болуы, барлық мүдделі тараптармен бөлісе алатындай сапа ұғымын айқындауы және СҚА рәсімдерінің тұжырымдамалық негізін қамтамасыз етуі тиіс. Сапаны қамтамасыз ету тетіктері де, сапаны арттыру тетіктері де стандарттарға сәйкес болуды қамтамасыз етіп қана қоймай, сапаны арттыруға ұмтылдыратын сапа жүйесіне біріктіріледі деп күтілуде. Жоғарыда аталған индикаторлар СҚА жүйесін әзірлеу кезінде пайдалы болады, ал үрдіске барлық мүдделі тараптардың, оның ішінде студенттердің қатысуы жүйені әлдеқайда тұрақты етеді.

Әрбір университеттің өзіндік ерекшелігіне қарамастан, СҚА жүйесінің кейбір негізгі қағидаттары мен іс-әрекеттері ортақ болып қалуы тиіс:

¹²⁶ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. (2015). Brussels, Belgium. https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf

- жыл сайынғы және мерзімдік шолу жасау арқылы оқыту, білім беру және бағалау сапасын үнемі жақсартып отыру;
- СҚА үрдістеріне үлес қосатын әріптестер ретінде қарастырылуы тиіс студенттерді қоса алғанда, сыртқы және ішкі стейкхолдерлерді жұмысқа тарту;
- студенттерге бағытталған тәсіл;
- дәлелденген шешімдер негізінде шешім қабылдау;
- студенттерді оқытудың тиімді болуын қамтамасыз ету үшін оқытушылық қызметтің сапасы бойынша бастамаларға қолдау көрсету.

СҚА жүйесінің негізінде жатқан постулаттардың бірі – сапа үдерісіне циклділік тән. «Сапа циклділігі» ұғымының әртүрлі модельде алуан түрлі болып көрінуі мүмкін болғандықтан, оның негізгі қағидасын үнемі жетілдіріп отыру. Цикл қолданыстағы тәжірибеге шолу, жақсартуы қажет бағыттарын анықтау, жоспарлау, енгізу, бақылау жүргізу және жақсарту секілді нақты жүйелі кезеңдерден тұрады. Кез келген әзірленген СҚА жүйесі қандай да бір нысандағы сапа үдерісінің циклділігіне сәйкес келуі тиіс. Сонымен қатар ең маңыздысы – ҚӨК үрдістері оқытушылар мен қызметкерлер үшін бюрократиялық сипаттағы ауыртпалыққа айналмауы тиіс. Оның орнына университеттің сапа жүйесі қолдау білдіретін және нұсқау беретіндей болуы қажет.

- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Әрбір университетке өзінің институционалдық миссиясы мен стратегиясына үйлесетін және ESG қағидаттарына сәйкес келетін өзіндік СҚА жүйесін әзірлеу ұсынылады. Сапаны үнемі жақсартып отыру жоспарланған үрдістердің негізінде жүзеге асуы керек. Бюрократияның мүмкіндігінше ең төменгі деңгейге дейін азайтылғанына көз жеткізу үшін СҚА-дың ағымдағы үрдістеріне шолу жасаңыз.

Білім беру бағдарламасын бекіту

Білім беру бағдарламасын бекіту үрдісі сапа жүйесінің атқаратын жұмыс тиімділігінің көрсеткіші болып табылады. Бұл үрдіс берілген академиялық дәрежеге сәйкес келетін, жақсы ойластырылған бағдарламаны жасап шығаруға әкелуі керек. «Жоғары оқу орындарында өздерінің бағдарламаларын әзірлеп, бекітумен айналысатын өзіндік үрдістері болуы тиіс» (ESG 1.2 стандарты)¹²⁷. Ең маңыздысы, бағдарламаны бекіту үрдісінің дәйекті, келісілген, жүйелі, ашық, қатысушы және барлық мүдделі тараптар үшін қызықты әрі түсінікті болуы тиіс.

Бағдарламаны бекіту рәсімдері барлық бағдарламалардың университеттің ішкі стандарттары мен саясатына, сондай-ақ сыртқы стандарттарға сәйкес болуын қамтамасыз ететіндей етіп әзірленуі тиіс. Төмендегі кестеде бағдарламаларды әзірлеу сапасын бағалау кезінде қолдануға болатын, пайдаланылуы мүмкін құжаттарға мысал келтіріледі (12-кесте).

12-кесте. Ішкі және сыртқы құжаттар	
Ішкі құжаттар	Сыртқы құжаттар
<ol style="list-style-type: none">1. Университеттің стратегиясы, миссиясы;2. Университет түлегінің атрибуттары;3. Мектептің/факультеттің стратегиясы мен талаптары;4. Университеттің бағдарламаны бекіту үрдісіне қатысты саясаты;5. Баға қою және оқыту бойынша стратегиялар мен саясат;6. Сапаға қойылатын басқа да ішкі талаптар (мысалы қабылдау (түсіну), үлгерім, оқытудың аяқталуы).	<ol style="list-style-type: none">1. Ұлттық біліктілік шеңбері;2. Еуропалық біліктілік шеңбері;3. Дублин дескрипторлары;4. Еуропалық несиелерді қайта есепке алу жүйесін пайдалану бойынша нұсқаулық (ECTS);5. Оқу пәндерінің бақылау көрсеткіштері;6. Бағдарламаға аккредиттеу органдарының немесе кәсіби қауымдастықтардың қоятын талаптары (егер қолданылатын болса);7. Сапаны қамтамасыз ету бойынша қажетті басқа да сыртқы құжаттар, оның ішінде осы оқу пәні бойынша эксперттің бағасын қоса алғанда.

¹²⁷ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. (2015). Brussels, Belgium. https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf

Оқу пәндері бойынша индикаторлар тәрізді сілтемелік құжаттар бағдарламаның сипаттамасында оның нәтижелерін қарапайым ғана рәсімдеу үшін пайдаланылмауы керек. Олар бенчмаркингті дұрыс мәнмәтіндеу үшін бастапқы материал ретінде қызмет етуі тиіс. Білім беру бағдарламасын әзірлеуге арналған өтінімдер студенттердің жоғары сапалы оқу тәжірибесін қамтамасыз ету мақсатында университет әзірлейтін нақты өлшем шарттарын ескере отырып қарастырылуы қажет. Бұл өлшем шарттары мыналарды қамтуы мүмкін, бірақ олармен шектелмейді:

- университеттің стратегиясы және ережелерімен үйлесімділік;
- сыртқы стандарттар мен нормативтерге (аккредиттеу агенттіктерінің талаптарына) сәйкес келтіру;
- бағдарламаның нақты жазылған (рәсімделген) мақсаттары мен оқыту нәтижелері;
- құрылымдық түрде келісілген білім беру бағдарламасы (3-тарауды қараңыз);
- ғылымды оқыту және білім беру бағдарламаларына біріктіру (5-тарауды қараңыз);
- оқытуды жақсарту үшін сәйкесінше педагогикалық технологияларды енгізу;
- оқыту нәтижелеріне қол жеткізуге арналған оқытудың, білім берудің және бағалаудың тиімді стратегиялары (5-тарауды қараңыз);
- жоғары білімнің интернационалдандырылуы мен инклюзивтілігін ескере отырып, оқу жоспарын әзірлеу;
- студенттерден кері байланыс алу тәртібі;
- білім беру бағдарламасын жүзеге асыру үшін жеткілікті ресурстардың болуы (оқытушылар, ақпараттық технологиялар, кітапхана ресурстары, студенттерге қолдау көрсету).

Негізгі сапа көрсеткіштеріне негізделген бағдарламаны немесе курсты жасау үшін берілген үлгілі өтінім үлгісі ішкі және сыртқы, бенчмаркинг көрсеткіштеріне сәйкес әзірленген, бәрін тегіс қамтитын бағдарламалық құжатты жасауға үлес қоса алады. Сондай-ақ берілген өтінім нысаны оқыту нәтижелерін, оқытудың әдіс-тәсілдерін және бағалау әдістерін құрылымдық жағынан сәйкестен-

діруге ықпал етуі мүмкін (4-тарауды қараңыз). Білім беру бағдарламасы мен курстың құжаттамасы аталған жоғары оқу орнында қабылданған қағидаттарды нығайтатындай етіп әзірленуі тиіс.

НУ-да білім беру бағдарламалары мен курстарын құрастыруға арналған құжаттама

НУ-да білім беру бағдарламалары мен курстарын құрастыруға арналған үлгілер университеттің сыртқы, бенчмаркингтік көрсеткіштеріне және ішкі саясатына сәйкес әзірленген. НУ-да бағдарламаны ашуға берілетін өтінім үлгісі кейіннен сапаны бақылап отыруды қамтамасыз ету оңай болатындай етіп жасалған. Оқу жоспарының сәйкестігіне бақылау жүргізу оңай, өйткені өтініш беру үлгісі бағдарлама сипаттамаларының негізгі компоненттерін айқын көрсетуді қажет етеді (13, 14, 15-кестелерді қараңыз).

13-кесте.

НУ түлегінің атрибуттарымен БОН сәйкестігі

		Бағдарлама бойынша оқыту нәтижесі (БОН)			
		1	2	3	4
Түлектің атрибуттары	1				
	2				
	3				
	4				
	5				
	6				
	7				
	8				

14-кесте.

Оқыту және білім беру тәсілдерін БОН-мен сәйкестендіру

БОН	Пән	Оқыту және білім беру тәсілдері
1		
2		

15-кесте.
Бағалау тәсілдерін БОН-мен сәйкестендіру

	БОН 1	БОН 2	БОН 3	БОН 4	БОН 5
1 бағалау тәсілі					
2 бағалау тәсілі					
3 бағалау тәсілі					

НУ-да бағдарламаны/курсты әзірлеуге берілетін өтінім үлгілерін толтыру курс/бағдарлама басшыларын нәтижелерді, оқыту, білім беру және бағалау әдістерін сәйкестендіруге әкеледі. Өтінімді дайындау барысында оқытушылар зерттеулер мен технологиялардың өз бағдарламасымен қалай біріктірілгенін айқындайды. Үлгі ұсынылатын бағдарлама жетекшілерін аталған бағдарламаның сапасын қамтамасыз ету және жақсарту үшін қолданылатын тетіктерді көрсетуіне түрткі болады. Үлгіні толтыру аккредиттеу стандарттары, студенттердің пікірлері, сыртқы сарапшылар мен әлеуетті жұмыс берушілер бағдарламаның дизайнына қалай әсер ететіні туралы ойлануға мүмкіндік береді.

НУ курсының ерекшелігін көрсететін үлгі курсты әкімшілендіруге қатысты ескішілдікке негізделген ақпаратты сұратады. Сонымен қатар курс бойынша оқыту нәтижелерін (КОН) бағдарлама бойынша оқыту нәтижелерімен және НУ түлегінің атрибуттарымен сәйкестендіруді талап етеді. Сол сияқты оқыту, білім беру және бағалау әдістері оқыту курсының нәтижелеріне нақты сәйкес келуі қажет (16, 17, 18-кестелерді қараңыз).

16-кесте.

Курс бойынша оқыту нәтижелерін бағдарлама бойынша оқыту нәтижелерімен және НУ түлегінің атрибуттарымен сәйкестендіру

КОН құжат нөмірі	КОН байланыстырылған бағдарлама бойынша оқыту нәтижелері	КОН байланыстырылған түлек атрибуттары
1		

17-кесте.

Курс мазмұнының курс мақсаттарымен және КОН-мен сәйкестендірілуі

Курс жоспары				
Сессия	Күні (алдын-ала белгіленген)	Тақырыптары мен тапсырмалары	Курс мақсаттары (құжат нөмірі)	КОН

18-кесте.
Бағалауды КОН-мен сәйкестендіру

Жиынтық бағалау				
#	Тапсырма	Күні (алдын-ала белгіленген)	Маңыздылығы (%)	КОН

Бағдарламаларды бекіту үрдістерін басқару ісі университеттің мәнмәтініне және үрдістердің жекелей жүргізілу дәрежесіне байланысты өзгеріп отыруы мүмкін.

Назарбаев Университетінде білім беру бағдарламалары бойынша берілетін барлық жаңа ұсыныстар негізгі қызығушылық танытқан тараптарды бірге тарта отырып, департаменттердің, мектептердің/факультеттердің және университеттің деңгейінде мұқият тексеруден өтеді. Барлық ұсынылған бағдарламаларды, соның ішінде сыртқы бағалаумен қоса, алдымен құжатты бекітетін және қажетті қаржыландыруды, кадрлық қолдау көрсетуді және инфрақұрылымды қамтамасыз ететін білім беру бағдарламасы мен мектептер деңгейіндегі комитет мұқият тексереді.

Оқытушылар, студенттер және профессор-оқытушылар құрамы сенатының мүшелерін қоса алғанда, білім беру сапасы жөніндегі университеттік комитеттің алуан түрлі құрамы бағдарламалық құжаттамаға жан-жақты қамтылған сараптамалық бағалау жүргізуге мүмкіндік береді. Комитет жаңа/жетілдірілген (модификацияланған) бағдарламалардың бағдарламаны бағалау өлшем шарттарына және НУ ережелеріне сәйкестігін бағалайды. Комитет бағдарламаны Ғылыми кеңестің бекітуіне ұсынады немесе оны қайтадан қарап шығу үшін кері қайтарады. Бағдарламаға құрылымдалған және көп деңгейлі түрде осылай шолу жасау оның жобасын түзетіп, сапасын жақсартады.

Бағдарлама жетекшілері бағдарламаны әзірлеу үшін сыртқы сарапшылармен өзара бірлесе жұмыс істеп, оларға бағдарлама жобасының жақсарғаны туралы хабарлауы қажет. Өйткені бағдарлама пәндік салада, зерттеулерде және өнеркәсіптерде орын алған сол сәттегі жетістіктерді біріктіреді деп күтілуде. Білім алушылар оқу жоспарын әзірлеуге қатыса отырып, бағдарламаны жетілдіру үрдісіне өз үлестерін қоса алады. Соңғысына студенттердің білім беру бағдарламаларын талқылау жөніндегі комитеттердің жұмыстарына, курсты/бағдарламаны бағалау жөніндегі сауалнамаларға

және студенттерді қызықтыра тартудың басқа да тәсілдеріне араласуы арқылы қол жеткізуге болады. Бағдарламаларды әзірлеу және бекіту үрдістері жетілдіруді қажет ететін салаларды анықтау үшін үнемі қайта қаралып отырады деп күтілуде. Бұл – университеттің тұрақты түрде ұйымдастырылған жетілдіру бағытын ұстануының маңызды көрсеткіші.

- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Жоғары оқу орындарына мынадай кеңес беріледі:

- *бағдарламаны бекітудің нақты үрдісін бекітіп, бағдарлама сапасының негізгі көрсеткіштерін анықтау керек;*
- *бенчмаркинг және сәйкестендіру үшін бағдарламалар мен курстарды әзірлеуге өтінімдер үлгісін әзірлеу қажет;*
- *білім беру бағдарламасының немесе курстың жобасын әзірлеуге, студенттерді қоса алғанда, ішкі және сыртқы қызығушылық танытқан тараптарды тарту қажет;*
- *үнемі жақсартып отыру үшін бағдарламаларды бекіту үрдістерін тұрақты тексеріп отыру қажет.*

Білім беру бағдарламасына жасалатын жыл сайынғы мониторинг (БЖМ)

ESG-ге сәйкес, «жоғары оқу орындары өздерінің алға қойған мақсаттарына қол жеткізетіндеріне, студенттер мен қоғамның қажеттіліктеріне жауап бере алатындықтарына кепілдік беру үшін өздерінің бағдарламаларына мониторинг жүргізіп, мезгіл-мезгіл қайта қарап отыруы қажет» (1.9 стандарты)¹²⁸. Университеттің ережелері бағдарламаларға жыл сайынғы бақылау (БЖБ) жасаудың жүйелі және нақты рәсімдері мен жетекшілік ететін қағидаттарын қамтамасыз етуі тиіс.

Мониторинг үрдісі әдетте оқыту, білім беру және бағалау тәжірибесі нәтижеге қол жеткізуге ықпал ететініне көз жеткізу

¹²⁸ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. (2015). Brussels, Belgium. https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf

үшін тиісті деректерді мұқият және жүйелі түрде талдаудан өткізуге негізделген. Мұндай аналитикалық шолулар оқу курсының және/немесе білім беру бағдарламасының өзгеруіне әкелетін бірқатар әрекетті жоспарлауға себеп болуы мүмкін. Циклды аяқтау үшін енгізіле бастаған өзгертулердің тиімділігі БЖБ-дың келесі итерациясында бақылауға алынуы қажет (18-суретті қараңыз).

БЖБ үрдісінде оқытушылар құрамына төмендегі жайттар туралы ойлану ұсынылады:

- алдыңғы іс-шаралардың жоспарлары мен берілген есептері;
- оқу үлгерімі, оқу жүктемесі, студенттердің оқыту барысында және оқу аяқталғаннан кейін ілгері жылжуы туралы деректер (басқа статистикалық деректер);
- бағдарламаның мазмұны, аталған салада ағымдағы зерттеулердің бағдарламада көрініс табуы тұрғысынан;
- оқыту нәтижелеріне қол жеткізу нәтижесін шамалау кезінде бағалау және кері байланыс стратегияларының тиімділігі;
- оқыту нәтижелеріне қол жеткізуге қолдау көрсетуде білім беру мен оқыту әдістерінің табысты болуы;
- оқу ортасы мен студенттерге қолдау көрсету қызметтері;
- курс/бағдарламаны оқыған студенттердің пікірлері;

- бағдарлама туралы оқытушылар мен сыртқы сарапшылардың пікірлері;
- білім беру мен бағалаудың жақсы тәжірибесі.

Жақсы ойластырылған БЖМ үлгісі оқытушыларға аталған рефлексиялық жаттығуда көмектеседі. Үлгі жоғарыда аталған шолу жасаудың тармақтары бойынша аналитикалық ойлауға себепші болуы керек. Жасалатын шолудың барлық негізгі тармақтары академиялық қауымдастыққа түсінікті болуы қажет. Есептерге келесі жылы атқару жоспарланған бірқатар іс-шараларды, сондай-ақ өткен жылда кездескен қиындықтардың жауаптарын енгізу ұсынылады.

Академиялық қауымдастық үлгілерді қолдана отырып, оқытушыларға бағыт-бағдар береді, шолу жасаудың негізгі тұстарын белгілейді және тұрақты рефлексия мен жоспарлауға қолдау жасай отырып, оқу курсын / бағдарламасын мұқият ойластырады. Төмендегі кестеде НУ курстарына жыл сайынғы бақылау жасау үлгісінің қысқартылған нұсқасы келтірілді (19-кесте).

19-кесте. Бағдарламаға жыл сайынғы бақылау жүргізу үлгісі (қысқартылған нұсқа)		
Мектеп _____	Оқу жылы _____	
Бағдарламаның атауы мен коды:	Бағдарлама жетекшісі:	Қабылданған студенттер саны:
Шолудың негізгі тармақтары	Пікірлер/ Ой-толғамдар	Белгіленген/ орындалған іс-шаралар
Алдыңғы жылға берілген есепте көтерілген сұрақтарға жауап		
Бағдарлама туралы мәліметтер ¹²⁹		
Студенттердің бағдарлама бойынша оқыту нәтижелеріне және НУ түлектерінің атрибуттарына қол жеткізуі		
Бағдарлама барысында оқытуға, білім беруге және бағалауға қолданылған тәсілдердің тиімділігі		
Бағдарламаға қатысты студенттердің көтерген негізгі мәселелері		

¹²⁹ Аналитический обзор данных об успеваемости студентов, завершении обучения, распределении оценок, результаты опроса преподавателей, ежегодные тренды данных

БЖМ-ның мәні жыл сайынғы есеп берумен ғана шектелмейді. БЖБ білім беру бағдарламасының мәліметтері туралы оқытушылардың аналитикалық ойларын қамтуы тиіс. Осыған орай аталған үрдіске қолдау білдіру үшін жоғары оқу орындары деректерді басқарудың тұрақты кешенді үрдістерін құруы маңызды болып табылады. Бағдарлама жетекшілері бағдарлама туралы мәліметтерді тұрақты түрде талқылап отыруы қажет. Демек, БЖБ – бағдарламаға талдау бірлігі ретінде қарайтын, бірақ көбінесе курс, мектеп/факультет және университет деңгейінде де өткізілетін кешенді іс-шара. Алайда бұл университеттің мазмұны мен миссиясына байланысты өзгеріп отыруы мүмкін.

НУ-дың жыл сайынғы жүргізетін бақылауы көп сатылы үдеріс болып табылады. Ол бағдарламаға жыл сайын жүргізілетін бақылау бойынша есеп беру үшін қажетті деректерді қамтамасыз ететін курсқа шолу жасаудан басталады. Оқу сапасын арттыру жөніндегі факультет есебі бірнеше бағдарламаның ортақ мәселелерін көрсетеді. Берілген есептерге қарап, бүкіл университетке таратылатын ең үздік тәжірибенің мысалдарын анықтауға болады. Қорытынды кезең – «НУ сапаны арттыру жоспары» құжатын әзірлеу болып табылады. Ол институционалдық деңгейде оқыту сапасын жетілдірудің жаңа мақсаттарын белгілейді және академиялық қауымдастықты жалпыуниверситеттік сапаны арттыру тақырыбын іске асыруға баса назар аударуға шақырады. Соңғы кездері университет студенттердің оқуда қол жеткізген нәтижелері туралы дәлелді деректерге назар аударуда. Өйткені бұл аспект көптеген аккредиттеу агенттіктері қызметінің негізгі фокусы болып саналады.

НУ-дың институционалдық зерттеулер мен аналитика жөніндегі тобы бағаларды үлестіру туралы есептер әзірлей отырып және қолда бар деректер көзін толықтыратын түрлі университеттік сауалнамалардың нәтижелерімен алмасу арқылы курстар мен бағдарламаларға жыл сайынғы бақылау жүргізу үрдісіне елеулі үлес қосады.

Бес жыл бұрынғы БЖБ-дың ең алғашқы кезеңіне көз жүгіртсек, біз оқытушылардың оны қосымша «бюрократиялық ауыртпалық» ретінде ынтасыз қабылдағаны мен түсінгенінен бастап терең талқылауға әкелетін шынайы рефлексиялық тәжірибеге ұласқанына дейінгі даму кезеңін көре аламыз. НУ оқытушыларының сапаны арттыру үрдісіне қатысуы мен сапаны арттыру рәсімдерін ұстануы айтарлықтай өсті.

НУ мектептері (факультеттері) аккредиттеуге даярлауда БЖБ-дың құндылығын мойындады. Өйткені ол мектептердің жетістікке жетуін жүйелі түрде ойластыруды, сонымен қатар оқыту тәжірибесін жақсарту бойынша ойластырылған іс-шаралар жоспарын дамытуда оқытушылардың зор үлес қосқанын білдіреді.

Кейбір қол жеткізген жетістіктерді мойындаумен қатар, біз әлі де жетілдіруіміз қажет белгілі бір аспектілер бар екенін мойындаймыз.

-
- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Жоғары оқу орындары бағдарламалар мен курстардың сапасын үнемі арттырып отыруды қамтамасыз етуі керек. Бұл оқытушыларды білім беру барысының жақсарту қажет тұстарын анықтауға ғана емес, сонымен қатар білім беру мен бағалаудың үздік тәжірибелерімен алмасуға да баса назар аударуға шақырады. Үрдіс оқытушылар құрамына қолдау білдіруді қамтамасыз етуге бағытталуы және оқу сапасын одан әрі жетілдіруге себепші болуы тиіс.

Мерзімдік бағалау

Мерзімдік бағалау (МБ) халықаралық және ұлттық нормативтік құжаттардың индикаторларын пайдалана отырып, білім беру үдерісін циклдік бағалаудың (көбінесе төрт немесе бес жыл бойы) негізгі институционалдық тетігі болып табылады. МБ БЖБ үрдісі мен алдыңғы МБ нәтижесінде қабылданған іс-әрекеттердің тиімділігін бағалайды. Бұл бағалау осыған дейін тексерілген кафедраларды аккредиттеу стандарттарын сақтауға дайындауда пайдалы болады.

МБ бүкіл университет деңгейінде дәйекті және жүйелі болуы тиіс, ал оның саясаты мен рәсімдері барлық қызығушылық танытқан тараптарға түсінікті болуы тиіс (ESG, 1.9 Стандарты). МБ жүргізу үрдісі құжаттарды мұқият тексеруге бағытталмай, қолдау білдіретін және құрылымдық сипатта болуы керек. Мерзімдік бағалау қарастырылып отырған кафедралардағы академиялық үрдістерді қалай жақсартуға болатындығы туралы ұсыныстарды қамтуы қажет. МБ-ға тартылған барлық қызығушылық тудырған тараптар кәсіби этика, ашықтық және объективтілік қағидаттарын ұстануы тиіс.

МБ төмендегі жайттарға көз жеткізу үшін жүргізіледі:

- студенттер жоспарланған оқыту нәтижелеріне және бағдарламада көрсетілген құзыреттерге қол жеткізеді;
- оқыту, білім беру және бағалау сапасы бенчмаркингке сәйкес келеді;

- студенттер мен оқытушылар ғылыми-зерттеу жұмыстарына қатысады;
- студенттерге лайықты түрде академиялық қолдау қызметтері ұсынылады;
- одан әрі жетілдірілуі қажет және жақсы тәжірибесі бар салалар анықталады.

БЖМ үрдісі тәрізді мерзімдік бағалау да сапа циклінің ажырамас бөлігі болып табылады және мынадай кезеңдерден тұрады (19-суретті қараңыз):

1. Дайындық кезеңі мерзімдерді белгілеу, өзін-өзі бағалауды жүргізу бойынша топ құру, сараптау комиссиясының мүшелерін іріктеу және міндеттерді бөліп беру жөніндегі іс-әрекеттерді қамтиды. МБ комиссиясының құрамында сарапшылар мен студенттердің өкілдері болуы тиіс. Кез келген шиеленісті мәселелердің алдын алу қажет.
2. Өзін-өзі бағалау бойынша берілетін есеп бұрынғы өткен БЖМ-не жасалған шолуды және алдыңғы МБ ұсыныстарын, білім беру мен ғылыми жұмыстар жөніндегі пайымдауларды, сондай-ақ келесі МБ-ға арналған іс-қимыл жоспарын қамтуы мүмкін.
3. Кафедраға барған кезде (1-2 апта) комиссия мүшелері білім беру бағдарламасына, оқыту барысына, білім беру мен бағалауға, ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысу мүмкіндіктеріне, студенттерді қолдауға және білім беру үдерісінің басқа да аспектілеріне ерекше назар аудара отырып, құжаттарды қарайды әрі оқытушылармен және студенттермен кездеседі.
4. Комиссияның жасаған шолуы негізінде бағдарламаны одан әрі жетілдіру үшін есеп пен ұсыныстар дайындайды. МБ-дан өткен кафедра есепті талқылайды және берілген ұсыныстарға жауап ретінде іс-әрекет жоспарын дайындайды.
5. Іс-әрекет жоспарын іске асыру барысындағы ілгерілеу БЖБ шеңберінде қадағаланады деп болжануда.

Циклдің құрамы әртүрлі болып өзгеріп отыруы мүмкін, алайда циклдің тұйықталу тұжырымдамасы жүйелі болып табылады, өйткені ол сапаның ұдайы жақсарып отыруын қамтамасыз етеді.

МБ жүргізу айтарлықтай дәрежеде төмендегідей тармақтарға негізделеді:

- бағдарлама мен курс туралы құжаттама және статикалық деректер;
- мектеп/факультеттің жоспарлары мен стратегиялық құжаттары;
- алдыңғы МБ және БЖМ есептері;
- білім беру бағдарламасы жөніндегі нұсқаулық;
- аккредиттеу бойынша есептер;
- сыртқы сарапшылардың есептерін қоса алғанда, сарапшылардың өзара бағалауы және сырттай бағалауы;
- оқыту және білім беру қызметін бағалау туралы мәліметтер;
- студенттерден алынған пікірлер мен кері байланыс туралы сыни рефлексия;
- кәсіби даму туралы дәлелді деректер;
- студенттерге қолдау көрсету қызметі;
- оқу ресурстары және оқу материалдық-техникалық базасы.

МБ рәсімдері, үрдісті басқаратын комиссияның кезеңдері мен құрамы университеттер арасында айтарлықтай өзгеше болуы мүмкін, бірақ негізгі аспектілер мен қағидаттары ұқсас болады.

-
- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Жоғары оқу орындары мақсаттар мен үрдістердің айқындылығын қамтамасыз ету мақсатында МБ саясаты мен рәсімдерін әзірлеуге оқытушыларды тарту мүмкіндігін қарастыра алады. Мерзімдік бағалауға қатысатын студенттер қоғамдастығының өкілдеріне кеңес беру жағынан қолдау көрсету ұсынылады. Университеттер үрдісті іске асыру кезінде пайдалы болуы мүмкін кейбір ресурстарға жүгінуі мүмкін¹³⁰.

Сырттай бағалау

Университеттің СҚА жүйесіне сырттай бағалауды енгізу өте маңызды. Өйткені ол білім беру сапасы стандарттарының бейтарап және тәуелсіз бағалануын қамтамасыз етеді. Бұл олардың халықаралық салыстырмалы деңгейіне және стандарттардың тұрақты сақталуына кепілдік беру үшін қажет. Бұл сапа жөніндегі жаттығулардың құндылығы ESG 1.10 стандартында былайша атап көрсетілген: «Жоғары оқу орындары циклдік негізде ESG-ге сәйкес сапаны сырттай қамтамасыз етуден өтуі қажет». СҚА-дың басқа үрдістері сияқты сыртқы бағалау да кәсіби этиканы көрсетіп, жүйелі, тәуелсіз және айқын болуы тиіс¹³¹.

Университеттер сырттай бағалаудың алуан түрлі үлгілерін пайдалану мүмкіндіктерін қарастыру қажет, оның ішінде:

- халықаралық бенчмаркинг және білім беру бағдарламаларын әзірлеу үшін сыртқы бағдарларды пайдалану (6.1-тараушасын қараңыз);
- бағдарламаларды әзірлеуге, жаңа және жетілдірілген (түрлендірілген) бағдарламаларды бекітуге немесе жыл сайынғы бақылау жүргізу мен мерзімді бағалауға сырттан сарапшылар тарту;

¹³⁰ Quality Assurance Agency. (2018). *The revised UK UK Quality Code for Higher Education*. <https://www.qaa.ac.uk/en/quality-code/advice-and-guidance/monitoring-and-evaluation>
<https://www.dmu.ac.uk/documents/about-dmu-documents/quality-management-and-policy/academic-quality/periodic-review/periodic-review-guide.pdf>
<http://www.gsa.ac.uk/media/1440317/periodic-review-policy.pdf>

¹³¹ <https://www.qaa.ac.uk/quality-code/advice-and-guidance/external-expertise>

- аккредиттеу бойынша белгілі бір талаптарда көрсетілген сапа стандарттарына бағдарламалардың сәйкестігін қамтамасыз ету үшін аккредиттеу;
- институционалдық аккредиттеу немесе институционалдық деңгейде сырттай бағалау;
- қолданылатын бағалау әдістерінің қатаңдығын қамтамасыз ету және академиялық адалдықты сақтау үшін сырттан сарапшылар тарту. Сырттан келген сарапшылар емтихан жұмыстары мен диссертацияларды тексеріп, емтихан комиссиясының құрамына кіре алады.

Сырттан келген сарапшы ретінде әрекет ете алатындардың қатарына оқу пәндерінің сарапшылар, кәсіби қауымдастықтардың өкілдері, әлеуетті жұмыс берушілер, шақырылған баяндамашылар, шақырылған ғалымдар мен түлектер және басқа да қызығушылық танытқан тараптар кіре алады. Сырттан келетін сарапшылардың лайықты құзыреттері, жеткілікті білімі мен тәжірибесі болуы және мүдделерінің қайшылығы болмауы тиіс. Сырттан келетін сарапшылардың рөлдері мен атқаратын қызметтерін таңдау, тағайындау және анықтау үрдісі университеттің тиісті ережелерінде немесе нормативтік құжаттарында нақты тұжырымдалуы қажет.

Сырттай бағалау сапаны алдағы уақытта одан әрі қалай арттыруға болатындығы туралы ақпарат береді және «жақсартуды жылдамдатқыш ретінде әрекет ете алады және жоғары оқу орнына жаңа басымдық ұсына алады» (ESG, 1.10 стандарты). Үрдістің құндылығы сырттан келген сарапшылардан кері байланыс алу емес, оған лайықты түрде көңіл аудару болып табылады. Білім беру бағдарламаларының басшылары және қызығушылық тудырған басқа да тараптар сарапшылардың ұсыныстарын шын мәнінде талдаудан өткізуге және оларға сәйкес әрекет етуге жәрдемдесуі, сондай-ақ бағдарламаны тексеруде табыстылығына бақылау жүргізуді қамтамасыз етуі тиіс.

НУ-дың сырттай бағалау саясатына сәйкес онда сырттай бағалаудың әртүрлі үлгілері (әдістері) сәтті қолданылады. Осы саясатқа сәйкес жаңа білім беру бағдарламаларын ашу жөніндегі ұсыныстар мен бағдарламаға енгізлетін негізгі өзгертулер халықаралық деңгейде салыстырылып, аталған пән саласындағы сырттан келетін сарапшылардың қарауына алынып, тиісті түрде сәйкестендірілуі тиіс. НУ-дың кейбір мектептері (факультеттер) өздерінің бағалау тәжірибесінің тиімділігі мен тұтастығын тексеру үшін сырттан сарапшылар тартады.

НУ Еуропалық Университеттер Қауымдастығының институционалдық бағалау бағдарламасы (Institutional Evaluation Programme) шеңберінде бағалаудан университет деңгейінде 2017 жылы және кезекті бағалаудан 2019 жылы өтті. Бағалау ESG стандарттарына сәйкес болуды қамтамасыз етуге негізделді. НУ-дың оқыту сапасын қамтамасыз етудегі ішкі және сыртқы үрдістері және академиялық қоғамдастық пен студенттерге білім беруді жақсартуға деген айтарлықтай ұмтылысы айрықша атап өтілді. ИББ білім беру сапасын қамтамасыз ету және арттыру жүйесінің түгелдей жан-жақты қамтуына және білім беру үдерісін ғана емес, сонымен қатар ғылыми қызметті, стратегиялық басқару мен әкімшілік басқаруды да қамтуына кеңес берді.

Институционалдық бағалауға қосымша, НУ-дың кейбір мектептері өздерінің білім беру бағдарламаларын аккредиттеуден сәтті өткізді. Мемлекеттік басқару және мемлекеттік саясат саласындағы магистрлік бағдарламаларды ЕАРАА (Мемлекеттік басқару саласындағы бағдарламаларды аккредиттеу жөніндегі Еуропалық қауымдастық) агенттігі аккредиттеген. НУ-дың Foundation даярлық мектебінің бір жылдық қарқынды бағдарламасын («Академиялық мақсаттарға арналған ағылшын тілі» бағдарламасы) Британдық ағылшын тілі мұғалімдерінің академиялық мақсаттарға арналған қауымдастығы (BALEAP) аккредиттеді.

НУ-дың басқа бағдарламаларының көпшілігі аккредиттеу талаптарына сәйкестіктен өту және өзін-өзі көрсету бойынша іс-шаралар өткізу арқылы аккредиттеуге дайындалуда. Университеттің келесі стратегиялық мақсаты – НУ-дың халықаралық беделін арттыру үшін институционалдық аккредитация алу.

- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Сырттай тексеру тетіктерінің сапаны арттыру туралы деректерді қамтамасыз ететініне көз жеткізу үшін қазіргі СҚА тәжірибесін зерттеңіз. Сарапшының пікірін білу пайдалы болатын салаларды қарастырыңыз. Кейде бірнеше сарапшының қатысуы әлдеқайда толық шешім шығаруға ықпалдасады және білім беру бағдарламасына көп өлшемді көзқарас береді.

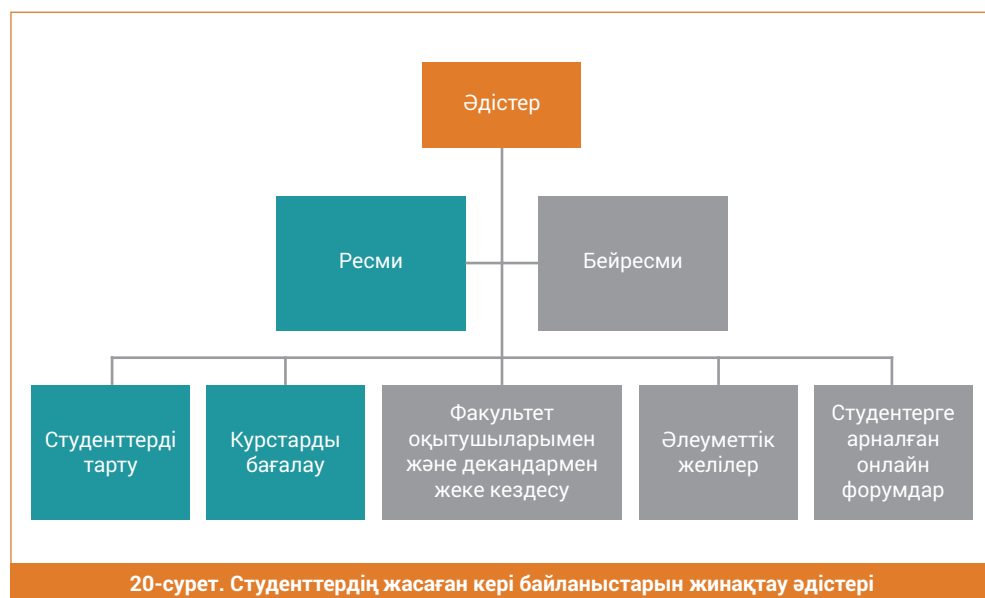
Студенттерді тарту

ESG-ның 1.3 стандарты «оқу орындары бағдарламалар бойынша оқыту кезінде студенттердің оқыту барысын ұйымдастыруға белсенді қатысуға ынталы болатынына кепілдік беруі тиіс» дейді.

«Студенттер жоғары сапалы оқу тәжірибесін алуға қажетті шарттар туралы және оларды қалай үнемі жетілдіріп отыруға болатындығы туралы құнды ақпарат береді»¹³², сондықтан олар келесі СҚА үрдістеріне қатысуы тиіс:

- жаңа және өзгертілген білім беру бағдарламаларын бекіту;
- бағдарламаға жыл сайын бақылау жүргізу;
- мерзімді бағалау және сырттай бағалау;
- комитетке мүше болу арқылы білім беру қызметіне баға беру.

Студенттердің жасаған кері байланысын жинақтау үшін көптеген әдісті қолдану қажет. Университеттер ақпараттық сипатта болуы мүмкін бейресми байланыс арналарының рөлін назарсыз қалдырмай, жете бағалауы керек (20-суретті қараңыз).

¹³² Quality Assurance Agency. (2018). *The revised UK UK Quality Code for Higher Education*. <https://www.qaa.ac.uk/quality-code>

Курсты бағалауға арналған сауалнама – кері байланыстың негізгі тетігі, ол студенттерден курстың дизайны, білім беру және бағалау әдістері сияқты оқытудың негізгі аспектілеріне қаншалықты қанағаттанатынын көрсетуді сұрайды. Университет курстарды бағалаудан басқа оқытушылардан, түлектерден бағдарламаларға қанағаттанатындықтары туралы сауалнамалар және студенттерге қолдау көрсету бойынша сауалнамалар жүргізе алады.

НУ-да курсты бағалауға арналған сауалнама курстың әртүрлі аспектілері бойынша әзірленген 14 басты сұрақтан тұрады. Бұл үрдіс орталықтандырылмаған және оны Qualtrics веб-платформасы арқылы мектептер басқарады. Сауалнама әкімшілері құпиялылықты сақтау мақсатында сауалнаманы басқару қағидаларын қатаң ұстанады. Сауалнама 4 бөлімнен тұрады:

1. курс туралы ақпарат;
2. курс туралы жалпы пікірлер (оқыту нәтижелері, бағалау өлшем шарттары, оқыту технологиялары, зертханалық сабақтар);
3. оқытушы туралы жалпы пікір (оқыту әдістерінің алуан түрлілігі, қамтамасыз етілген кері байланыс сапасы, коммуникация);
4. курсты қалай жақсартуға болатындығы туралы ашық сұрақтар.

НУ студенттері қоғамдастығының өкілдері курсты бағалау үшін сауалнама әзірлеуге қатысып, сұрақтарды қалай құрастыруға болатындығы туралы өз пікірлерімен бөлісті. Жалпы университеттік сұрақтарды курстың/бағдарламаның бірегейлігін көрсету үшін қосымша сұрақтармен толықтыруға болады.

Оқу пәні курсы бағалау кезінде респонденттер санының төмен деңгейінің негізгі себептерінің бірі алынған сауалнама нәтижелерін пайдалануға қанағаттанудың болмауы болып табылады¹³³. Сондықтан студенттерге өздерінің кері байланысты қалай қолданғандары туралы хабарлап отыру өте маңызды, сонымен бірге егер ешқандай іс-әрекет жасалмаса, оның себептері нақты көрсетілуі керек.

Университеттер өздерінің студенттерді тартуды шынайы қолға алғандығын көрсетуі және оны тиісті ережелер мен ережелерде айтуы, курс/бағдарлама/мектеп/университет деңгейінде студенттер

¹³³ European Students' Union. (2015). Bologna with Students Eyes. Brussels, 2015. <https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2016/07/BWSE-2015-online.pdf>

өкілдерінің тиісті тетіктерін әзірлеуі және студенттердің өзін-өзі басқаратын студенттік кеңесін құруға қолдау білдіруі керек. Студенттер өкілдігінің беделін арттыру үшін студенттерге, оқытушыларға және қызметкерлерге кеңес беру арқылы үнемі жәрдемдесіп отыру және тәлімгерлік жасау қолжетімді болуы тиіс¹³⁴. Сондай-ақ студенттерді тартудың белгіленген үрдістерінің тиімді болатынына талдау, бақылау жасап отыру қажет. Бұл білім алушыларға бағытталған мәдениетті дамыту үшін пайдалы болады.

НУ студенттері өкілдігінің жүйесін студенттік үкімет басқарып, оның жұмысын жүргізіп отырады. Ол студенттік корпус пен университет комитеттері арасындағы делдал ретінде қызмет етеді. НУ бідім алушылары (магистранттар мен докторанттар, сондай-ақ бакалавриат студенттері) түрлі деңгейдегі комитеттерге мүшелік етеді.

Студенттік қауымдастық өкілдерінің құзыреттілігін арттыру үшін НУ оқу тренингтерін ұйымдастырады. Тренингтер студенттерге олардың атқаратын рөлдері мен қызметтері туралы, сондай-ақ олардың сапаны жақсарту үрдісіне қалай үлес қоса алатындығы туралы хабарлар етеді. Интерактивті сабақтар кезінде студенттер нақты жағдайларды талқылайды және мүмкін болатын шешімдерін ұсынады. Кез келген академиялық мәселе бойынша жыл бойы тұрақты кеңес беріліп, қолдау көрсетіледі. Академиялық мәселелер жөніндегі ректор, проректор және декандар студенттерге қатысты мәселелерді талқылау үшін үнемі студент өкілдерімен кездесіп тұрады.

¹³⁴ Ashwin, P., & McVitty, D. (2015). The Meanings of student engagement: Implications for Policies and Practices. In A. Curaj et al. (Eds.), *The European Higher Education Area*, (pp.343-359). https://doi.org/10.1007/978-3-319-20877-0_23
https://www.researchgate.net/publication/312862857_The_Meanings_of_Student_Engagement_Implications_for_Policies_and_Practices

-
- **Жақсы тәжірибеге негізделген ұсыныс**

Студенттерге олардың кері байланысына жауап ретінде атқарылған кез келген іс-әрекет туралы ақпарат беріліп отыруы керек. Мұны электронды пошта арқылы, жеке кездесулерде және студенттік қауымдастық өкілдері арқылы атқаруға болады. Университеттер оқу сапасын арттыруға студенттерді тартуда озық халықаралық тәжірибелер мен қосымша ресурстарды қарастыра алады.¹³⁵

6.3 Сапа жүйелеріндегі деректерді басқару

Деректерді немесе дәлелдемелерді білім беру сапасын арттыру үшін пайдалану жоғары білім беру саясатының айрықша белгісі болып табылады. Институционалдық зерттеулер мен деректерді басқару әрекеті университеттің сапа жүйесінің ажырамас бөлігі болуы тиіс. ESG 1.7 стандартына сәйкес «жоғары оқу орындары өздерінің бағдарламалары мен басқа да қызметтерін тиімді басқару үшін тиісті ақпараттарды жинайтынына, талдау жасайтынына және пайдаланатынына кепілдік беруі тиіс». Аккредиттеу агенттіктерінің көпшілігі деректерді тиімді басқара алудың дәлелдерін талап етеді.

Мәліметтерге негіздей отырып, үздіксіз жетілдіру мәдениетін қалыптастыру үшін университет төмендегідей шараларды қарастыруы керек:

- деректер жыл сайынғы өтетін бағалауда, мерзімді және сырттай бағалауда қолданылуы үшін жүйелі түрде жинақталып отыруы керек;
- деректер тексеру және триангуляция үшін бірнеше дереккөздерден алынуы керек;
- деректерді дұрыс түсіндіру үшін бағдарламаның/курстың мәнмәтінін есепке алу қажет;

¹³⁵ Quality Assurance Agency. (2018). *The revised UK Quality Code for Higher Education*.
<https://www.qaa.ac.uk/en/quality-code/advice-and-guidance/monitoring-and-evaluation>
<https://www.dmu.ac.uk/documents/about-dmu-documents/quality-management-and-policy/academic-quality/periodic-review/periodic-review-guide.pdf>
<http://www.gsa.ac.uk/media/1440317/periodic-review-policy.pdf>

- оқытушылар деректерді басқарудағы өздерінің рөлдері мен міндеттерін нақты түсінуі керек;
- деректерді талдау мен түсіндіруде кәсіби даму мүмкіндіктерін және кеңес беру арқылы қолдау көрсетуді қамтамасыз ету пайдалы болады.

Жоғары оқу орындарының дәлелді шешімдер қабылдау үшін деректерді басқаруға заманауи АТ-платформалар мен технологияларды пайдаланғаны дұрыс. Бизнес-аналитиканы деректерді сақтау мен алған білімді басқаруды қоса алғанда, операциялық деректер мен аналитиканы біріктіретін жүйе ретінде пайдалануға болады¹³⁶.

Білім беру бағдарламасын жақсарту үшін тұрақты қолданылатын негізгі үрдістердің бірі – бағдарлама/курс бойынша оқыту нәтижелерін бағалау болып табылады. Мұнда тікелей (шолулар, емтихандар, сырттан келген сарапшылардың портфолиосы сияқты қалыптастырушы бағалау аспектілері) және жанама дәлелдерді (сауалнамалар, сұрақ-жауаптар, фокус-топтар) қоса алғанда, толық мәліметтер жиынтығын жүйелі түрде жинақтау талап етіледі. Деректерді тиімді пайдалану үшін оларды бағдарлама аясында дұрыс жинақтап, талдау жасау және түсіндіру жұмыстарын жүргізу керек.

Бағдарлама жетекшілері студенттерді оқуға қабылдау/ұстап қалу стратегиясын қайта қарау, оқу тәжірибесіндегі жобалардың тиімді болуы және соңғы жобалар мен басқа да аспектілер тәрізді негізделген шешімдер қабылдау үшін нақты бағдарламалар бойынша туындаған мәселелерін зерттеуге ерекше назар аудара отырып, қосымша жобаларға бастамашы бола алады.

¹³⁶ Pérez-Pérez, Y., Gomez, A., & Puentes-Velásquez, A. (2018). Application of Business Intelligence in the Quality Management of Higher Education Institutions. *Journal of Physics: Conference Series*, 1126. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1126/1/012053>

НУ Ректор Басқармасы жанында Институционалдық зерттеулер және аналитика (ИЗА) бөлімін құрды, ол Институционалдық зерттеулер қауымдастығының (ИЗК) қағидаттары мен стандарттарын ұстанады.

ИЗА бөлімінің жобалары тұрақты жетілдіру мәдениетін дамыту, академиялық шешімдерді қабылдауға қолдау білдіру және бағдарламаларға жыл сайынғы бақылау жүргізуге, рейтингтерге қатысуға, бағдарламаларды институционалдық бағалауға және аккредиттеуге қатысуға көмек көрсету үшін нақты және маңызды деректер мен статистикалық талдауды ұсынады. ИЗА бөлімінің бұл бастамаларына оның аналитикалық мәліметтер базасын жаңарту ғана емес, сонымен қатар барлық курс бойынша бағалардың үлестірілуіне талдау жасау, сондай-ақ оқыту тәжірибесіне қатысты сауалнамаларды әзірлеп, түсіндіру (бірінші оқу жылының түлектеріне арналған сауалнама, бағдарламаны аяқтаған түлектерге арналған сауалнама, студенттердің әлеуметтік-экономикалық мәртебесі бойынша сауалнама) кіреді. Бұл деректер ақпарат береді және білім беру бағдарламасының жыл сайынғы мониторингін қоса алғанда, сапаны арттыруға ықпал етеді. Институционалдық бағалау бағдарламасының есебінде ИЗА бөлімінің құрған тобының атқарған жұмыстарының сапасы жоғары бағаланады. Деректерді басқаруға қатысатын НУ қызметкерлерінің ішкі әлеуетін арттыру үшін ИЗА бөлімі НУ аналитикасы бойынша Таланттар желісін құрды және семинарлар мен ақпараттық сессияларды ұдайы өткізіп отырады. Мұның бәрі НУ-да деректерді жинақтау мәдениетін дамытуға ықпал етеді.

- *Жақсы тәжірибеге негізделген ұсыныс*

Оқытушылар мен қызметкерлерге деректерді басқару саласында қосымша кеңес беру арқылы қолдау жасалуы және кәсіби тұрғыдан даму мүмкіндігі ұсынылуы мүмкін. Өздерінің институционалды деректер жүйесін құру кезінде университеттер Институционалды зерттеулер қауымдастығы мен Еуропалық Институционалды зерттеулер қауымдастығының веб-сайттарындағы кейбір ақпараттық ресурстарды оқып, зерттей алады¹³⁷.

¹³⁷ The Association for Institutional Research (AIR) (www.airweb.org)
European Association for Institutional Research (EAIR) (www.eairweb.org)

Білім беру сапасы

Оқытушылық қызметтің сапасын қамтамасыз ету – СҚА жүйесінің негізгі компоненті болып табылады. Сапалы білім беру оқыту нәтижелеріне қол жеткізу үшін тиімді болатын оқытудың инновациялық әдістерін қолдануды көздейді. Оқытушылық қызметтің сапасына қатысты мәселелер білім беру бағдарламасының нақты құрылымын, білім алушылардың кері байланысын, оқыту нәтижелерінің тиімді түрде бағалануын, қолайлы оқу ортасын және студенттерге академиялық қолдау көрсетуді есепке алатын жеке тұлғаға бағытталған тапсырмаларды да қамтиды. Университеттің білім беру сапасына деген адалдығы оның жалпы ұйымдастырушылық стратегиясына немесе білім беру мен оқыту құрылымының құрамына енуі керек, ол білім беру сапасына қатысты күтілетін нәтижелерді айқындайды.

Университеттер білім беру сапасының біртұтас жүйесін құру кезінде мынадай қадамдарды қарастыруы мүмкін¹³⁸:

- білім беру сапасының жүйесі халықаралық стандарттар мен ESG талаптарына сәйкес келетіндігін тексеру;
- білім беру сапасын бағалауды сапаны қамтамасыз етудің әлдеқайда ауқымды жүйесіне біріктіру. Сандық және сапалық тұрғыдан бағалаудың сенімді және нақты құралдарын әзірлеу;
- білім беру және бағалау туралы тұрақты рефлексияның мағынасын түсінуді дамыту;
- университеттегі оқытушылық қызметтің стандарттарына қолдау білдіруге бағытталған кәсіби даму тәсілдерін ұсыну;
- білім беру мен оқытудың озық тәжірибелерімен және сынақтармен алмасу үшін арнайы алаң құру;
- оқытушылық қызметті жақсарту үшін тәлімгерлікті, өзара бағалауды және құрылымдық кері байланыстың басқа да тәсілдеріне көмек қолын созу (ынталандыру);
- курсты/бағдарламаны бағалау кезінде білім беру әдістерінің тиімділігі туралы студенттердің пікірлерін бақылап отыру;

¹³⁸ Hénard, F., & Roseveare, D. (2012). Fostering Quality Teaching in Higher Education: Policies and Practices. An IMHE Guide for Higher Education Institutions. OECD. <https://www.oecd.org/education/imhe/QT%20policies%20and%20practices.pdf>

- профессор-оқытушылар құрамының озық тәжірибелері мен жетістіктерін мойындайтын білім беру саласындағы алдыңғы қатарлы үздік жетістіктері үшін марапаттау жүйесін енгізу.

«Оқу орындары өз оқытушыларының біліктілігіне көз жеткізуі керек» (ESG, 1.5 стандарты). Оқытушылардың өздеріне тиесілі академиялық, зерттеушілік, кәсіби және педагогикалық білімдері, дағдылары мен мол тәжірибесі болуы тиіс. Олар оқыту мен бағалаудың инновациялық әдістерін жұмыс барысында тиімді пайдаланады және оқытудың заманауи технологияларын білім беру кезінде бағдарламаларына біріктіре алады деп күтілуде.

Жоғары оқу орындары оқыту тәсілдерінің барынша кең ауқымына ықпал ете алатын және барлық студенттер үшін қолжетімді болатын қолайлы орта мен оқу кеңістігін құруы тиіс.

Оқыту сапасын тексеру үшін университеттер мәліметтердің мынадай алуан түрлі дереккөздерін қарастыра алады:

- курсқа/бағдарламаға жүргізілетін жыл сайынғы бақылау және мерзімдік тексеру есептері;
- курсты/бағдарламаны бағалау барысында алынған студенттердің пікірлері;
- өзара бақылау нәтижелері бойынша кері байланыс;
- сырттан келген сарапшылардың есептері;
- курс/бағдарлама бойынша құжаттамаларға шолу (оқу жоспары, тапсырмалар және студенттердің жұмыстарының үлгілері);
- түлектер мен жұмыс берушілердің пікірлері;
- оқытушының қызмет портфолиосы.

Білім беру сапасын тексеру нәтижелері кемшіліктерді көрсетудің дәлелі ретінде емес, білім беру мен оқыту сапасын жақсарту үшін, сондай-ақ алдыңғы қатарлы озық тәжірибелерді анықтау үшін пайдаланылуы керек. Университеттер бағалау нәтижелеріне мұқият талдау жасалатынына, курстың/бағдарламаның мән-мәтінінде қарастырылатынына, шаралар қолданылып, бақылауға алынатынына кепілдік беруі тиіс.

Сапалы білім беру мұқият түрде жоспарлауды, бақылау жасауды, сондай-ақ курстың/бағдарламаның барлық компоненттерін іштей және сырттай бағалауды қоса алғанда, жүйелі және келісілген шаралар кешені арқылы жүргізуді талап етеді.

НУ-да білім беру сапасына бағдарламаға жыл сайын бақылау жасау, бағдарламаны аккредиттеу және институционалдық бағалау секілді бірнеше СҚА үрдісі арқылы мұқият тексеру жүргізіледі. Бағдарламаны әзірлеу барысында оны жүзеге асыратын оқытушылар құрамының сапасы мен біліктілігіне, қажетті оқыту және АТ-инфрақұрылымының болуына, студенттерге қолдау білдіру қызметтеріне және, ең маңыздысы, оқытудың инновациялық әдістерін енгізуге ерекше көңіл бөлінеді.

2019 жылы іске қосылған электрондық оқыту студиясы оқытуда заманауи технологияларды пайдалануға мүмкіндік береді және оқытушыларға сабаққа қажетті түрлі мультимедиялық материалдарды жасап алуды жеңілдетеді. Тек АКТ-ға негізделген оқытуды ғана емес, сонымен қатар оқытудың басқа да инновациялық тәсілдерін пайдалану үшін тиісінше институционалдық қолдау, ресурстар мен тренингтер ұсынылады. Мектептер университеттердің академиялық қауымдастығына өздерінің ең көрнекті оқытушыларының оқытушылық қызметіндегі жетістіктерін көпшілікке танытуға, марапаттауға ұсынады. Бұл марапат университетте білім берудің озық тәжірибесін дамытуға көмектеседі.

Стратегиялық серіктестер және AdvanceHE (Ұлыбритания) оқытушыларға мамандандырылған семинарлар мен сессияларға қатысу арқылы кәсіби түрде даму мүмкіндіктерін ұсынады.

- **Жақсы тәжірибеге негізделген ұсыныс**

Университеттер әртүрлі дереккөздері мен кері байланыстарға тұрақты түрде шолу жасап отыру негізінде білім беру мен бағалауды үздіксіз талдау тұжырымдамасын дамытқаны дұрыс. Білім беру сапасына қолдау білдіру үшін кәсіби түрде даму мүмкіндіктерін ұсыну және білім беру мен бағалаудың үздік тәжірибелерін көпшілікке танытып отыру өте маңызды.

Сапа мәдениеті

Жоғары білім беру ұйымдарындағы сапа ұғымын қабылдаудың мәдени тұрғыда өзгеруі, сапаны жалпылама түрде дамытудың түпкі мақсаты болуы мүмкін. «Сапаны қамтамасыз ету және сапаны арттыру... студенттер мен оқытушылардан бастап жоғары оқу орнының басшылығы мен менеджментіне дейін барлығын жұмылдыра отырып, сапа мәдениетін дамытуға демей болады» (ESG, 2015). Сапа мәдениетін сипаттайтын айрықша екі ерекшелік бар:

мәдени аспект немесе жалпылама сенім және ұйымдағы білім беру сапасын қамтамасыз етудің институционалдық құрылымдары мен үрдістеріне қатысты басқару аспектісі. Жоғары оқу орындарына осы екі тәсілді біріктіру ұсынылады (21-суретті қараңыз).

Университеттер сапа мәдениетін дамытуға күш салған кезде төмендегідей аспектілерді ескеруі керек¹⁴⁰:

1. **Миссия және стратегия.** Университеттің миссиясы мен стратегиясы оның сапаға қатысты құндылықтарға деген адалдығын көрсетуі және университеттің барлық қоғамдастықтарының көзқарасына сәйкес келетін сапа тұжырымдамасын айқындауы тиіс.
2. **Көшбасшылық.** Сапа мәдениетін жоғарыдан күштеп таңуға болмайды, бірақ университет басшылығы қоғам-

¹³⁹ Figure 8. Quality Culture. Reprinted from Quality Culture in European Universities: A Bottom-Up Approach. Report on the Three Rounds of the Quality Culture Project 2002 – 2006 (p.20) by EUA, 2006, Copyright 2006 by the European University Association. Reprinted with Permission

¹⁴⁰ Dill, D. (2016, June 9-11). *Developing a Quality Culture in Universities: Internal Quality Assurance as an Interconnected System of Tools and Processes* [Conference paper]. Policy Forum on Higher Education Quality and Employability, Xiamen University, China

ды сапаны жақсарту ісіне араласуға тарту үшін қолайлы жағдай жасауға жауапты болады. Мейірімділікке толы, шабыттандыратын және үлестірілген көшбасшылық жалпы қызығушылықтың туындауына ықпал етеді

3. **Құрылымдар.** Университеттер мәнмәтінге байланысты СҚА үрдістерін басқаруды орталықсыздандыру дәрежесі туралы шешім қабылдауы қажет. СҚА-дың орталықтандырылған үрдістері университет шеңберінде неғұрлым келісілген тәсілді қамтамасыз етсе, орталықсыздандыру СҚА үрдістеріне қоғамдастықтың әлдеқайда көбірек араласуына әкеледі. Ақылға қонымды тепе-теңдікті қамтамасыз ету өте маңызды.
4. **Байланыс және өзара әрекеттесу.** Студенттерді қоса алғанда, сыртқы және ішкі стейкхолдерлерді СҚА бойынша шығарылған шешімдерді талқылап, қабылдауға қатыстыру сапа мәдениетіне қолдау көрсетуге көмектеседі. Өзара сенімге, құрметке, тәжірибе алмасуға және айтылатын сынға дайын болуға негізделген ынтымақтастық сапа мәдениетінің ортақ құндылықтары болып табылады.
5. **Бақылау (мониторинг).** Тұрақты бақылау жүргізу тек қадағалап отыратын немесе бюрократиялық механизм емес, сапаны арттырудың тұрақты тәжірибесі болуы керек. Мониторинг шешім қабылдауға жәрдемдесетін, ақпараттандыратын, қызықтыратын және белсенді болуы қажет. Ол бағалау стандарттарына қарапайым түрде сәйкестік болу керек деген шектен тыс болуы керек.
6. **Деректерге негізделген сапаны арттыру жөніндегі мәселелер туралы рефлексия.** Сапа мәдениеті сенімді деректерге негізделген ақпараттандырылған шешімдер қабылдауды талап етеді. Бұл ретте университеттерге деректерді басқарудың тиімді жүйелерін құру ұсынылады¹⁴¹.

Автономияның әлдеқайда жоғары дәрежесі, нақты стратегиясы мен миссиясы бар, сапа этикасы мен сапаны басқарудың интеграцияланған құрылымдарын алға жылжытатын, студенттерді өз тәжірибелерінің өзегіне тартатын және өз қоғамдастығының

¹⁴¹ Bollaert, L., Brus, S., Curvale, C., Harvey, L., Helle, E., Jensen, H., Komljenovic, J., Orphanides, A., & Sursock, A. (Eds). (2007). *Embedding Culture in Higher Education. A Selection of Papers from the 1st European Forum for Quality Assurance on November 23-25, 2006, Germany*

сапаны жақсарту құндылықтарына деген адалдығымен бөлісе отырып, көшбасшылықты және қызығушылық тудырған тараптардың ақпараттандырылған шешімдер қабылдауға қатысуын қолдайтын университеттің неғұрлым жетілдірілген сапа мәдениетін құруға әлдеқайда көбірек мүмкіндігі бар.

Бұл аталған сипаттамалар толық қамтылған сипаттама болып табылмайды, дегенмен қазіргі сапа үрдістеріне шолу жасап, талқылауда бастапқы дерек бола алады.

НУ сапа мәдениетін қалыптастырудың алғашқы қадамдарын жасады. Университет сапа құндылықтарын ұстанады және бұл университеттің стратегиясында бекітілген (2018-2030):

НУ-дың бес стратегиялық мақсатының бірі саналатын 2 Стратегиялық мақсат – академиялық артықшылық болып табылады. «НУ-дың оқытушылары мен зерттеушілері университет қызметінің аталған негізгі салаларында әлемдік жоғары стандарттарға қол жеткізе алатын қабілетін көрсетуді жалғастыруы тиіс». Яғни түлектер мен зерттеулердің сапасы мен жетістіктерінің тұрақты түрде артып отыруы халықаралық дәрежеде танылып, беделге ие болуда өте маңызды рөл атқарады. Бұл өршіл мақсат қолжетімді болуы үшін университеттің тиімді сапа жүйесін қоса алғанда, көптеген факторлар арқылы нығайтылуы тиіс.

НУ-дың сапа құрылымы университеттің СҚА тетіктерінің көмегімен академиялық басымдылыққа қолдау білдіру стратегиясының мақсатын қолдайды. Институционалдық бағалау бағдарламасының есебінде «НУ-дың қызмет көрсету сапасын тұрақты арттырып отыратынына НУ-ға қызығушылық тудырған тараптардың айнымас адалдығы...» деп атап көрсетілген. Институционалдық бағалау бағдарламасының тобы да «бүкіл университет көлемінде сапаны қамтамасыз етуден сапа мәдениетіне көшуді жалғастыруды ұсынды». Әрине, әлі көп нәрсені жүзеге асыру және жақсарту қажет, бірақ сапа мәдениетін дамыту – уақыт пен ұжымдық күш-жігерді қажет ететін тұрақты іс.

- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Академиялық қауымдастық, әкімшілік қызметкер және студенттер өкілдігі арасындағы пікірталастар мен өзара әрекеттесулерді (әртүрлі формада) олардың сапа мәдениеті мен оны қолданыстағы тәжірибеге қалай енгізуге болатындығы туралы пікірлерін біліп отыру үшін тұрақты тәжірибеге енгізуге кеңес береді.

Онлайн және аралас білім беру мен оқыту сапасы

Онлайн оқытудың сапасын қамтамасыз ету үшін әртүрлі тәсілдерді қолдануға болатынына қарамастан, кейбір жалпылама сәйкестендіргіштер оны тиімді жүзеге асыруға көмектесе алады. Университеттер төменде аталған салаларда нақты сапа көрсеткіштерін әзірлеуі қажет:

1. Стратегиялық басқару. Университет басшылығы тарапынан онлайн-оқытуды институционалдық тұрғыдан ұстану және қолдау көрсету оқу стратегиясында көрініс табуы, университеттің миссиясымен үйлесімді болуы және іс-шара жоспарларына енгізілуі тиіс. Онлайн оқытуды басқару және үлестірілген міндеттермен бірге қолдау көрсету бойынша жасалған құрылымдар оны тиімді жүзеге асыруға ықпал етеді.

2. Виртуалды оқыту ортасы. Онлайн білім беру үшін виртуалды оқу ортасы қажет және ол блогтар, әлеуметтік желілер, бейнеконференция платформалары, курстарды басқару жүйелерін (мысалы Moodle, Canvas, BlackBoard) және электрондық портфолио бағдарламаларын (мысалы Mahara, Digication)¹⁴² қоса алғанда, коммуникацияның әртүрлі формаларының көмегімен жүргізіледі.

Таңдап алынған платформа оқыту нәтижелеріне қол жеткізуге жағдай жасауы, пайдаланушыға ыңғайлы болуы әрі жеке және бірлескен жобалар жасауға мүмкіндік беруі қажет.

Оқытушылар курстың мазмұнын YouTube, iTunes University, OpenLearn, TED Talks, подкасттар және басқа да мультимедиялық ресурстардың көмегімен толықтыра алады¹⁴³.

3. Курстың дизайны және оқу материалдары. Онлайн-курс оқытушының білім беру саласындағы және ғылыми зерттеулер жүргізу дағдысындағы озық тәжірибесін көрсетуі тиіс. Білім беру мазмұны университет кампусында дәстүрлі түрде ұсынылатын курстың мазмұнымен салыстырылуы керек.

Жақсы әзірленген курс мыналарды қамтуы қажет:

- бағдарлама бойынша оқыту нәтижелеріне және Еуропалық

¹⁴² <https://moodle.org/>; <http://www.sakaiproject.org/>; www.instructure.com; www.blackboard.com, <http://mahara.org>, <https://www.digication.com/>

¹⁴³ www.youtube.com, <https://apps.apple.com/us/app/itunes-u/id490217893>, www.open.edu/openlearn/, www.ted.com/talks

біліктілік шегінің деңгейіне сәйкес келетін оқытудың нақты және өлшенетін нәтижелері;

- бағалау және оқыту әдістерінің оқыту нәтижелерімен сәйкес келуі;
- жоспарланған оқу қызметіне және оның мазмұнына сәйкес келетін технологиялар;
- мазмұны бойынша логикалық және жүйелі түрде ұсынылған оңтайлы навигация;
- білім беру бағдарламасына сәйкес келетін және осы сала бойынша ағымдағы зерттеулерге негізделген курс материалдары;
- нақты нұсқаулықтары бар оқу материалдары;
- инклюзивті білім беруді есепке ала отырып, мүмкіндігі шектеулі студенттер үшін қолжетімді үлгіде ұсынылатын білім мазмұны;
- академиялық адалдық қағидаттарына сәйкес қолданылатын курс материалдары.

4. Бағалау. Бағалау академиялық үлгерімнің маңызды көрсеткіші болып табылады және курс өткізудің тиімділігін жанама түрде анықтайды. Бағалау тапсырмаларынан мыналар күтілед:

- оқыту нәтижелерін синхронды немесе асинхронды форматта өлшейді;
- бағалауда қолданылатын әртүрлі инновациялық және тиімді дағдыларды (сыни тұрғыдан ойлау, мәселерді шешу және т. б.) қарастырады;
- білім алушылар үшін тұжырымдалған нақты және ақпараттық бағалау айдарларына негізделген;
- өзін-өзі бағалау және өзара бағалау мүмкіндіктерін ұсынады;
- жиынтық бағалау, сондай-ақ қалыптастырушы бағалау түрлерін де қамтиды;
- студенттердің оқу үлгерімін жақсартуына жәрдем береді және курстың басынан аяғына дейін олардың оқу үлгеріміндегі ілгерілеуді атап көрсетіп отырады.

Бағалау үлгілеріне жасалатын кеңейтілген таңдауды онлайн режимінде пайдалануға болады, мысалы эссе, онлайн-пікірталастар, онлайн-тесттер және топтық жобалар. Академиялық адалдыққа қатысты орын алуы мүмкін кез келген қиындықтың алдын алу үшін

оқытушылар кейбір жазбаша жобаларды синхронды емтихандармен немесе жедел жауап беруді қажет ететін тапсырмалардың басқа түрлерімен толықтыра алады. Плагиатқа жол бермеу үшін оқытушылар студенттерді университеттің академиялық адалдыққа қатысты саясаты туралы құлағдар етіп, оларды Turnitin¹⁴⁴ платформасы арқылы өз тапсырмаларын тексеруге қызықтыруы тиіс.

5. Оқу тапсырмалары. Оқытушыларға белсенді оқытудың инновациялық және жеке тұлғаны дамытуға бағытталған көптеген тәсілдерін қолдану ұсынылады. Курс топтарының өзара бірлесіп әрекет етуі, технологиялық талаптар мен этикет жөніндегі нұсқаулықтар студенттерге нақты әрі айқын түрде жеткізілуі керек. Оқыту бойынша атқарылатын іс-әрекет оқыту нәтижелеріне қол жеткізуге қолдау білдіруі керек және оқытудың әртүрлі стильдерін ескеруі қажет (мүмкіндігі шектеулі білім алушылар мен қабылдау деңгейі төмен және жоғары білім алушылар үшін). Бұл тапсырмаларға топтық жобалар, кейс-стадилер, қиындықтарды шешу бойынша жүргізілетін талқылаулар кіруі мүмкін. Тапсырмаларға тиісті технологиялар мен мультимедиялық ресурстар қолдау білдіруі қажет.

Курста студенттердің бір-бірімен және оқытушылармен қарым-қатынас жасауына жағдай туғызатын көптеген мүмкіндіктер қарастырылуы керек.

6. Студенттерге қолдау білдіру. Жоғары оқу орындары оқытушылар мен студенттерге қолдау көрсетіп, олардың тиімділігін арагідік бағалап отыруы тиіс. Кампус аумағындағы курс және көрсетілетін қолдау қызметтері туралы үйреншікті ақпараттан басқа (кітапхана, ақпараттық технология, бағдарлама бойынша ағымдағы берілетін кеңестер, әкімшілік қолдау көрсету) студенттерге технологиялар мен цифрлық ресурстарды пайдалануға қатысты қосымша көмек қажет болуы мүмкін. Оқытушылар студенттердің қолданыстағы академиялық қолдау көрсету қызметтерін, мәліметтер базасын және кампустың басқа да ресурстарын білетініне және қол жеткізе алатындығына көз жеткізуі керек.

7. Студенттердің кері байланысы. Өзінің онлайн-оқыту тәжірибесінің сапасын арттыру үшін студенттерді ресми және бейресми кері байланысқа шығуға ынталандыру керек. Курстарды

¹⁴⁴ <http://turnitin.com>

бағалауға арналған сауалнама әзірлеу кезінде университеттердің мынадай көрсеткіштерді ескеруіне болады:

- курс пен күтілетін нәтижелер туралы ақпараттың қолжетімділігі және ашықтығы;
- оқыту нәтижелері мен білім беру бағдарламалары мазмұнының және оқыту, білім беру және бағалау әдістерінің айқындылығы;
- курстың оңтайлылығы мен құрылымы;
- онлайн материалдардың сапасы мен тиімділігі;
- курс кезіндегі қарым-қатынас пен өзара бірлескен іс-әрекеттің сапасы;
- курстарды өткізу барысындағы технологиялар мен платформалардың тиімділігі.

8. Кәсіби тұрғыда дамуы. Онлайн-сабақтарды өткізуге қатысатын оқытушыларға төмендегі салалар бойынша білімі мен дағдыларын кеңейту/арттыру үшін кәсіби тұрғыда даму мүмкіндіктерін үнемі ұсынып отыру қажет:

- цифрлық оқу материалдарының дизайны;
- технологиялық дамудың заманауи беталысы;
- педагогикалық стратегиялар;
- онлайн-оқыту форматында оқыту нәтижелерін бағалау;
- студенттердің өзара бірлесіп оқу әрекеттерін, сабақтарын, тапсырмаларын және жұмыс жүктемесін жоспарлау.

9. Үнемі жақсартып отыру. Жоғары оқу орындары сапа кепілдігіне және сапа стандарттарын сақтауға баса назар аударып қана қоймай, өзіне-өзі тұрақты түрде талдау жасау және бақылау жүргізу арқылы онлайн-оқытудың сапасын арттыруға ұмтылуы тиіс. Онлайн курстардың СҚА үрдісі әдеттегі курстармен бірдей қағидалар мен институционалдық үрдістерді ұстанады. Онлайн курстар, технологиялық құралдар және оқу материалдары үнемі жаңартылып, қызығушылық білдірген тараптардың пікірлері негізінде тексеріліп, сәйкесінше өзгертіліп отыруы керек.

COVID-19 вирусы онлайн оқытудың дамуына ықпал етті. Ол қолданыстағы институционалдық құрылымдар мен процедураларды өзгертті, жақсартылуы қажет бағыттарды анықтады және алғашқы сәтсіздіктер мен жетістіктерге қатысты баға жетпес тәжірибе әкелді. НУ-дың инновациялық оқыту және білім беру стратегиясы университеттің аралас және онлайн оқытуды қоса алғанда, оқытудың инновациялық әдістерін қолданатынын растайды. НУ-дың инновациялық оқыту орталығы курстарға жетілдірілген цифрлық білім беру құралдарын, қосымшаларды, жоғары сапалы мультимедиялық материалдарды және интерактивті оқулықтарды енгізу жөніндегі оқытушылардың бастамаларын қолдауға баса назар аударады¹⁴⁵. НУ оқытушылары бейне және аудиоматериалдар әзірлеу арқылы өздерінің курстарының мазмұнын байытта түсу үшін НУ электронды оқыту студиясының графикалық дизайнерімен бірлесе жұмыс істейді.

Ректор кеңсесі кәсіби даму мүмкіндіктерін және технологияларды пайдалану мен алуан түрлі ақпараттық ресурстарды әзірлеу арқылы оқыту бойынша жеке сабақтарын ұсына отырып, тұрақты түрде қолдау көрсетіп отырады. Онлайн-курстар өткізу бойынша оқытушыларға ұсынылған кеңестер білім алушыларды қашықтықтан оқытуға біртіндеп көшуді қамтамасыз ету үшін әзірленді. Сонымен қатар жоғары сапа стандарттары мен оңтайлы оқыту тәжірибесін қамтамасыз ету үшін НУ-дың онлайн-курстарына арналған сапаны қамтамасыз етуді тексеретін тізім жасалды. Алайда бұл – онлайн-оқытуды, аралас оқытуды және технологиялармен байытылған оқытуды дамытудағы алғашқы қадамдар ғана. Ол білім беру бағдарламаларын жыл сайынғы бақылау кезінде білім беру сапасын арттырудың бір саласы ретінде анықталды.

- **Жақсы тәжірибеге негізделген ұсыныс**

Онлайн оқытуды жүзеге асыратын жоғары оқу орындарына онлайн-курстар ұсынатын бенчмаркинг жүргізу және халықаралық озық тәжірибені зерделеу ұсынылады¹⁴⁶.

¹⁴⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=BAYkCoQBQtk&feature=youtu.be>

¹⁴⁶ www.qmprogram.org and <http://www.qmprogram.org/rubric>;
https://www.acode.edu.au/pluginfile.php/550/mod_resource/content/8/TEL_Benchmarks.pdf

CHEA Institute for Research and Study of Accreditation and Quality Assurance. Specialized Accreditation and Assuring Quality in Distance Learning. https://www.chea.org/sites/default/files/other-content/mono_2_spec-accred_02.pdf

Barker, K. (2001). *Creating Quality Guidelines for Online Education and Training: Consultation Workbook*. Vancouver BC: Canadian Association for Community Education. <http://futuresd.com/form/pdf/english.pdf>
<https://mvlri.org/wp-content/uploads/2017/08/Teachers-Guide.pdf>

Қысқаша қорытынды

Сапа мәдениетін қалыптастыру үшін сапаның институционалдық жүйесін құру және оның тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету уақытты, ресурсты және ең алдымен бүкіл академиялық қоғамдастықтың адалдығын талап етеді. Ең маңыздысы, университеттер сапаның институционалдық үлгісін басқаруда құрылымдық және жүйелі тәсілді қолдануы қажет. Ол сапаны қамтамасыз ету және сапаны арттыру үрдістерінің теңгерімді түрде біріктірілуіне негізделген.

Сапаның институционалдық жүйесінің тиімділігін тексеру кезінде негізгі үрдістер халықаралық бенчмаркинг негізінде бағалануы және ЖБЕК-дегі СҚА-дың үздік тәжірибелері мен стандарттарына сәйкес келуі тиіс. Алайда халықаралық бенчмаркинг СҚА жүйесінің дамуы туралы ақпарат беріп отыру үшін пайдалы болса да, СҚА жүйесінің институционалдық үлгісінің ішіне енгізілуі үшін лайықты түрде болуы, басқарылуы және мәнмәтінделген болуы тиіс. Артықшылыққа ие болу мәдениетін қалыптастыруға ұмтылатын университеттер сапаны стратегиялық басымдылық ретінде бөліп, сапа құндылықтарын алға жылжытып, СҚА рәсімдеріне арналған тұжырымдамалық негізі мен құрылымын жасауы керек.

СҚА құрылымы және онымен байланысты ережелер оқытушыларды институционалдық рәсімдерді орындау кезінде бағдарламаны бекіту, жыл сайынғы, мерзімді және сырттай бағалау, студенттердің сапаны және оқыту сапасын арттыруға қатысуы сынды әрекеттерге бағыттауы тиіс. Әрбір үрдіс белгілі бір құрылымдар мен рәсімдердің көмегімен басқарылатынына қарамастан, олардың барлығы жүйелі, сәйкестендірілген, қатаң, дәйекті, айқын, ашық, қызықты, ақпараттандырылған және барлық қызығушылық танытқан тараптар үшін түсінікті болуы қажет.

Сапа менеджментінің құрылымдары сапа үрдістерінің жалпылама ұғымын қамтамасыз ету үшін сындарлы сұхбатты және қызығушылық танытқан тараптардың қызығушылығын одан әрі арттыруды қамтамасыз етуі тиіс. Студенттер СҚА институционалдық жүйесінің ішінде араласып жүруі және өзінің оқу тәжірибесін кеңейтуге белсенді түрде қатысуы керек. Осыған байланысты тиімді қарым-қатынас орнату және барлық деңгейлерде кері

байланыс құру маңызды. Шынайы СҚА үлгісін құрудағы сәттіліктің кілті – тексеру және есеп беру емес, барлық қызығушылық тудырған қатысушыларға қолдау білдіру, бағыт беру және ынталандыру болып табылады.

Ол үшін оқытушылар мен әкімшілік қызметкерлерге кәсіби дамудың жекелеген мүмкіндіктерін, сондай-ақ студенттер қауымдастығына тұрақты кеңес беру және тренингтер өткізу арқылы қолдау білдіру пайдалы болар еді. СҚА үлгісі қаншалықты жан-жақты қамтылған және функционалды болып табылатынына қарамастан, жоғары оқу орындары тұрақты түрде үрдістер мен рәсімдерге сыни талдау жасап, бақылау жүргізуді қамтамасыз етуі тиіс. Сапаны арттыруға жағдай туғызу үшін барлық деңгейде қалыптасқан үрдістердің үнемі мағынасын түсініп отыру үйреншікті тәжірибеге айналуы қажет.

ОЙЛАНУҒА АРНАЛҒАН СҰРАҚТАР

1. Сапаны қалай анықтадыңыз? Сіздің университетіңізде сапаға қандай анықтама беріледі? Университетіңіздің стратегиясы оның сапа құндылықтарына деген адалдығын көрсете ала ма?
2. Университетіңіздегі сапаны қамтамасыз ету және арттыру үрдістерінің ерекшеліктерін анықтаңыз.
3. Өзіңіздің білім беру бағдарламаңыздың мен курсыңыздың сапасына кепілдік беру және арттыру үшін сыртқы бенмаркингтің қандай аспектілерін қолданасыз?
4. Сіздің университетіңізде жыл сайынғы бағалау жүргізуде кездесетін негізгі қиындықтар қандай?
5. Жалпы алғанда университетіңізде сырттай бағалаудың қандай үлгілері қолданылады және өзіңіздің курсыңызды/бағдарламаңызды жақсарту үшін қандай сырттай бағалау үлгілерін пайдаланасыз?
6. Студенттер өз пікірлерін білдіру үшін және сіздің университетіңізде олардың айтқан пікірлері ескерілуі үшін қандай шаралар қолданады? Университетіңіз студенттерді қызықтырудың (тартудың) қандай тетіктерін қолданады?
7. Өзіңіздің кері байланыс циклін жабу тәжірибеңіз туралы ойлануыңызды сұраймыз.
8. Сіздің оқу орныңыздағы оқыту сапасын неғұрлым сенімді түрде қалай бағалауға болады?
9. Сіздің университетіңіз білім беру сапасын жақсарту үшін өздерінің деректерін қалай басқарады?
10. Университетіңіз сапа мәдениетін дамыту үшін қандай іс-шаралар атқаруы керек деп ойлайсыз?

VII ТАРАУ

Білім беру бағдарламасын
басқару үрдісі

Шолу

Білім беру бағдарламаларын басқару үрдісінің негізгі компоненттері, оның ішінде бағдарламаларды әзірлеу, бекіту, тұрақты бақылап отыру және жетілдіру сапаны іштей қамтамасыз етіп, артыру жүйесінің маңызды бөліктерін құрайды.

Білім беру бағдарламаларын басқару үрдісінің тиімді болатындығына өзінің кәсіби қызметін немесе жан-жақты індете жасаған зерттеулерін сәтті жүзеге асыра алған түлектер дәлел бола алады. Біз «Білім беру бағдарламалары мен курстарды әзірлеу» деп аталатын 3-тарауда білім беру бағдарламасын әзірлеудің негізіне алынған тұжырымдамалар мен теорияларды қарастырсақ (құрылымдық сәйкестендіру, білім алушыларға бағдарланған оқыту, нәтиже алуға бағытталған тәсіл), ал бұл тарауда аталған үрдістердің іс жүзінде қалай қолданылатындығын қарастыратын боламыз.

7.1 Білім беру бағдарламаларын басқару қағидалары

Білім беру бағдарламасын басқару үрдісі жоғары оқу орнының білім беру мазмұнына қатысты ұсыныстар спектрін дамытуға және оны үнемі жетілдіріп отыруға қолдау көрсетеді. Төменде берілген негізгі қағидалар *тиімді үрдістерді* дамытуда университеттер үшін қолайлы нұсқаулық бола алады:

- жүйелі түрде қолданылып, ретімен әрекет етеді;
- бағдарламаны әзірлеу мен іске асыруға байланысты мәсе-

лелерді құрылымдық және қызықты түрде талқылауға қолдау білдіреді;

- ашық, айқын және алқалы шешім қабылдауды қолдайды;
- барлық қызығушылық білдірген тараптардың өкілдіктері мен міндеттерін нақты белгілеп, анықтайды;
- бағдарламаларды әзірлеу, бекіту және талдау жасау тәсілдерін жалпылама түсінуге ықпал етеді;
- жоғары академиялық стандарттарға лайықты болатын жоғары сапалы білім беру қызметтерін дамытуға қолдау білдіреді;
- ішкі қызметкерлер мен студенттердің, сондай-ақ штаттан тыс жұмыс істейтін мамандар мен жұмыс берушілердің тәжірибесіне сүйенеді;
- кәсіби, заңнамалық және бәрін реттеп отыратын органдардың талаптарына сәйкес келеді;
- нарықты талдаудың дәлелдемелерімен, бизнес саласындағы кейстермен, институционалдық ресурстармен және инфрақұрылыммен толық ақпараттандырылған;
- білім беру инновацияларын ынталандырып, студенттердің оқуына керемет мүмкіндік беруге қолдау білдіреді;
- инклюзивті білім беру тәжірибесіне қолдау білдіреді.

Бұл тарауда осы қағидалардың қолданылуы егжей-тегжейлі қарастырылады.

7.2 Студенттерді және басқа да мүдделі тұлғаларды тарту үрдісі

Бағдарламалар мен курстарды әзірлеу кезінде «төменнен жоғары қарай» тәсілін пайдалану ұсынылады, мұнда профессор-оқытушылар құрамы студенттер мен өзге де мүдделі тараптарды үрдістің басталған сатысында көбірек қатыстыра отырып, өздері бастамашы болады (ESG, 1.2 Стандарты)¹⁴⁷.

¹⁴⁷ The Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG): https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf

Зерттеулер (мысалы Little et al., 2009)¹⁴⁸ студенттерді оқуға тарта отырып, оқу орындары оларды өздерінің оқу ортасын жобалауға қатысушы ретінде емес, негізінен білім беру қызметін тұтынушы ретінде ғана қарастыруға бейім екенін көрсетеді (ESG, 1.3 стандарты). Сондықтан студенттерді мүмкіндігінше ерте бастан ақ білім беру бағдарламасын жасауға (тек білім беру үрдісінің ұйымдастырылуын бағалауда ғана емес) белсенді қатысуға шақыру ұсынылады. Бұл студенттердің адалдығын арттырып, білім беру үрдісін тереңірек әрі жан-жақты түсінуіне және олардың білім беру бағдарламасы мен оқу тәжірибесіне оңтайлы әсерін тигізуіне ықпал етуі мүмкін.

Студенттерді тарту және мазмұнды кері байланыс жинақтау жаңа бағдарламаны немесе курсты әзірлеу кезінде күрделі болып көрінуі мүмкін. Мұндай жағдайда бағдарламаларды/курстарды әзірлеумен айналысатын топтар студенттерден білім беру үрдісінің жалпылама элементтері туралы, мысалы студенттердің білім алу және даму мүмкіндіктері, үлгерім өлшем шарттары, дағдыларды дамыту, тағылымдамалар және оқу жүктемесінің тепе-теңдігі тәрізді элементтеріне қатысты ақпараттар сұрай алады. Студенттердің кері байланысын жинақтаудың ресми және бейресми әдістері туралы толығырақ 6-тарауда келтірілген.

Бағдарламаны әзірлеушілер тобына кірмейтін басқа да мүдделі тараптар мазмұнымен қатар білім беру қызметіне қатысты сарапшылармен кері байланыс жасай отырып және балама көзқарастарын білдіре отырып, бағдарламаны нығайтуға және стандарттардың сақталуын (мысалы оқыту қызметін атқаратын қызметкер, цифрлық оқыту мәселелері жөніндегі топ, сапаны қамтамасыз ету жөніндегі кеңсе қызметкері, ақпараттық-мультимедиялық қамтамасыз ету) қамтамасыз етуге өз үлестерін қосады.

Білім беру бағдарламаларын сырттай бағалау Бағдарламаны басқару үрдістерінің ашықтығына ықпал етеді және сапа мен академиялық стандарттарды беделді жоғары білім беру ұйымдарымен және басқа да бағдарлармен салыстыруға мүмкіндік береді.

¹⁴⁸ Little, Brenda; Locke, William; Scesa, Anna and Williams, Ruth (2009). Report to HEFCE on Student Engagement. HEFCE, Bristol, UK.
http://oro.open.ac.uk/15281/1/Report_to_HEFCE_on_student_engagement.pdf

Кең ауқымды бағдарламалар мен курстарды әзірлеумен айналысатын топтар мыналарды қамтуы мүмкін (22-сурет):

 <p>Академиялық және студенттік қауымдастық</p> <p>Ұқсас пәндердің оқытушылары; Зерттеушілер; Студенттер мен студенттер үкіметінің өкілдері; Түлектер.</p>	 <p>Кәсіби қызмет көрсететін қызметкер</p> <p>Білім беру технологияларының мәселелері жөніндегі мамандар; Кітапхана және білім беру ресурстарының қызметкерлері; Сапаны қамтамасыз ететін мамандар; Ассистивті технологиялар және айрықша қажеттіліктер жөніндегі мамандар; Тепе-теңдік және алуан түрлілік жөніндегі мамандар.</p>	 <p>Сырттай бақылайтын қызметкерлер</p> <p>Пәндік салалар бойынша сырттан келетін сарапшылар; Кәсіби ассоциациялар мен желілер; Жұмыс берушілер; Сырттан келетін емтихан қабылдаушылар; Өнеркәсіп пен ғылым.</p>
<p>22-сурет. Білім беру бағдарламасын әзірлеу барысында мүдделерін білдіретін ішкі және сыртқы тұлғалар</p>		

- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Білім беру бағдарламасын басқарудың тиімді үрдістеріне академиялық стандарттар мен білім беру қызметтерінің сапасын қамтамасыз етуге арналған бірқатар ішкі және сыртқы көздерден келетін сарапшылардың қосқан үлестері мен пікірлері де кіреді.

7.3 Бағдарламалар мен курстарды бекітуді басқару

«Білім беру мекемелері бағдарламалардың ресми түрде институционалдық бекіту үрдістеріне тиесілі екендігіне кепілдік беруі тиіс» (ESG, 1.2-Стандарты). Бұл үрдістер әртүрлі университеттерде олардың стратегиялық миссияларына, ұйымдастырушылық

құрылымына және басқа да факторларына байланысты ажыратылуы мүмкін. Алайда негізгі аспектілер мыналар болады деп күтіледі: (1) осы үрдістердің жүйелі түрде және ретімен жұмыс істеуі; (2) қарастыру мен бекітудің жүйелі және айқын рәсімдері; (3) барлық қызығушылық танытқан тараптардың назарына берілген нақты рөлдер мен міндеттер; (4) ұсынылатын бағдарламалар оқу орнының стратегиялық мақсаттарына қол жеткізуге ықпал ететіндігінің, академиялық сапа мен стандарттар тұрғысынан күтілетін шекті мәніне сәйкес келетіндігінің және одан асып түсетіндігінің дәлелдемесі. Бағдарлама мен курстың тиімді дизайны әрбір қызығушылық тудырған тараптың үрдіске қатысу көптігі мен деңгейіне қарамастан, алдын-ала жоспарлауды және бағдарламаға біртұтас көзқарас қалыптастыруды қамтиды. Ол институционалды мәдениет пен пәнге қатысты тәжірибені көрсетеді (Гиббс пен Раунтри, 1999)¹⁴⁹.

Бұл тарауда біз НУ-да жаңа бағдарламаларға немесе қолданыстағы бағдарламалардың дизайнын айтарлықтай өзгертуге атсалысатын үрдістерге шолу жасаймыз. НУ-дағы білім беру бағдарламаларын басқару үрдістері орталықтандырылмаған. Білім беру бағдарламалары үшін ресми жауапкершілік мектеп декандарына жүктеледі. Алайда бағдарламалардың сапасы, олардың дизайны мен орындалуына атқарымдық жауапкершілікті бағдарламалар мен департаменттердің директорлары, курс жетекшілері және басқа да тиісті оқытушылар алады.

Мектеп деңгейіндегі үрдістер

Жаңа бағдарлама жасауға бастамашы болған оқытушылар бұл кезеңде алдын-ала жүргізілетін ауқымды жоспарлаумен және дайындық жұмыстарымен айналысады. Бұл кезең ұсынылып отырған бағдарламаның университет пен мектеп деңгейіндегі стратегиялық бағыттарға сәйкес болуына, сыртқы бағдарлар мен ішкі басымдылықтарды және саясатты есепке алуға, бизнес-негіздеме және бағдарламаның нарықтағы сұранысына, сондай-ақ оқытушылар

¹⁴⁹ Gibbs, G. and Rowntree, D. (1999). *Teaching in Higher Education: Theory and Evidence*. Chapter 1: Designing Courses. Milton Keynes: The Open University

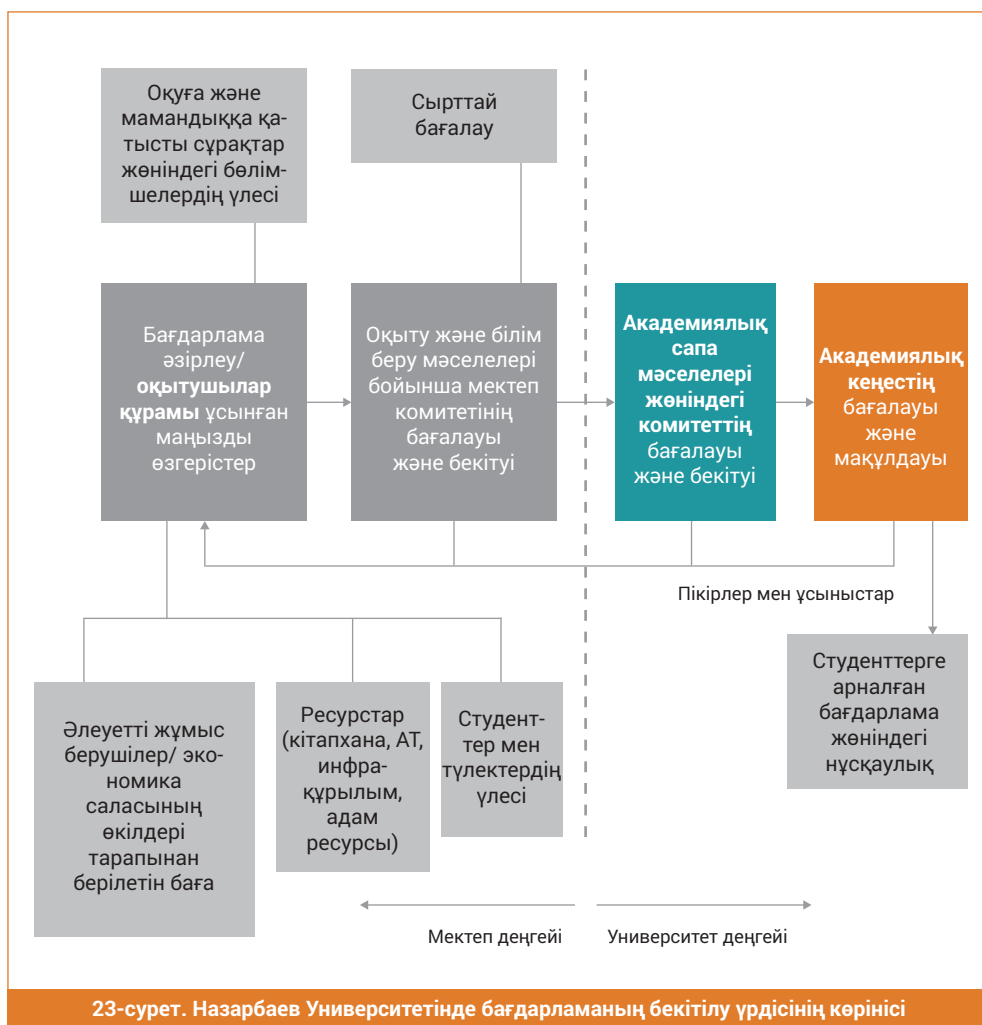
құрамына, аудиториялық қорға, қаржыға, жабдықтарға қатысты басқа да қолданыстағы бағдарламалардың, ресурстардың қайталануын болдырмау тәрізді мәселелерді қамтиды. Аталмыш кезеңдегі кеңестер сонымен қатар осы саладағы беделді халықаралық және ұлттық сарапшылардың *сырттай айтқан пікірлерін* қамтиды.

Институционалдық деңгейдегі үрдіс

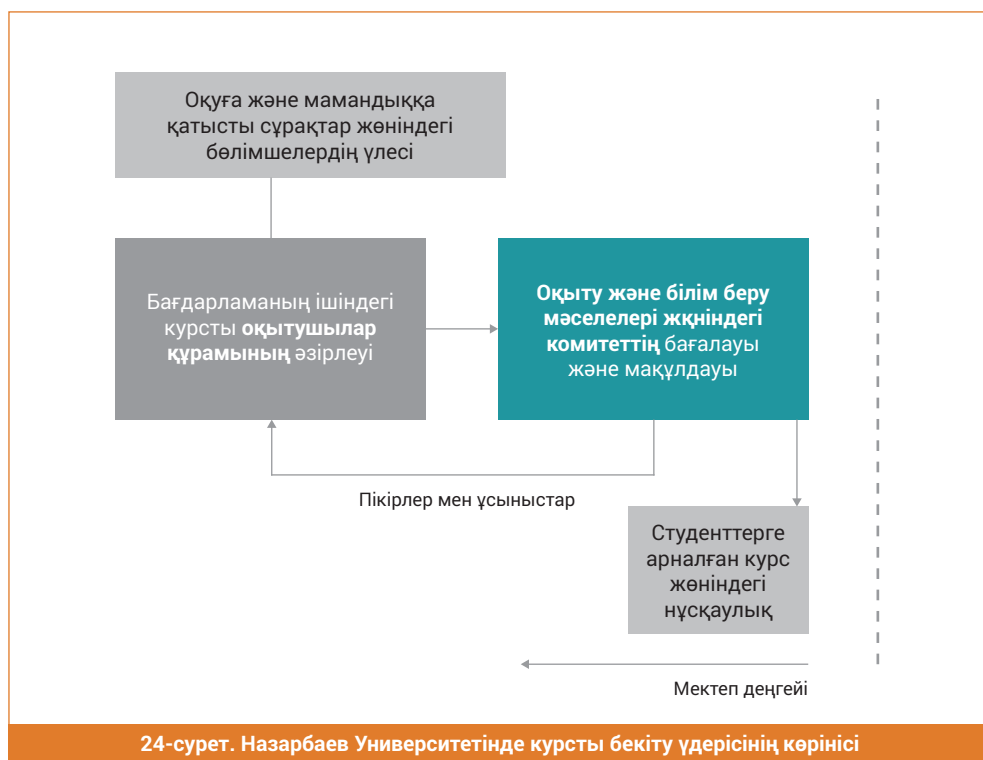
Бағдарламаны институционалдық деңгейде бақылауды оқытушылар, студенттер және академиялық басшылық екі негізгі академиялық орган арқылы жүзеге асырады: (1) Академиялық сапа мәселелері жөніндегі комитет, кеңес беруші әрі тексеруші орган және (2) Академиялық кеңес, түпкілікті шешім қабылдайтын орган. Академиялық сапа жөніндегі комитет академиялық кеңеске бағынады және оған есеп береді. Әрбір комитетке бакалавриат, магистратура және докторантура бағдарламаларының білім алушыларынан ең кемінде екі өкілден, сондай-ақ барлық мектептердің оқытушылары кіреді. Бұл ұсынылған білім беру бағдарламасының ашық және бейтарап (әділ) тексерілуіне ықпал етеді. Сонымен қатар бірлескен жұмыс ортасын құруға жағдай туғызып, оқытушылар мен студенттерге оқу жоспарын жасауға мүмкіндік береді (Healey et al., 2014)¹⁵⁰.

Бағдарлама бекітуден сәтті өткеннен кейін оны құрған жұмыс топтары *Бағдарлама жөніндегі нұсқаулық* әзірлейді, онда бағдарламаның барлық қыр-сыры мен артықшылықтары, оқыту барысындағы ілгерілеу мен бағдарламаны аяқтау өлшемшарттары, студенттерді қолдау қызметтері жайында айтылады. Бағдарлама жөніндегі бұл нұсқаулық жалпыға қолжетімді ресурстарға салынады. Төменде берілген 23-суретте аталған үрдістер көрсетіледі (2020 жылдың маусымынан бастап пайдаланылады).

¹⁵⁰ Healey, M., Flint, A., and Harrington, K. (2014). *Engagement Through Partnership: Students as Partners in Learning and Teaching in Higher Education*. York: Higher Education Academy. <https://www.advance-he.ac.uk/knowledge-hub/engagement-through-partnership-students-partners-learning-and-teaching-higher>

Сынақ бірліктерін (несиелерді) ұсынатын және білім беру бағдарламасының бір бөлігін құрайтын оқу курстарын бекіту үрдісі НУ-да тек мектептер деңгейінде жүзеге асырылады және оны мектептерде оқыту мен білім беру мәселелері жөніндегі комитеттер немесе шешім қабылдайтын осыған ұқсас органдар бекітеді (24-сурет).

Бағдарламалардың бекітілуін басқаруды реттейтін рәсімдерге қосымша, жоғары оқу орындарында оқытылатын курстардың барлығында қолданылатын оқыту, білім беру және бағалау қағидаларына, құрылымдарына, үлгілеріне жалпылама көзқарасты айқындайтын, *барлығын түгел қамтитын саясатты* әзірлеу ұсынылады. Бұл университеттің білім беру бағдарламаларын әзірлеп, іске асыруда *бірізділікті қамтамасыз етеді*. Бакалавриат және магистратура бағдарламаларының аясын әзірлеудегі НУ тәжірибесі туралы толық ақпарат 3-тарауда келтірілді.

- *Жақсы тәжірибеге негізделген кеңес*

Студенттерге арналған бағдарлама жөніндегі нұсқаулықтың (*Programme Handbook*) үлгісін жасаңыз. Мұндай нұсқаулықтар студенттерге бағдарламаға қатысты маңызды ақпарат беруде қажетті құрал болып табылады. Бағдарламаның құрылымын, оқыту нәтижелерінің картасын, негізгі және элективті курстарды, сондай-ақ оқытудың ықтимал бағыттарын; бағалау, оқу барысындағы ілгерілеу мен оқудың аяқталуын, тағылымдамалар туралы ақпаратты; студенттерге қолдау білдіру және тәлімгерлік қызметтерін қосыңыз.

Нұсқаулықтарды әлдеқайда сенімді және қызықты ету үшін студенттердің оқу тәжірибесінің жағымды жақтарын айқын көрсететін фотосуреттер мен студенттер тобының ынталандыратын пікірлерін қосыңыз.

7.4 Бағдарламаны бекіту критерийлері

Бағдарламаны бекітудің нақты және жүйелі өлшемшарттары оқу орындарына білім беру бағдарламасын басқарудың ашық, айқын және дәйекті үрдістерін пайдалануға мүмкіндік береді. Олар жоғары оқу орнының стратегиялық және академиялық бағытын (мысалы зерттеулер негізіндегі білім беру (Jenkins and Healey, 2005)¹⁵¹ немесе кәсіби және қолданбалы бағдарламалар); оқытуда, білім беруде және бағалауда қолданылатын нақты тәсілдерді, сондай-ақ басқа да қырларын көрсетеді. Төменде келтірілген типтік өлшемшарттарды білім беру мекемелері пайдалана алады және олардың миссиясына, мазмұнына және нақты қажеттіліктеріне сәйкес түзету енгізілуі мүмкін (20-кесте).

¹⁵¹ Jenkins, A. and Healey, M. (2005). *Institutional Strategies to Link Teaching and Research*. York: The Higher Education Academy. <https://www.advance-he.ac.uk/knowledge-hub/institutional-strategies-link-teaching-and-research-full-report>

20-кесте.

Білім беру бағдарламасын бағалау критерийлері

БАҒДАРЛАМАНЫ БАҒАЛАУ ӨЛШЕМШАРТТАРЫ	БАҒАЛАУ			ШҚІРЛЕР
	Жетілдіруді қажетсінеді	Шектік талаптарға сәйкес келеді	Күтілетін болжамдардан асып түседі	
БАҒДАРЛАМА ДИЗАЙНЫ				
Бағдарлама әзірлеуге берілетін өтініш жоғары оқу орнының стратегиялық міндетіне сәйкес келеді.				
Бағдарлама дизайн, құрылым, білім беру тұрғысынан келісілген және оқыту барысында студенттің зияткерлік іс-әрекетінің дамуын, ілгерілеуін көрсетеді.				
Білім беру бағдарламасы, оқыту және білім беру мүмкіндіктері білім алушыларға оқыту нәтижелеріне қол жеткізу кезінде қолдау көрсетуге арналған, ал бағалау әдістері бағдарлама бойынша оқыту нәтижелеріне қол жеткізуге демеу көрсетеді және қаншалықты қол жеткізілгенін бағалайды.				
Бағдарламада білім беру мен оқытудың инновациялық тәсілдері қамтылған.				
Бағдарламада ақпараттық технологияларды пайдаланып оқыту тәсілі қолданылады.				
Білім беру бағдарламасы зерттеулерге нақты негізделген және студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары мен ғылыми-зерттеу тәжірибелерін қамтиды.				
Бағдарлама халықаралық және мәдениетаралық өлшемдерді біріктіреді.				
Бағдарлама инклюзивті білім беру мен оқытуға қолдау білдіреді.				
Бағдарламаны әзірлеу кезінде тепе-теңдік пен алуан түрліліктің қырлары есепке алынады және сәйкесінше ережелері қарастырылады.				
Бағдарламада экологиялық тұрақтылық көрініс тапқан.				

БАҒДАРЛАМАНЫ БАҒАЛАУ ӨЛШЕМШАРТТАРЫ	БАҒАЛАУ			ШҚІРЛЕР
	Жетілдіруді қажетсінеді	Шектік талаптарға сәйкес келеді	Күтілетін болжамдардан асып түседі	
ДИЗАЙН ПРОГРАММЫ				
Бағдарлама іріктеп алуға болатын курстардың кең ауқымын қамтиды, бұл студенттерге оқытудың алуан түрлі мүмкіндіктерін сыйлайды.				
АКАДЕМИЯЛЫҚ СТАНДАРТТАР				
Бағдарлама академиялық стандарттар мен сапаның сыртқы бағдарлануына сәйкес келеді.				
Бағдарлама институционалдық академиялық нормаларға және білім беру бағдарламаларын әзірлеу саясатына сәйкес келеді.				
Бағдарлама сәйкесінше аккредиттеу, заңнамалық және реттеуші органдардың талаптарына сәйкес келеді.				
Сырттай бағалауға негізделген кеңестер есепке алынып пайдаланылады.				
БАҒДАРЛАМАНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСУЫ				
Бағдарламаның мақсатын негіздеу және бағдарламаның бизнес-негіздемесі осы бағдарламаның қажеттілігінің сенімді дәлелі болып табылады.				
Бағдарламаның инфрақұрылымға, зертханалық жабдықтарға, кітапхана ресурстарына, қызметкерлерге, студенттерге қолдау білдіруге және басқа да іс-әрекеттерге әсері есепке алынды.				
Жалпы бағалау мен кеңестер:				

7.5 Бәсекелестік артықшылықтарды қамтамасыз ету

Бағдарламаларды әзірлеу – шығармашылық жұмыс. Ол жоғары оқу орындарына оқытудың инновациялық, бірегей және/немесе пәнаралық аспектілерін ұсына отырып, өзінің бәсекелестік артықшылығына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бағдарламалар пәнаралық білім мен тәжірибеге (мысалы инженерлік менеджмент, спорттық медицина), қиындық туғызатын оқытуға немесе соңғы зерттеулер мен жаңа технологияларды біріктіруге тікелей бағытталуы мүмкін. Олар сондай-ақ оқытудың икемді тәсілдері мен үлгілерін, білім беру мен оқытудың инновациялық тәсілдерін (мысалы «төңкерілген оқыту» технологиясы) пайдалана алады және инклюзивті білім беру тәжірибесін ілгерілете алады. Басқа да айрықша ерекшеліктеріне халықаралық тағылымдамалардан өту мен ауылшаруашылық немесе өнеркәсіп нысандарына бару кіруі мүмкін.

Қазақстандағы жоғары білім беру секторындағы соңғы жағдайлар жергілікті университеттердің академиялық және басқарушылық еркіндігін кеңейтті, бұл бәсекеге қабілетті білім беру қызметін дамытуға ықпал етеді деп күтілуде.

7.6 Инклюзивті тәсілдеме

Оқу бағдарламасын басқарудың инклюзивті тәсілдемесі білім алушылардың академиялық үлгерімін, сәйкестілігін, мәдени және әлеуметтік шығу тегін, сондай-ақ кез келген айрықша физикалық немесе психикалық сипаттамаларын күн ілгері болжап, мойындайтын және есепке алатын үрдістерге жатады (Morgan and Houghton, 2011)¹⁵². Бұл тәсілдеме – бағдарламаның немесе курстың нәтижелері мен мазмұны, ол – аудиторияда, зертханада, онлайн немесе үйде білім берудің тәжірибесі. Сондай-ақ бағалаудың жоспарланған стратегиялары алуан түрлі студенттер ұжымының қажеттіліктерін

¹⁵² Morgan, H. and Houghton, A-M. (2011). Inclusive Curriculum Design in Higher Education: Considerations for Effective Practice Across and Within Subject Areas. York: Higher Education Academy. <https://www.advance-he.ac.uk/knowledge-hub/inclusive-curriculum-design-higher-education>

қанағаттандырады, оқытудың сапасы мен теңдей мүмкіндіктеріне кедергі келтірмейді.

Жоғары білім беру провайдерлеріне бағдарламаны бекіту үрдісінде *өлшемшарт ретінде инклюзивті білім беру мәселелерін* қосу ұсынылады.

Білім алушылардың барлығын өзіне тартатын (қызықтыратын) білім беру бағдарламаларын басқарудың стратегиялары мен рәсімдерін әзірлеуге – мысалы оқу орны мен мектептің академиялық комитеттері мен мақсатты топтарында білім алушылардың қорғалған сипаттамалары және әртүрлі әлеуметтік шығу тегі бар өкілдігі қарастыратын рәсімдерге ерекше назар аудару керек (May and Felsing, 2010)¹⁵³.

Ассистивті технологиялар мен инклюзивті тәжірибелер білім беру бағдарламасын басқару жүйесінің барлық аспектілеріне енгізілуі тиіс. Олар ассистивті технологияларды бағалауға, жаңа бағдарламаны немесе курсты қарау кезінде студенттерге оқуға арналған сабақ материалдарына және бағдарламалық қамсыздандыруға қол жетімділіктен де ауқымды аспектілерді қамтиды. «Дизайнға инклюзивті көзқараспен қарау, инклюзивті білім берудің қолжетімді болып қана қоймай, сонымен бірге бас тарта алмайтындай болуы үшін қажет» (Morgan and Houghton, 2011, 13-б.).

JISC коммерциялық емес ұйымы (2016)¹⁵⁴ инклюзивті білім беру бағдарламаларын әзірлеу үшін технологияларды енгізудің стратегиялық тәсілін қолдануды ұсынады. Олардың пайымдауынша:

- департаменттер деңгейінде де, университеттер деңгейінде де білім беру бағдарламалары мен академиялық нұсқаулықты бекіту жөніндегі комитеттер, технологияларды неғұрлым кеңінен қолдануға ықпал етуі және цифрлық түрде жетілдірілген білім беру бағдарламаларына қолдау білдіретін орта құруға өз үлесін қосуы қажет;
- бағдарламаны әзірлеуші топтар бағдарламалық жасақтама мен технологияны қолдану өзекті болып табылатындығына

¹⁵³ May, H. and Felsing, A. (2010). Strategic Approaches to Disabled Student Engagement. London: Equality Challenge Unit and Higher Education Academy. <https://www.advance-he.ac.uk/knowledge-hub/strategic-approaches-disabled-student-engagement>

¹⁵⁴ JISC (2016). Digital Student Skills Study. http://repository.jisc.ac.uk/6523/1/DIGITAL_SKILLS_SECTOR_REPORT_NOV2016.pdf

және олардың педагогикалық бағыты ескерілгеніне кепілдік беруі қажет;

- курстың дизайнына қойылатын талаптар ретінде оқу материалдарын икемді форматта (мысалы VLE, веб-сайттар арқылы) ұсынуға, білім алушылармен синхронды және асинхронды қарым-қатынасты сақтауға, мүмкін болған жағдайда *өнімділікті арттыратын* көмекші технологиялар мен құралдарды (экранның оқу бағдарламалары, мәтінді ауызша оқуға мүмкіндік беретін қызметі бар құралдар, бейнежазбаларға арналған субтитрлер және т.б.) пайдалануға кеңес беріледі.

Бағдарламалар мен курстарды әзірлеуші топтар инклюзивті тәсілдеме мен білім беру бағдарламасының құрылымын біріктіруге жәрдем беру үшін төменде берілген құрылымды қолдана алады (21-кесте):

21-кесте.

Инклюзивті тәжірибені білім беру бағдарламасының құрылымына енгізуге арналған шектеулер (Морган мен Хоутонның еңбегінен алынып бейімделген, 2011 ж., 15-16-бб.)

Білім беру бағдарламасын әзірлеу элементі	Сұрақтардың мысалы
Мақсаты мен білім беруге арналған тапсырмалар	Студенттер мен басқа да қызығушылық білдірген тараптарды бағдарлама мен курсты әзірлеуге және мақсат-міндеттерін қайта қарауға тарту үшін қандай мүмкіндіктер бар?
Оқыту нәтижелері	Студенттер басқа білім беру бағыттарын немесе жолдарын ұстануына жағдай туғызу үшін оқу нәтижелерін бейімдеуге бола ма? Сіз оқыту нәтижелері теңбе-теңдік бойынша қандай да бір топты кемсітпейтініне көз жеткіздіңіз бе?
Бағдарлама мазмұны Оқыту жоспары	Ұсынылған әдебиеттер тізіміне халықаралық дереккөздер мен қызығушылық тудырған салалар кең ауқымда енгізілді ме? Мазмұнында алдын-ала ойластырылмаған, байқамай енген кемсітушілік материал немесе стереотиптер (суреттер, иллюстрациялар) бар ма? Мәнмәтіндегі келтірілген мысалдар кемсітушілік жоқ екендігінен хабардар болуға және жеке тұлғаның айырмашылықтарына құрмет көрсетуге мүмкіндік бере ме?
Білім беру мен оқыту тәсілдемелері	Алуан түрлі қолайлы оқу тәсілдері мен білім алушылардың тәжірибесін ескеру үшін әртүрлі оқыту іс-әрекеттері жоспарланған ба? Жеке, ұжыммен, шағын топтармен, жұппен орындалатын сабақтардың арасында тепе-теңдік бар ма? Барлық білім алушыларға өздерінің оқуы туралы және олар қабылдаған балама тәсілдердің құндылығы туралы хабардар ететін оқу әрекеттері көзделген бе?
Бағалау және кері байланыс	Бағдарламаның немесе курстың басынан бастап соңына дейін әртүрлі бағалау мүмкіндіктері қолданыла ма? Ерекше білім алу қажеттілігі бар білім алушылар үшін бағалаудың өтемдік немесе балама әдістерін қолдануға бола ма? Білім алушыларға бағалауға дейін бағалаудың өлшем-шарттары хабарлана ма?
Сабақ және оқытушылардың материалдары	Студенттерге өз тапсырмаларын орындау үшін қажетті ресурстар қолжетімді ме? Курста пайдаланылатын ресурстар мен сілтемелер оның алуантүрлілігі мен өзектілігін көрсететін мысалдарды ұсына ма?

-
- *Жақсы тәжірибеге негізделген ұсыныс*

Білім беру дизайнының бастапқы кезеңінде инклюзивтілікті есепке алыңыз. Оқытушыларға өздерінің білім беру бағдарламаларының мазмұнын, оқыту және білім беру әдістерін, бағалау мен кері байланыстың инклюзивті білім беру қағидаттарына сәйкес келу стратегияларын бағалауға және осы саладағы тәжірибелерін жетілдіруге көмектесу үшін өзін-өзі тексеру үлгісін жасаңыз.

7.7 Білім беру бағдарламасын тұрақты түрде жетілдіріп отыру

Жыл сайын мониторинг жүргізу және бағалау

Жоғары білім беру провайдерлері жыл сайынғы және мерзімдік негізде білім беру қызметтерінің сапасын бағалау, қолдау білдіру және арттыру үшін құжатталған және операциялық үрдістерді бекітеді деп күтілуде (ЕДС, 1.9 Стандарты)¹⁵⁵. Бұл үрдістер сапаны іштен өз іс-әрекеттері арқылы жақсартудың іргетасы болып табылады және бірнеше мақсаттардың орындалуына қызмет етеді, соның ішінде:

- университет бағдарламалары қоржынының сапасы мен өзектілігін тұрақты түрде тексеріп отыруды қамтамасыз ету;
- студенттердің оқу тәжірибесін бағалау;
- оқу орындарына студенттердің және басқа да қызығушылық білдірген тараптардың пікірлері қалай ескерілетіні туралы ақпаратты жариялауға және ақпарат алмасуға көмек көрсету;
- университеттің әртүрлі академиялық топтарында бағдарламаларды оқытуда, бағалауда және жалпы басқаруда қолданылатын алдыңғы қатарлы және инновациялық тәжірибелерді анықтау және ілгері жылжыту;
- талап етілетін іс-әрекеттерді талқылауға жәрдемдесу және оқытушылар мен менеджмент үшін оқыту нүктелерін айқындау.

¹⁵⁵ Европейские стандарты и рекомендации по обеспечению качества в европейском пространстве высшего образования (ESG): https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf

Оқытылатын материалды жыл сайынғы бақылау және бағалау үрдістері жоғары білім беру провайдеріне байланысты ажыратылады. Алайда төмендегі негізгі элементтер (25-сурет) білім беру бағдарламаларын тиімді басқарудың және оны жетілдірудің бір бөлігі ретінде жыл сайын бақыланып, бағаланатын болады деп күтілуде (ЕДС, 1.9 Стандарты):

Осы бағалаудың нәтижелері білім беру бағдарламасын тұрақты түрде жақсартып отыру үшін кіріс деректері ретінде *жүйелі түрде және уақтылы* қолданылып отырады. Білім беру қызметін тұрақты түрде жетілдіріп отыруға көмектесу үшін басқа индикаторлар мен ақпараттарды пайдалануға болады.

Қолданыстағы бағдарламалар мен курстарға өзгерістер енгізу

Жоғары оқу орындары жыл сайынғы және мерзімдік бақылау жүргізу пен бағалау нәтижесінде туындаған мәселелерді есепке алу үшін өздерінің бағдарламалар қоржынының сапасын тұрақты түрде арттырып отыру кезінде *нақты және жүйелі үрдістерді* қолданады деп күтілуде. *Тиімді үрдістерді қолдану және бюрократизмді болдырмау* мақсатында қолданыстағы бағдарламалар мен курстарға енгізілетін өзгерістерді төмендегідей өзгеріс түрлеріне жіктеуге болады: бағдарламаға (1) айтарлықтай әсер ететін өзгерістер және (2) елеусіз ғана әсер ететін өзгерістер (22-кесте):

22-кесте. Қолданыстағы бағдарламалар мен курстарға енгізілетін өзгерудің ұсынылған жіктелімі	
АЙТАРЛЫҚТАЙ ӘСЕР ЕТЕТІН ӨЗГЕРІСТЕР	ЕЛЕУСІЗ ҒАНА ӘСЕР ЕТЕТІН ӨЗГЕРІСТЕР
Атауының өзгеруі	Бағдарлама бойынша оқыту нәтижесіне әсер етпейтін курстарды қосу /ауыстыру
Оқыту мақсаты, нәтижелері және қорытынды бағалау	Алдын-ала берілетін және ілеспелі деректемелер
Бағдарламаның құрылымы, оқытудың мазмұны мен тәсілдері	Курстың мақсаты, оқыту нәтижелері, қорытында баға және ECTS кредиттерінің саны
Оқыту әдісі, оқытудың ұзақтығы және жалпылама оқу жүктемесі (ECTS кредиттерінің саны)	

Бірінші санаттағы өзгерістер әдетте университет деңгейінде ресми бекіту үрдістерін талап етеді және студенттердің қазіргі топтарына қолданылмайды, ал екінші санаттағы өзгерістер мектеп/ факультет деңгейінде бекітуді қажет етеді.

7.8 Қызметкерлер мен студенттерге қолдау білдіру және дамыту

Білім беру бағдарламасын басқару үрдістерін тиімді енгізудің негізгі аспектілерінің бірі – бағдарламалар мен курстарды әзірлеуші топтарды, оқытушылар мен академиялық басқару органдарындағы студенттер өкілдерін, курс басшыларын, бағдарлама директорларын және академиялық мәселелер бойынша әкімшілік-басқару қызметкерлерін қоса алғанда, *барлық қызығушылық танытқан тараптар арасында Университеттің түзетулерді әзірлеуге, бекітуге, бағалауға және енгізуге деген көзқарасын жалпылама түсіндіру* болып табылады.

Тұрақты кеңес беру арқылы қолдау және дамыту салалары төмендегідей мәселелерді қамтуы мүмкін:

- білім беру бағдарламасын әзірлеудің негізінде жатқан теориялық тұжырымдамалар жөніндегі білімін арттыру;
- бағдарламалар мен курстарға тиімді бақылау жүргізіп, бағалау үшін деректерге талдау жасау дағдыларын дамыту;
- оқытуды сараптамалық бағалау кезіндегі әдептілік және адалдық;
- қолжетімді, инклюзивті және инновациялық білім беру үшін академиялық қызметкердің цифрлық мүмкіндіктерін дамыту; сондай-ақ
- үрдістегі қызығушылық тудырған жекелеген тараптардың рөлі мен жауапкершілігін түсіндіру.

Кеңес беру арқылы қолдау және дамыту ресми құралдармен де (студенттер мен оқытушыларға арналған таныстыру сабақтары, семинарлар мен бағдарламалар), сондай-ақ бейресми құралдармен де (ақпараттық бюллетеньдер; бағдарламаларды бекіту бойынша өткізілетін сессияларда қадағалау) ұсынылуы мүмкін.

Бағдарламаларды/курстарды әзірлеу мәселелері бойынша академиялық қоғамдастықты қолдауға және дамытуға НУ тәсілдемесі

НУ-дың студенттері мен оқытушыларының алуан түрлі халықаралық қоғамдастықтары басқару саласындағы озық тәжірибелерімен алмасу және білім беру қызметтерін үнемі жақсартып отыру үшін тамаша платформа ұсына алады. Сонымен қатар Университет студенттерге, әкімшілік қызметкерлеріне, жұмысқа енді ғана орналасқан оқытушыларға, академиялық тәжірибеден өтушілерге, бағдарлама директорларына және мектеп басшыларына бағдарланған академиялық сапаны қамтамасыз ету және арттыру саласында жүйелі институционалдық қолдауды және дамытуды қамтамасыз етеді.

Жоғары сапалы қолдау көрсетуге ұмтыла отырып, Университет AdvanceHE-мен (Ұлыбританияның жоғары білім академиясымен) маңызды әріптестік қарым-қатынастарды жолға қойды және Университетке оқытушыларды кәсіби дамытудың халықаралық озық тәжірибелерін енгізді.

Институционалды зерттеулер мен аналитика топтарының көтерген бастамасымен әзірленген «НУ аналитикалық таланттарының желісі» бағдарламасы академиялық және әкімшілік қызметкерлердің жинақтау, талдау және байланыс жасау аспектілері туралы хабардар болуын арттыруға бағытталған. Бұл білім беру бағдарламаларына бақылау жүргізу және бағалау үрдістеріне берік тірек болып табылады.

Университет сонымен қатар өзінің білім беру инновацияларының Хабы арқылы цифрлық кеңейтуді қолданып, оқу бағдарламасын әзірлеу бойынша кеңестер беру мен оқыту қызметін ұсынады.

ОЙЛАНУҒА АРНАЛҒАН СҰРАҚТАР

1. Өзіңіздің оқу орныңыздағы білім беру бағдарламасын басқару үрдісіне талдау жасаңыз. Олар осы тарауда айтылған негізгі қағидаларға қаншалықты сәйкес келеді? Олардың тиімділігін арттыру үшін қандай аспектілер жақсартуды қажет етеді?
2. Сіздің білім беру бағдарламасын басқару үрдісіңіз жұмыс берушіні, салаларды және студенттерді тартудың бірлескен тәсілін қаншалықты деңгейде ынталандырады? Олардың осы үрдістерге қосқан үлесін қалай бағалайсыз? Сіз олардың үрдістерге қатысуына қандай да бір болуы мүмкін кедергілерді қарастырдыңыз ба? Сіз студенттік қоғамдастықтың алуан түрлілігін ескердіңіз бе?
3. Сіздің университетіңіздің бағдарламалар қоржынын әзірлеу және дамыту үшін қолданылатын негізгі сыртқы бағдары қандай?
4. Сіздің университетіңізде оқытылатын курстарды тұрақты түрде қайта қарау және түзету үшін қандай дереккөздері қолданылады?
5. Университетте бағдарламалар қоржынын басқарудың озық тәжірибесі қалай дамытылып, таратылады?
6. Бағдарламаларды қайта қараудың нәтижелері туралы ішкі және сыртқы қызығушылық тудырған тараптарға қалай хабарлайсыз?
7. Сіздің бағдарламаларыңыз бен курстарыңызды, студенттердің оқу тәжірибесі мен оқу ресурстарын неғұрлым қолжетімді және инклюзивті ету үшін технологиялар қалай қолданылады?
8. Сіздің университетіңіздің білім беру бағдарламасын басқару барысында қатысушылардың қажеттіліктері қалай қанағаттандырылады?

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ

Аида Сағынтаева Назарбаев Университеті Жоғары білім беру мектебінің деканы болып табылады. Оның ғылыми қызығушылықтары ұлттық білім беру жүйесінің дамуына байланысты кең ауқымды мәселелерді, оның ішінде білім берудегі басқаруды және көшбасшылықты, академиялық және ғылыми артықшылықты, сондай-ақ білім беру ұйымдарының әлеуметтік жауапкершілігін қамтиды.

Айжан Мусина Назарбаев Университетінің институционалдық тиімділік жөніндегі бас менеджері болып табылады. Оның кәсіби қызығушылықтары саласына ПОҚ кәсіби дамыту бағдарламаларын қоса алғанда, білім беру бағдарламалары мен оқытудың сапасын қамтамасыз ету мәселелерін зерделеу; институционалдық қызметті сыртқы бағалау және аккредиттеу кіреді.

Алия Сулейменова Тарих магистрі (СҚМУ) және білім беру саласындағы басқару магистрі (Британдық Колумбия университеті, Канада) дәрежесіне ие. Назарбаев Университетіндегі оның кәсіби қызмет саласы академиялық сапаның институционалдық жүйесін құрумен, тиісті саясаттарды әзірлеумен, сондай-ақ студенттерді білім беру процесін жетілдіру жөніндегі рәсімдерге тартумен байланысты.

Руслан Қаратабанов жаратылыстану ғылымдарының магистрі. Назарбаев Университеті Жоғары білім беру мектебінің біліктілікті арттыру бағдарламалары жөніндегі аға менеджер болып жұмыс істейді. Орта білім мазмұнын жаңарту аясында «Жаратылыстану» білім беру саласы пәндері бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын әзірлеуге қатысты. Жаратылыстану және география бойынша бірқатар мектеп оқулықтарының авторы.

Қайрат Құрақбаев Колумбия университетінің (Teachers College, Columbia University) докторанты және педагогикалық колледжінің қызметкері болып табылады. Оның ғылыми қызығушылықтары білім беру саясатын сырттан алып пайдалу, білім берудің жаһандануы және халықаралық ұйымдардың ұлттық білім беру жүйесіне әсері мәселелеріне негізделген.

Дункан Пристли Назарбаев Университетінің институционалдық тиімділік жөніндегі Бас директоры болып табылады. Океанология саласындағы ғалым бола отырып, оның ғылыми мүдделеріне халықаралық контексте жоғары білім саласында оқыту, білім беру, аккредиттеу және академиялық сапаны қамтамасыз ету мәселелерін зерттеу кіреді.

МОНОГРАФИЯ

**Аида Сағынтаева
Айжан Мусина
Алия Сулейменова
Руслан Қаратабанов
Қайрат Құрақбаев
Дункан Пристли**

Білім беру бағдарламаларын
әзірлеу: жоғары білім берудің
жаһандық мәселелеріне жауаптар

Дизайнер Дилара Писарева

Компьютерде беттеген
Дилара Писарева

Басуға 14.06.2021 ж. қол қойылды.
Пішімі 70×100/16.
Есептік баспа табағы 19,175.
Офсеттік басылым.
Әріп түрі «Charter», «Roboto».
Офсеттік қағаз.
Таралымы 500 дана.

Сапасы жөнінде мына мекемеге
хабарласыңыз:
Қазақстан Республикасы,
Назарбаев Университеті
Жоғары білім беру мектебі,
050012, Нұр-Сұлтан қаласы,
Қабанбай батыр даңғылы, 53,
тел. +7 (7172) 70 66 28
+7 (7172) 70 93 69.
e-mail: gse@nu.edu.kz

Тауар сапа және қауіпсіздік
стандарттарына сай.
Сертификация қарастырылмаған.
Сақтау мерзімі шектелмеген.
«USM Astana» ЖШС-да басылды
010000, Қазақстан Республикасы,
Нұр-Сұлтан қаласы,
Қабанбай батыр даңғылы, 53

МОНОГРАФИЯ

**Аида Сагинтаева
Айжан Мусина
Алия Сулейменова
Руслан Каратабанов
Қайрат Курақбаев
Дункан Пристли**

Разработка образовательных программ:
локальные ответы на глобальные
вызовы высшего образования

Дизайнер Дилара Писарева

Компьютерная верстка
Дилара Писарева

Подписано в печать 14.06.2021 г.
Формат 70×100/16.
Усл.печ.л. 19,175.
Печать офсетная.
Гарнитура «Charter», «Roboto».
Бумага офсетная.
Тираж 500 экз.

С претензиями по качеству
обращаться:
Республика Казахстан,
Высшая школа образования
Назарбаев Университета
010000, г. Нур-Султан,
проспект Кабанбай батыра, 53,
тел. +7 (7172) 70 66 28
+ 7 (7172) 70 93 69
e-mail: gse@nu.edu.kz

Товар соответствует всем стандартам
качества и безопасности.
Сертификация не предусмотрена.
Срок годности не ограничен.
Отпечатано в ТОО «USM Astana»
010000, Республика Казахстан,
г. Нур-Султан,
пр. Кабанбай батыра, 53